

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarbog
for Skive og Omegn

Forsidefoto: Læge Frederik Thygesen i haven bag lægeboligen i Durup i 1909. I døren står hans hustru, Agnes Thygesen – og på græsset sidder sønnen Oluf og datteren.

SKIVEBOGEN 1985

SKIVEBOGEN

HISTORISK ÅRBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

76. bind 1985

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn.

Redaktionskomité: Carl Langholz, Rud Kjems og Erik Steen Sørensen.

Tryk: Skive Offset-Oddense.

Skrift: Times.

ISSN 0107-721X

ISBN 87-88259-19-6

Distribution:

Forlaget Thise,

Lokalhistorisk Forlag – Skiveegnen,

Lyngbakken 13, Sdr. Thise,

7870 Roslev

Det første sygehus i Skive

*Af reservelæge Henrik Teisen, Skive,
og overlæge Gert Pedersen, Skive*

Sygehusvæsenet i Danmark tager sin begyndelse som landsdækkende institution i 1782, hvor den første Epidemilov, som indeholder anmeldelsespligt og isolationspligt, vedtages. Anmeldelse skete til den stedlige præst og isolation i hjemmet. Herefter skulle lægen underrettes. Han gav da forskrifter for behandling. Der var forbud mod sammenkomster, så længe epidemien varede. De døde skulle begraves senest 48 timer efter dødens indtræden, og deres klæder skulle medfølge i graven. Ligfølge ved begravelse af epidemiofre var forbudt. Udgiften til drift af denne ordning påhvilede amtet.

I 1806 vedtoges ved kgl. resolution, at der i hvert amt skulle være 1-2 sygehuse til behandling af ikke blot veneriske og epidemiske sygdomme, men også gives pleje til patienter, som ikke kunne få dette i hjemmet. Dette arbejde gik dog langsomt. I 1825 var der 9 sygehuse i provinsen, og i 1850 24. I 1850 var der ca. 300 private sygekasser og i 1890 ca. 1000.

I Viborg Amt byggedes det første offentlige sygehus i 1854 i Skive. Før denne tid varetoges behandlingen af syge i amtet af en i Viborg bosiddende barber Dragheim, der i 1826 oprettede en »sygeindretning« i Viborg med en ikke ubetydelig offentlig støtte, 48 skilling dgl. pr. patient. Dragheim var hjælper for distriktskirurgen, krigsråd Weihe, og hjalp denne ved opera-

tion, åreladning, tandudtrækning o.s.v. Den daglige drift og »stuegang« varetoges af barber Dragheim.

Der har i 1830'erne formentlig været en lign. sygeindretning i Skive. Forholdene i disse sygeindretninger har været meget svingende. Frederik d. 6. »tilkendegav sit allerhøjeste bifald« ved et besøg i Viborg hos Dragheim i 1830 og 1832. Andre samtidige skildringer giver indtryk af horrible forhold mange steder. Først i 1866 fik Viborg et offentligt sygehus med 20

Skives første sygehus blev bygget i Sønderbyen i 1854. Det bestod af en hovedbygning og to fløje – og der var plads til 10-15 patienter. Huset blev brugt til sygehus til 1887.

sengepladser. 12 år senere end Skive. Årsagen hertil var, at sygeindretningen i Viborg har haft en efter forholdene høj standard og kapacitet.

Skive Bys første sygehus (1854) byggedes i den gamle bydel, Sønderbyen, ned mod Skive Å og engarealerne, således at fugtige tåger var et stort problem. Den elendige kloakering medførte, at drikkevandet forurenedes. Trods disse meget væsentlige ulemper forblev sygehuset her til 1887.

Det bestod af 1 hovedfløj og 2 sidefløje, nr. 2 blev bygget i 1868. Der har været plads til 10-15 patienter. Man ved meget lidt om indretningen, men ifølge forhandlingsprotokollen var

der køkken, plejekammer, badstue, 8 sygeværelser (4 to-sengsværelser og 4 en-sengs kvistværelser). Herudover var der i kælderens et dåreværelse og på loftet en fnatstue. Egentlig epidemiafdeling har der ikke været tale om.

I 1854 var der ansat en distriktslæge Carl Martinus Schou, født i Randers 1819, uddannet i København i 1847, prakticus i Skive 1853-54. Desuden var der en diakon og en sygevogterske. Husreglerne har efter nutidens normer været specielle. Patienter på »offentlig regning« skulle i det omfang, lægen mente, det helbredsmæssigt var forsvarligt, arbejde i sygehuset med køkkenarbejde, rengøring, sengeredning o.s.v. Patienterne måtte ikke medbringe eget tøj, undtaget er »mødre, som indlægges med pattebørn«, som må medbringe vugge og vuggeklæder. Man skulle udvise forsigtighed med ild. Rent linned leveredes hver lørdag eller efter lægeordination. Patienterne var endvidere pligtige til at følge lægens forskrifter. Man måtte ikke modtage besøg eller forlade sygehuset uden lægens tilladelse. Nægtede patienten at tage medicinen, som var foreskrevet, kunne han/hun bortvises. Lig af offentligt indlagte patienter måtte, hvis lægen ønskede dette, obduceres. Familien havde kun vetoret, hvis opholdet var betalt af private eller af en sygekasse.

Betalingen for opholdet i sygehuset afholdtes generelt af følgende instanser: amtet, kommunerne, fattigvæsenet samt forskellige sygekasser, som var opdelt i erhvervskasser og private. Standardiserede behandlinger, som oftest benyttedes, kostede i 1854:

	1854	1862	1874
Lavement	12 sk.	12 sk.	25 ø.
Åreladning	8 sk.	8 sk.	20 ø.
Iglepåsætning	2 sk./stk.	2 sk.	5 ø.
Barbering	2 sk.	2 sk.	5 ø.
Sårpleje	4 sk.	4 sk.	10 ø.
Varmt bad		2 sk.	

Der har i denne periode været udtalt skepsis over for disse nye institutioner. Næsten alle patienter blev tvangsindlagt i overensstemmelse med Epidemiloven. Opfattelsen af, at man skal have et godt helbred for at ligge på sygehus, er ikke ny.

Personalet bestod i 1882 af: 1 læge, 3 diakonisser, 1 karl, 1 vågepige, 2 piger, 1 regnskabsfører.

Sygehuset betjente en befolkning, som i 1870 for Skive by androg 2059 indbyggere og i 1880 et samlet indbyggertal for by og Salling + Fjends herreder på 27.278.

Den første læge i Skive var Johan Peter Gorgius, f. 1754, der i 1787 udnævntes til distriktskirurg. Han efterfulgtes af følgende distriktskirurger:

H. A. M. Zetlitz	f. 1758	1800-1804
J. Chr. Stengel	f. 1772	1805-1830
F. V. Teteus	f. 1801	1830-1838
J. A. Lumholdt	f. 1795	1839-1856
F. V. Lund	f. 1810	1857-1862

C. M. Schou overtog stillingen i 1862, således at han besatte både distriktslægeposten og sygehuslægestillingen. Der har formentlig ikke været flere læger i byen i denne periode. Den første praktiserende læge i Salling var C. T. V. Andersen, f. 1838, der nedsatte sig i 1868 i Vihøj. Allerede i 1870 døde han, og afløseren, A. T. A. Rørbye, f. 1841, praktiserede her til 1893. Først i begyndelsen af 1880'erne kom der flere praktiserende læger til egnen.

Der findes i forhandlingsprotokollen udførlige regnskaber, og det fremgår, at sygehusudgifterne i 1868-69 beløb sig til 740 rigsdaler og 4 skilling. I 1882-83 kostede driften 2300 kr. Fra 1883-84 begyndte man at notere både indtægter og udgifter. I dette år noteredes et klækkeligt underskud på godt 1200 kr. af en samlet indkomst på 4995,00 kr. Herefter går det støt ned ad bakke frem til nu. Af mødereferatet i forhandlingsprotokollen fremgår det, at direktionen har set med stor bekymring på

denne udvikling, specielt da tankerne om et nyt og efter datidens målestok overdimensioneret og super-moderne sygehus blev til realiteter. Således var underskuddet i 1899-1900 ca. 14.000,00 kr. med en samlet udgift på 43.200,00 kr.

Det nye sygehus blev en realitet i 1885 og stod færdigt i 1888. Der var tale om et efter datidens målestok meget stort og moderne hospital med 86 sengepladser.

KILDER:

Tidsskrift for Danske Sygehuse, 6. årgang, nr. 15, august 1930.

Danske Sygehuse, H. Chr. Ridter, 1925-27.

Skivebogen 1950, Niels P. Bjerregaard, »Embedslæger i Skive«.

Skivebogen 1957, Jens Svendsen, »Læger i Skives opland«.

Forhandlingsprotokol for Skive Sygehus 1854-1925.

Patientklientel på provinssygehus 1882

*Af reservelæge Henrik Teisen, Skive,
og overlæge Gert Pedersen, Skive*

Da vi ret tilfældigt blev opmærksomme på, at der på Skive Sygehus befandt sig en fuldstændig journaloptegnelse fra 1882 samt forhandlingsprotokol tilbage til sygehusvæsenets start i Skive i 1854, var der skabt mulighed for en analyse af patientklientellet, og på grundlag af disse meget detaljerede og komplette optegnelser får man indtryk af forholdene på et provinssygehus i denne periode.

Ifølge journalmaterialet indlagdes i 1882 194 patienter på Skive Sygehus. Journalførelsen er yderst kortfattet, men for 144 patienter oplyses følgende: patientnummer, navn, alder, køn, beskæftigelse, hjemstavn, sygdom, indlæggelsestid, behandling og resultat. Det fremgår dog klart, at behovet for indgående beskrivelser af symptomer og behandling ikke har været stort, formentlig fordi antallet af patienter har været overskueligt. Om 50 patienter skrives intet. Det kan have drejet sig om en skadestuefunktion, hvor optegnelser efter datidens skøn har været overflødige. Formodningen om denne patientkategori bygger på, at patientnummer springes over regelmæssigt gennem materialet. Det her bearbejdede materiale udgøres af de 144 patienter, som er registreret.

Resultatet angives i fem kategorier: helbredt, forbedret, uændret, overflyttet til anden institution og sluttelig død. Patienternes hjemstavn dækker alle dele af landet. Det er uvist, om der er tale om fødested eller om fast bopæl for evt. besøgende, der under opholdet bliver syge. Fordelingen fremgår af Tabel I.

Tabel I. Geografisk fordeling af patientmateriale.

Viborg Amt	Viborg distrikt	7
	Skive distrikt	87
Øvrige Jylland		15
Fyn		1
Sjælland	København	8
	Provinsen	1
Øvrige øer		4
Udlandet (Sverige)		3
Uoplyst hjemstavn		18
		144 = 100%

Fordelingen af patienter efter erhverv viser klart, at sygehuset har været en institution for de lavere sociale samfundslag. Man finder ikke akademikere eller erhvervsledere blandt patienterne. Størstedelen er tjenestefolk, håndværkersvende og arbejdsmænd. Tabel II viser forholdene mellem erhvervsgrupperne og kønsfordelingen i disse:

Tabel II. Patienternes erhvervsfordeling samt kønsfordeling i erhvervene.

Erhverv	Kvinder	Mænd
Tjenestefolk	30	24
Håndværkersvende	0	44
Håndværksmestre	0	4
Arbejdsmænd	0	19
Lærlinge	0	3

Røgttere	0	2
Gårdejere	0	3
Sypiger	3	0
Fattiglemmer	0	3
Skoleelever	1	0
Aftægtsmænd	0	1
Ukendt	7	4
	37	107 = 144

Der var dengang ikke tvivl om, i hvilke erhverv de respektive køn hørte hjemme!

Af de 144 registrerede indlagte patienter var 107 mænd og 37 kvinder. Gennemsnitsalderen for mænd var 28 år (12-75) og for kvinder 24 år (11-57). Årsagen til denne lave gennemsnitsalder skyldes i høj grad to kendte forhold. For det første den lavere levetid og for det andet indlæggelseskriterierne. Der står i sygehusets fundats fra 1854, at inkurable¹⁾ patienter kun må indlægges efter særlig tilladelse fra direktionen for amtets sygehusvæsen. Dertil kommer, at der på dette tidspunkt herskede en udtalt »dø-hjemme«-kultur.

Sygdomsmønstret præges i massiv grad af infektionerne primært i luftveje og mave-tarmkanal. Af Tabel III fremgår fordelingen af lidelser rubriceret efter organer. Der må dog tages et vist forbehold, idet symptombeskrivelserne i nogle tilfælde er for mangelfulde til nøjagtig diagnosticering af lidelserne. Dette forhold gør endvidere sammenligning med nutidens sygdomsmønster vanskelig.

Det fremgår tydeligt af Tabel III, at man har undgået indlæggelse af terminale²⁾ og inkurable patienter. Helbredelses-

¹⁾ Inkurable: Uhelbredelige

²⁾ Terminale: Patienter som er døende

procenten er forbløffende høj, og gennemsnitsalderen er trods den lavere levealder meget lav.

Indlæggelsestiden for de registrerede patienter har været meget varierende. Af de 144 patienter var 107 mænd og 37 kvinde, hvilket svarer til henholdsvis 74,3% og 25,7%. Gennemsnitlig liggetid for mænd ca. 20 dage (3-306) og for kvinder ca. 30 dage (4-221). Samlet gennemsnitlig liggetid var godt og vel 22 dage.

Det fremgår tydeligt af journalerne, at diagnoser udelukkende stilles på klinikken. De eneste parametre, der nævnes er puls og temperatur. Laboratoriefunktion som mikroskopi og egentlige kliniske undersøgelser omtales ingen steder. Behandlingen har været centreret om brugen af 20-30 forskellige medikamenter, varme og kolde omslag og ganske enkle kirurgiske indgreb.

Sygehistorierne er kortfattede og næsten ens for forskellige patienter med samme lidelse. Følgende eksempler er typiske:

23-årig tjenestepige, indlagt 21.12.81 til 20.1.82 med septisk feber,³⁾ hurtig puls, temperatur 38-39°

rp. *Mixt.acid.chinini*⁴⁾

*Pulv. carbol.*⁵⁾

*Epith.frigid.capitis.*⁶⁾

1.1.82 Patienten i god bedring.

rp. *Decoct.chin.acid.*⁷⁾

20.1.82 Udskrives som helbredt.

32-årig slagter indlægges 20.1.82 med en måned gammel ulce-

³⁾ Septisk feber: Høj og svingende feber p.g.a. bakterier i blodet

⁴⁾ *Mixt.acid.chinin.*: Feberdæmpende (kininmikstur)

⁵⁾ *Pulv. carbol.*: Karbolpulver (desinfektion)

⁶⁾ *Epith.frigid.capitis*: Koldt omslag om hovedet

⁷⁾ *Decoct.chin.acid.*: Afkog af kinin

ration⁸⁾ på venstre pegefinger mellem 1. og 2. phalanx⁹⁾ med suppuration.¹⁰⁾ Behandles initialt med carbol, men uden effekt. Man beslutter sig for at amputere.

Forbindes med carbol og jodoform.¹¹⁾

7.2.82 Udskrives, helbredt.

21-årig blikkenslagersvend, indlagt 1.1.82 til 14.1.82. Overfladisk dilaceration¹²⁾ af skinnebenet.

rp. Forbinding.

10.1.82 rp. unquent.carbol.¹³⁾

Helbredt.

Tabel III A. Organrelateret sygdomsinddeling, kønsfordeling samt udfald af behandling.

Sygdom	Kvin- der	Mænd	Ialt	Hel- bredt	Uhel- bredt	Død
Sindslidelse	1	3	4	1	2	1
Delir. tremens ¹⁴⁾	0	2	2	2	0	0
Psykisk Shock	0	1	1	1	0	0
<i>Luftveje</i>						
Katarrhalia ¹⁵⁾	1	11	12	12	0	0
Bronchitis	0	8	8	8	0	0
Pneumoni ¹⁶⁾	0	3	3	3	0	0
Ptisis ¹⁷⁾	1	2	3	0	2	1
Difteritis	0	1	1	1	0	0

⁸⁾ Ulceration: Sårdannelse

⁹⁾ Phalanx: Fingerknogle

¹⁰⁾ Suppuration: Betændelsesproduktion

¹¹⁾ Jodoform: Desinfektionsmiddel

¹²⁾ Dilaceration: Sønderriven

¹³⁾ Unquentum carbol.: Karbolsalve

¹⁴⁾ Delir. tremens: Drankervanvid

¹⁵⁾ Katarrhalia: Øvre luftvejsinfektion

¹⁶⁾ Pneumoni: Lungebetændelse

¹⁷⁾ Ptisis: Tuberkuløs lungesygdom

Mave-tarm

Typhoid feber ¹⁸⁾	9	7	16	15	0	1
Gastrisk feber ¹⁹⁾	8	2	10	10	0	0
Kolik	0	1	1	1	0	0
Proctitis ²⁰⁾	0	1	1	0	1	0
Cholera	1	1	2	2	0	0
Peritonitis ²¹⁾	0	1	1	0	0	1
<i>Septisk feber</i>	5	4	9	9	0	0
Ukendt	5	4	10	?	?	?
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	31	52	83	65	5	4

Behandlingen af sindslidende begrænsede sig til indespærring i sygehusets dåreværelse. Man anvendte enten morfin eller chloralhydrat²²⁾ som beroligende midler, men resultatet blev i alle omtalte tilfælde hjemtagelse eller overflytning til sindssygeanstalten i Århus. Delirium tremens behandledes udelukkende med chloralhydrat.

Luftvejsinfektionerne klarede i reglen med sol. amon. chlor.²³⁾ Hvis Patienten tillige havde feber, suppleredes med pulv. chin. og styrkende diæt. Pneumonier og lungesvindst indicerede brug af morfin, kolde omslag, mix. acid. chin., og man afsluttede med så skrappe midler som carbolsygepulver.

Mave-tarmlidelser behandledes som de øvrige infektioner med mix. acid. chin. og kolde omslag om hovedet mod feberen. Som »antibiotikum« benyttede man carbolpulver sup-

¹⁸⁾ Typhoid feber: Mave-tarminfektion

¹⁹⁾ Gastrisk feber: Mave-tarminfektion

²⁰⁾ Proctitis: Betændelse i endetarmen

²¹⁾ Peritonitis: Bughindebetændelse

²²⁾ Chloralhydrat: Sovemiddel (kloral)

²³⁾ Sol.amon.chlor.: Ammoniumkloridopløsning (slimløsnende og vanddrivende)

pleret med laxantia.²⁴⁾ Et enkelt tilfælde af proctitis behandles med sol. nitrat. arg.²⁵⁾, igler og forbindelse.

Et par sygehistorier giver indtryk af behandlingsmønstrer:

24-årig mand indlagt tidligere under diagnosen peritonitis. Helbredt, udskrevet 14.1.82. Genindlægges 30.1. med recidiv²⁶⁾, afkræftet med ømhed i underliv, puls 120.

rp. Mixt. acid. chin.

abdominal²⁷⁾ forbindelse.

10.2. Ømhed aftager, puls 100. Ømhed og hævelse af begge underekstremiteter.

20.2. Aftagende ømhed og hævelse af underekstremiteter.

24.2. Befinder sig bedre og er lidt oppe.

26.2. Pludselig kollaps og død, muligvis blodprop.

24-årig røgter indlægges med typhoid feber, der udviklede sig og medførte et hospitalsophold på 38 dage. Han udskrives helbredt.

Tabel III B.

Sygdom	Kvin- der	Mænd	I alt	Hel- bredt	Uhel- bredt	Død
<i>Uro-genitalia</i> ²⁸⁾						
Infektion	0	2	2	2	0	0
Dysuri ²⁹⁾	1	0	1	1	0	0
Striktur ³⁰⁾	0	1	1	1	0	0

²⁴⁾ Laxantia: Afføringsmiddel

²⁵⁾ Sol.nitrat.arg.: Sølvnitratopløsning (mod gonorrhoea)

²⁶⁾ Recidiv: Genopblussen af sygdom

²⁷⁾ Abdominal: Ting, hvad vedrører bugen

²⁸⁾ Urogenitalia: Urinvejs- og kønsorganer ²⁹⁾ Dysuri: Smertefuld, besværet vandladning

³⁰⁾ Striktur: Forsnævring

Retention ³¹⁾	0	1	1	1	0	0
Hydrocele ³²⁾	0	1	1	1	0	0
<i>Bevægeapparat</i>						
Skader	2	19	21	20	0	1
Ulcus chron. ³³⁾	1	7	8	8	0	0
Cancer	0	2	2	2	0	0
Betændelse	0	1	1	1	0	0
Bylder og lign.	0	3	3	3	0	0
<i>Hud-kønssygdom</i>						
Hudsygdom	0	4	4	3	1	0
Fnat	0	8	8	8	0	0
Venereae ³⁴⁾	1	2	3	2	1	0
Øjne/ører	1	1	2	2	0	0
Scorbut ³⁵⁾	0	1	1	1	0	0
Ødemer	0	1	1	1	0	0
Hjerne	0	1	1	0	1	0
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	6	55	61	57	3	1

Behandlingen af urinvejssygdomme af infektiøs art bestod i forskellige omslag, iglepåsætning, sengeleje og i svære tilfælde infusion³⁶⁾ i blæren af sol. nitrat. arg. Urinretention medførte oplægning af metalkatheter. Patienterne blev ofte udrustet med eget katheter, således at de selv kunne afhjælpe retentionsproblemet.

³¹⁾ Retention: Ophobning ved forhindret afløb

³²⁾ Hydrocele: Væske i testikelpungen

³³⁾ Ulcus chron.: Kronisk sår

³⁴⁾ Venereae: Kønssygdomme

³⁵⁾ Scorbut: Skørbug

³⁶⁾ Infusion: Indgift

Der var ganske klare regler for behandlingen af forskellige skader. Initialt påsættes forbindelse med carbol eller jodoform. Ved infektion i sårene bruges incision³⁷⁾ og drænage³⁸⁾, påsætning af igler, kolde omslag, immobilisation³⁹⁾ og mod smerter morfin. I mere desolate⁴⁰⁾ tilfælde gik man over til amputation af fingre og givetvis hele ekstremiteter. Hjernerystelse medførte sengeleje og indgift af solut. brom-kalium.⁴¹⁾ Køns sygdomme, d.v.s. gonorrhoea og syfilis, behandlede med sol. nitrat. arg., ofte i ganske lang tid. Fnatterapien foregik i fnatkammeret med indgnidning i grøn sæbe. Kuren varede ofte flere dage, hvor man hyppigt supplerede sæben.

Denne artikel omfatter naturligvis ikke alle detaljer fra det omfattende materiale, da dette ville være næsten uoverskueligt.

Fra foråret 1882 skal en af materialets dramatiske sygehistorier referes:

24-årig kvinde indlagt 28.2.82 til 9.3.82.

Fået knust begge lårben og tillige pådraget sig contusion⁴²⁾ af underlivet. Gravid i uge 26. Er meget lidende, har tilbøjelighed til brækning, har obstruktion⁴³⁾ og kan ikke lade vandet.
rp. Morphin, laxantia, abdominal

forbinding.

3.3 Vedholdende brækning og ingen åbning⁴⁴⁾, underlivet tympanisk⁴⁵⁾, pulsen hurtig og lille.

³⁷⁾ Incision: Snit

³⁸⁾ Drænage: Afløb

³⁹⁾ Immobilisation: Forhindring af bevægelse i led

⁴⁰⁾ Desolate: Håbløse

⁴¹⁾ Sol.brom-kalium: Middel mod epilepsi

⁴²⁾ Contusion: Stump kvæstning

⁴³⁾ Obstruktion: Afløbshindring

⁴⁴⁾ Ingen åbning: Ophørt tarmfunktion

⁴⁵⁾ Tympanisk: Hult og rungende

- 6.3 Hendes tilstand bedre. Den tympaniske udspænding af underlivet taber sig.
- 7.3 Hun aborterer i dag. Barnet var 13" langt pigebarn. Det var levende, men døde 6 timer senere.
- 8.3 Patienten har stærk feber med lille og hurtig puls.
- 9.3 Tilstanden blevet værre og værre, indtil hun i dag døde.

Det fremlagte materiale demonstrerer, at patientklientellet på et provinssygehus i 1882 bestod af personer fra den tids lavere sociale lag og for 75%'s vedkommende mænd. Hyppigst drejede det sig om infektionssygdomme, og dernæst traumer. Kun 5 patienter af 144 døde på sygehuset i 1882.

Formentlig har middel- og overklasse haft private huslæger til at behandle de almindelige, ukomplicerede sygdomme og småskader i hjemmet. Ved alvorligere sygdomme har huslægen sikkert i en vis udstrækning startet og kontrolleret behandlingen. Har dette vist sig uholdbart, må man formode, at patienterne er overflyttet til mere centrale sygehuse eller f. eks. til Århus.

75% af patienterne var mænd, hvilket i hvert fald delvist kan forklares ud fra erhvervsfordelingen, hvor skaderne traditionelt hidhører fortrinsvis på mandeerhverv. Resten af forklaringen ligger i, at mænd har forholdsvis uforklarligt mange katarrhalia-tilfælde. Disse to talmæssigt vægtige sygdomsgrupper forklarer også den markant kortere liggetid for mænd, idet langt de fleste lå i ganske få dage med disse lidelser. Samtidig udgør de langvarige infektionssygdomme en større del af kvinder end mænds samlede sygdom.

KILDER:

1. Journaloptegnelser for Skive Sygehus 1882.
2. Forhandlingsprotokol for Skive Sygehus 1854-1925.

Landlægens liv og virke i Salling ved århundredeskiftet

Af fhv. godsinspektør Oluf Thygesen, Rønde

Landlægens barske vilkår og hans gerning og oplevelser omkring århundredeskiftet har man ikke omtalt eller beskæftiget sig med i samme omfang som de mange bøger og romaner, der gennem årene har romantiseret hospitalslægenes liv og virke. Derfor har jeg som søn af en landlæge med virke i Salling i begyndelsen af dette århundrede skrevet denne beretning.

Ejendommeligt var det jo nok i firserne, at en lille bonde-dreng fra Mols fik ideen og lysten til at blive læge og da især under de livsbetingelser, der dengang lå til grund for et sådant studium.

Min far, Frederik Thygesen, var født 1874 på gården »Lille-lyst« ved Dråby, nær Ebeltoft, og forfædrene var igennem flere generationer bønder, hvilket ikke afholdt ham fra en tidlig og indgående afsky for landmandsgerningen og samtidig en forkærlighed for at læse.

Dengang var der langt imellem de »bedre« skoler, hvor man kunne læse til realeksamen (præliminæreksamen), og han måtte derfor flytte til Grenå, som var den nærmeste mulighed for at frekventere en realskole.

Her boede min far i pensionat, men man kan forestille sig besværet for en lille dreng at komme hen og hjem ved ferierne med den tids transportmidler, som var tog og dagvogn.

Den første skolegang var foregået i Dråby gamle skole – landsbyskolen opad kirken. For øvrigt er den i dag yderst velbevaret med sit bindingsværk og stråtag. Her underviste lærer Christensen, der var en særdeles dygtig læremester og havde ry for at oplære sine elever til at beherske dansk og regning.

Efter præliminæreksamen i Grenå rejste drengen til København for igen at bo på værelse og spise i pensionat, mens han gik på studenterkursus for senere at kunne fortsætte sine studier ved Københavns Universitet.

Efter kortere ophold på turnustjeneste ved forskellige hospitaler ønskede han at blive selvstændig læge fremfor hospitalslæge, og til dette formål nedsatte han sig uden videre i Durup i Salling i 1902, hvor tidligere ikke fandtes læge.

Far boede i begyndelsen som ugift hos ejendomsmægler Jens Hedegaard, som havde et hus ved Toustrupvejen, og han gik straks i gang med at opføre et hus, som kunne anvendes som lægebolig.

Boligen stod færdig 1903 og samtidig holdt mine forældre bryllup.

Mor, Agnes Thygesen, var født i Tirstrup på Djursland i 1879, hvor hendes forældre havde en bondegård, Toftlund, lige opad kirken. Faderen var sognefoged og veteran fra krigen 1864.

Mor havde, som dengang var skik, gennemgået en alsidig huslig uddannelse med ophold på Ry Husholdningsskole og senere i køkkenet på flere af datidens kendte pensionater.

Således udrustet tog de to unge fat på opgaverne med en umådelig energi – hvad der i høj grad var brug for.

Lægeboligen, der stod færdig i 1903, og hvor det unge par flyttede ind, lå ved siden af ejendomsmæglerens lange hus, der indeholdt to lejligheder, hvoraf dyrlæge Møller-Hansen beboede den nærmestliggende.

Han var ugift og boede der i nogle år, før end han bosatte sig i Kalundborg. Han kom meget i vort hjem og havde sammen

Agnes Thygesen med de to børn foran lægeboligen i Durup – facaden ud til gaden – i 1914.

med en hestehandler fra omegnen den opgave at sørge for, at min far altid var forsynet med raske heste i stalden, idet de to sørgede for indkøbene. Dyrlægen kørte, som min far, rundt i en »Gig«, et tohjulet køretøj forspændt en hest, men gik over til at anvende motorcykel – et ejendommeligt køretøj, der skulle løbes i gang, d.v.s. at han løb ved siden af maskinen, der stod i gear, for når den endelig kom i gang, da med et sæt at springe i sadlen, i fald han ønskede at være med på turen.

Lægepraksisen udvidedes til at omfatte et meget stort areal af Nordsalling, og da der kun fandtes hestekøretøjer som befordringsmiddel, måtte min far til stadighed have to til tre køreheste i sin stald, for på skift at køre med dem forspændt den høje »Gig«, der var almindelig som transportmiddel

blandt læger og dyrlæger. Landlæger, der ikke selv kunne køre, blev til patientbesøg afhentet af en vognmand eller evt. af en gårdejer hos hvem patienten beroede, eller som var nabo til patienten.

Til dette formål havde den pågældende læge da en såkaldt »doktorstol«, d.v.s. en læderbetrukket lænestol, der med stropper kunne fastspændes til vognkassen.

Til pasning af hestene blev den nærboende jordemodermand engageret, på nær den sene aftenfodring, der blev varetaget af et af familiemedlemmerne.

Hvilket opslidende arbejde var det ikke for en læge på åben vogn i regn og blæst, i vinterens snestorme, året rundt, ved dag og ved nat, at køre ad de grus- og skærvebelagte veje og ad opblødte markveje til de fjernestliggende ejendomme.

Hvor ofte hørte jeg ikke om natten larm fra gårdspladsen, når far fik spændt hesten for vognen og kørte ud i den brandsorte nat, hvor han mærkværdigvis var i stand til at finde vej til de fjernestliggende ejendomme.

Naturligvis var det dobbelt besværligt i snevintrene, når driverne lå højt og lukkede vejene for trafik. Det kunne så blive nødvendigt at anvende en let kane, der kunne køre tværs over markerne, men så skulle der passes på de åbne grøfter.

Eneste lyskilde på datidens køretøjer var to søvnige vognlygter – en på hver side af vognen. Skæret var svagt, for lyskilden var stearinlys.

Kan man egentlig forestille sig efter en sådan køretur med forfrosne fingre at skulle undersøge og behandle patienten? Selv om patienten evt. var dødssyg, stod ingen falckvogn parat til at transportere vedkommende til hospitalet.

Om formiddagen var venteværelset fyldt til bristepunktet af patienterne, der med begærlighed kastede sig over dyngen af ugebladet »Hjemmet« eller de foregående års »Blæksprutter« – vel nok for at dulme angst eller smerter. Det var jo før de nu gængse venteværelsesblade »Billedbladet« og »Se & Hør«.

Adskillige skulle hver dag have dårlige tænder trukket ud og i værste fald have munden »ryddet«, som det kaldtes, når alle tænder på en gang blev fjernet. Trods lokalbedøvelse skreg og hylede de arme patienter, hvis tænder var ret så betændte, og min mor eller stuepigen måtte ofte træde hjælpende til og støtte patientens hovede og holde det i ro, mens tangen fik ordentlig fat i den betændte tandstump. Det kunne hænde at en særlig forpint og temperamentsfyldt patient forsøgte at bide den hånd, der førte tangen.

Tænger og forbindssager (bind) blev i formiddagstimerne kogt i en særlig beholder over komfuret.

Jo, der var gang i sagerne – telefonen kimedede om sygebesøg, der skulle afvikles i løbet af dagen og aftenen. Tid skulle der også være til at bestille medicin hos apoteker Christensen på apoteket i Roslev, så patienterne kunne få det med posten dagen efter. Et fast rejsebud sørgede for at afhente den, idet han hver dag tog med toget til Skive, hvor han ordnede ærinder for hvem, der ønskede det, og i Roslev fik han medicinen fra apoteket stukket gennem togvinduet.

Han var omhyggelig med sit job og ikke urimelig med prisen, idet han tog 10 øre for hvert bud han havde med – hvorfor han også benævntes »ti-øres posten«.

Sidst på aftenen, når samtlige sygebesøg var afviklet, var der så tid til at bogføre dagens hændelser. At lægebesøg var billige fremgår af de gamle protokoller fra dengang. Et lægebesøg betaltes i 1907 med 1,00 kr., og i tilfælde af, at begge ægtefæller skulle behandles, kunne det løbe op i 2,00 kr. Min far dikterede, og mor indførte med rappe fingre til journalen – ofte dyppende i det store blækhus. Samtidig skal tilføjes det enestående arbejde, mor udførte med pasning af den evigt ringende telefon, af husførelsen og af haven, der havde hendes store interesse.

Durup var dengang (1903-1919) med sine 400 indbyggere vel nok en typisk dansk stationsby – opstået omkring jernbanen

fra Skive til Glyngøre, hvorfra en hjulfærge fortsatte forbindelsen over Limfjorden til Nykøbing Mors.

Udover hovedgaden, der som i de fleste danske stationsbyer gik på tværs af jernbanen, var der blot et par sideveje med beboelse.

Ved jernbaneoverskæringen var naturligvis bomme som konen fra ledvogterhuset havde til opgave at lukke og åbne, hver gang et tog passerede forbi.

Det, der gav byen ansigt, var naturligvis jernbanestationen, hvor så meget foregik.

Selve stationsbygningen var i den klassiske stil for en lille station, med kontor, ventesal med opslag om »spytning på gulvet forbudt« samt flere store spytbakker med sand anbragt rundt omkring, foruden den store, sorte kakkelovn med kul-kassen ved siden af.

Stationsforstanderboligen lå, som skik var, oven over nævnte lokaler. I en sidebygning var »retirade« og WC med behørig skiltning »for kvinder« og »for mænd«.

Og endelig var der pakhuset, hvor pakmester og portører holdt til og modtog eller udleverede pakker og fragtgods.

For ungdommen, der dengang ikke havde sportspladser eller diskoteker at fornøje sig med, var det en almindelig adspredelse at samles på perronen, når fire-toget ankom, eller når halvsyv-toget afgik mod Skive. De unge piger promenerede da arm i arm perronen af – for der var nu noget ved det tog, der kunne sætte fantasien i sving, et pust fra den store verden, selv om toget kun kom fra Glyngøre. Samtidig kunne man se, hvem der rejste eller kom med toget.

Alene det at iagttage stationsforstanderen, der med embedsmandens autoritet skridtede perronen af i sin strå-

Vaskekonen Gamle Else kom gående fra Nautrup, når hun skulle hjælpe til i lægeboligen med vasketøjet. Her er hun fotograferet i lægeboligens gård i gang med arbejdet – omkring 1910.

lende uniform, mens han gav signal til togets afgang, et signal, der besvaredes af togføreren og igen af lokomotivføreren med et ordentlig pift i dampfløjten, samtidig med at en ordentlig sky af røg og damp slog ind over perronen. Det duftede af tog – det var dejligt.

Sallingtoget har senere måttet døje mange drøje vitser fra serien »hørt i Sallingtoget« – det var jo før de senere så yndede Århus-historier kom på mode.

Toget var udstyret med ganske smalle vogne med dør udefra ind til hver kupé, således at konduktøren, der under kørslen skulle kontrollere og klippe billetterne, måtte gå på trinbrætterne udvendig på toget, og banke på vinduerne, som de rejsende så lukkede ned.

Konduktøren stak hele overkroppen ind gennem vinduet og hagede sig fast med albuerne, alt imens han klippede hul i billetterne. En lidet tiltalende vandring måtte det være, udvendig på et tog i fuld fart, i regn og storm, og da allerværst i isslag – men forøvrigt hørte man da sjældent, at nogen faldt af under kørslen.

Lidt borte fra stationen lå forsamlingshuset (opført 1900) med markedspladsen udenom, hvor det årlige marked afholdtes. Der var forøvrigt både marked i april og september, men det var efterårsmarkedet i september, man »regnede med«, og det var en begivenhed, der satte sindene i oprør.

Her handledes og tingedes handelsmænd imellem om de mange forskellige dyr, der var medbragt, men den store attraktion var dog alt det opstillede gøgl, karruseller, gynger, skydetelte og boder med honningkagehjerter med de skønneste påskrifter. Jo, det var en stor dag for by og omegn.

Forsamlingshuset var det centrale sted for de kulturelle opgaver, man dengang løste i byen. Her var gymnastikundervisning og danseskole, hvortil danselærerinde frk. Schultz ankom med eftermiddagstoget fra Skive for at tage hjem igen med halvsvv-toget. Så var der afdansningsballet, hvor de

»optrædende« – kendeligt nervøse, i henholdsvis strutskørter eller med matroskraver gav bevis på deres tillærte færdigheder. Det var ikke latinamerikanske danse, det drejede sig om, men mere de dengang foretrukne som lancier og menuet.

Foredragsforeningen, som min far var formand for, arrangerede ved fastelavnstid et maskebal. Man må huske på, at dengang uden radio og fjernsyn måtte der arrangeres noget, der kunne skaffe afveksling i hverdagen.

Maskeballet var en stor begivenhed, og længe i forvejen blev kostumer skaffet hjem fra Skive, og hemmelighedskræmmeriet om, hvad den enkelte skulle ikklædes på festaftenen, var gennemført. Ingen anede, hvem der var hvem, førend maskerne ud på aftenen faldt.

Udover karneval arrangeredes der teaterture til Skive Teater, der regelmæssigt fik besøg af omrejsende teaterselskaber. Enkelte gange var der »børnevenlige« forestillinger, hvortil vi børn kom med – jeg husker især »Gøngenhøvdingen«, men vel nok mest på grund af skyderiet, med efterfølgende krudtrøg drivende ud over tilhørerpladserne. Teaterturen til Skive foregik naturligvis med toget og undertiden i specielt indsatte teatertog, der optog passagerer på hele strækningen.

Oftede var der fremmede foredragsholdere i forsamlingshuset, og de mødte ret naturligt hos os før aftenens foredrag. Tryllekunstnere kom der også, og glemmes skal ikke de dengang så muntre vælgermøder med enestående saftfulde og rappe replikskifter kandidaterne imellem, til stor moro for tilhørerne.

Lige over for jernbanestationen lå, som det sig hør og bør, kroen (opført 1912), hvor de rejsende der ankom med toget bekvemt kunne gå hen og finde natlogi.

En stor, gammel købmandsgård, hvor købmand Niels Gjedde, byens matador, residerede, lå ved siden af kroen ud til gaden.

Niels Gjedde var en energisk og meget dynamisk forret-

ningsmand, der foruden sin store forretning »spekulerede« meget på Børsen, havde en landbrugsejendom i Nautrup og under første verdenskrig handlede med byejendomme i Flensborg. Gjeddes lange, hvide privatbolig lå ved stationsvejen, hvorimod købmandsforretningen og de røde pakhuse, der husede korn og foderstoffer, lå langs hovedgaden. Herfra blev omegnen forsynet med kraftfoder, grovvarer, kul og lignende.

På modsatte side af gaden stod den store vindmølle (firevinget) med tømmerhandel og savværk, drevet af grundlæggerens to sønner, Bernhard og Alfred Jensen, der med dygtighed udbyggede og udvidede foretagendet.

Ved siden af lå bagermester Blocks bageri og bagerforretning, som senere også svigersønnen Linderoth blev involveret i.

Her – centralt beliggende – lå også manufakturhandler Clausens forretning, der forsynede by og omegn med de sidste og moderigtige modeller i kjoler og lignende.

Hollesens isenkramforretning over for i hjørnehuset med tårnet, indeholdt tillige barberforretning, hvor man også påtog sig klipning – men naturligvis kun af mænd.

Byens murermester, Sørensen, boede længere nede ad gaden, lige før andelsmejeriet (opført 1892), som dygtigt blev ledet først af Bjerre og senere af Houmark.

Her ved mejeriet var der i morgen- og formiddagstimerne en formidabel trængsel af mælkevogne fra oplandet. De ankom med de fyldte mælkespande og returnerede med skummetmælk til landmændene.

Det var et adspredende islæt i lillebyens morgentimer, bl. a. fordi mælkevognene og deres forspand var så vidt forskellige – nogle forspændt med to store jyske heste og andre med kun én hest, eller med to »russere«, eller med »islændere«, der var mindre.

Her ved hovedgaden lå også Plejdrups slagterforretning og

en enkelt butik mere, men ellers var der ikke så mange huse eller beboelseshuse.

Efter mejeriet lå Durup skole, ledet af lærer Petersen og senere af lærer Gjørup samt af forskolelærerinde Elisabeth Petersen, der tillige gav undervisning i klavermusik.

Kirken med den rummelige præstegård lå på modsatte side af vejen. Her residerede pastor Fick i mange år.

Kørte man igennem byen ad den grusede hovedgade og krydsede jernbanen lå på hjørnet af Toustrupvej købmand Jensens butik, og overfor lå smed Mortensens smedeværksted, hvorfra hammerens slag på ambolten gav genlyd i gaden. Hen ad Toustrupvej lå nogle få huse, bl. a. før omtalte ejendomsægler Jens Hedegaards hus samt lægeboligen og et par huse mere.

Fra Toustrupvejen gik en smal, men smuk sti op over marken til Nautrup, der benyttedes meget af den gående trafik. Vor vaskekone, gamle Else, kom således på vaskedagene vandrede helt fra Nautrup, med sit store forklæde i en bylt under armen.

Længere ude i svinget lå Marius Christensens gård med det flotte nyopførte stuehus, med hvide, takkede gavle, og derefter kom så til højre for vejen Primdahls gård med de to kæmpehøje, hvorfra der første påskedag blev trillet påskeæg med flotte farver. Primdahl havde imponerende jyske heste og holdt en fyrig hingst i sin stald, vistnok »Foreningshingsten«, der faktisk tilhørte hesteavlsforeningen.

Videre ad vejen kom man til Harre og Hjerk, hvoraf sidstnævnte gjorde sig særligt bemærket ved at have den fungerende provst residerende i præstegården.

Desuden boede i Hjerk købmand Lüders, der opsamlede besked til min far om lokale sygebesøg, så han kunne tage dem på en gang, når han nu var på ruten.

Vejen til Glyngøre førte fra Durup først forbi Bundgaards gamle, stråttækte gård, der havde jorden langs Toustrupvej

helt hen til førømtalte sti. Denne jord blev senere stærkt bebygget, ligesom Durup plejehjem blev opført her. Længere opad vejen lå et par huse kaldet »Bysted«. Jordmoderen boede en overgang i et af dem.

Samtlige veje var naturligvis grus- og skærvefyldte, men el var kommet til byen, idet et andels-elværk var oprettet i 1905. Gadebelysning fandtes ikke, men en enkelt søvning pære oplyste dog forskellige steder, ligesom nogle til overflod havde en lampe siddende på husgavlen. Telefon var også en af de nymodens foreteelser, der hjalp med til at lette kommunikationen borgerne imellem.

Fortsatte man ad vejen forbi skolen, kom man til landsbyen Tøndering med kirken liggende smukt på bakken, som kirker nu engang skal.

Her i Tøndering lå en række gårde tilhørende kendte familier, og der kan nævnes folkemindesamleren Brydebol, familierne Vinde og Hedegaard, der handlede med ejendomme, samt »Torperne«. Her var to familier, Ingeman og Valdemar Torp, hvorafførstnævnte havde været i Amerika i sine yngre år.

Her lå en brugsforening og skolen, hvis lærer Krogh var enelærer, efterfulgt af sin søn, Jens Krogh, der blev kendt over det ganske land for sine fremragende evner til at uddanne folkedansere, hvorfor netop de Tøndering-folkedansere var eftertragtede ved festlige lejligheder.

Nedad bakken fra kirken imod åslugten ligger den gamle herregård »Hegnet«, hvis historie går tilbage til 1400-tallet, hvor den efter sigende tilhørte Niels Bugge til Hald. Nu tilhørte den Chr. Pedersen, der tidligere havde været forpagter på »Landbolyst« i Thy. Han købte »Hegnet« i 1909, hvor han med ekstraræger ankom fra Mors til Glyngøre med heste, kreaturer samt sine karle og piger og ligeledes redskaber og indbo, læsset på samtlige hans arbejdsvogne. Et sælsomt syn – helt i amerikansk nybyggerstil, blot var gården her parat til at flytte ind i.

Han var en særdeles anerkendt landmand, der drev et mønsterbrug, bl. a. byggede han en stor vindmølle, der lavede strøm til gårdens eget forbrug.

I Salling var det dengang almindeligt med en vindmølle på taget af laden. Møllerne trak ved direkte træk tærskværk og lignende, men arbejdede naturligvis meget ujævnt, eftersom vinden blæste.

Når vindkraften derimod omdannedes til strøm og »opbevaredes« på store akkumulatører, var den altid klar til anvendelse, hvad man jo også i dag har fundet ud af med de moderne vindpropeller.

Chr. Pedersen ombyggede staldene og laden, ligesom han indkøbte den første traktor til Salling (International). For øvrigt opnåede han at blive over 100 år.

I landsbyen Grinderslev ligger herregården Grinderslev Kloster, der ejedes af den dygtige landmand Kirketerp-Møller, der tillige ejede dens tilstødende klosterkirke.

Helt ude ved Limfjorden ligger den gamle gård »Eskjær«, »en rigtig herregård«, omgivet af vandfyldte voldgrave med åkander og omkranset af Sallinglandets eneste »rigtige« bøgeskov. Godset ejedes dengang af historikeren Schütte, der samtidig ejede store besiddelser i Østrig. Eskjær med dens bøgeskov var i sommertiden udflugtsmål for adskillige, der i deres hestekøretøjer ville på skovtur medbringende madkurve for en heldagstur.

Ude ved fjorden ligger gården »Astrup«, som er en 200 år gammel sædegård, der er fredet i kl. B, og er ejendommelig ved muren med portpillerne, der stadig bevares sammen med en del småhuse.

Endelig skal »Jenle«, der tilhørte digteren Jeppe Aakjær, ikke glemmes. Han samlede til sine berømte sommerfester en stor menneskeskare, der påhørte hans taler. Senere på aftenen var det ungdommens tur til musikken at træde dansen på grønsværen.

Bagermester Block, læge Frederik Thygesen (stående) og købmand Niels Gjedde tog tit med toget til badehusbroen i Glyngøre for at få et dejligt bad - og friske rødspætter og hummere med hjem til Durup.

Kørte man fra Durup ad Åstedvejen nåede man først den ældgamle herregård »Østergaard«, vel en af de ældste og dengang største gårde i Salling. (Opført ca. 1516). Den lå med sine tykke mure omgivet af vandfyldte voldgrave, hvori svaner og ænder flokkedes. Endog en lille ø med tilhørende malerisk, højt svungen træbro, som hørte tiden til, fandtes der.

Østergaard ejedes af godsejer Axel Froberg, tidligere rytteriofficer, og han ejede tillige den gamle »Kjeldgaard« ved Sallings nordkyst.

Østergaard var en herregård med mange spand arbejdsheste, rideheste og køreheste for den lukkede kaleshevogn, samt mange folk i mark og i staldene. Der var støj og råb fra bryggers og folkestue som chokerede mig, når jeg med min far var kørende dertil på sygebesøg.

Kendte navne inden for københavnske skuespillerkredse var ofte gæster på den gamle gård, når de i Skive gav gæsteoptræden på det gamle teater.

At en ny tid havde holdt sit indtog fremgår af, at min far, efter erhvervelsen af den dengang så berømte sanger Herolds grammofonplader (»His Masters Voice«), lod vor grammofon med den enorme tragt slippe de skønne toner igennem telefonrøret, således at Froberg i den anden ende af ledningen kunne nyde Herolds pragtfulde røst.

Så kom vejen til Selde, og her lå gården, der opfostrede den radikale høvding, Bertel Dahlgaard, der skulle gøre sig så kendt inden for dansk politik.

Hvor vejen svingede ved Risom, lå den romantiske, gamle, stråttækte gård, som dengang ejedes af familien Gudiksen, der foruden kvægløst landbrug drev fiskeri på Limfjorden og samtidig jagt på de vidtstrakte engarealer langs fjorden.

Lige her over for ligger øen Fuur, som min far undertiden besøgte, oftest i sin egenskab af læge. Fuurs særlige kendetegn var de to røde sten, den gamle hule og molerværket. Øen var dengang ikke kendt af mange, vel især fordi det var vanske-

ligt at komme dertil. Overfarten foretoges i en fladbundet pram, som to rorkarle roede over fjorden til trods for, at der ombord var både hest og vogn, eller rettere kunne være det, thi enkelte passagerer blev også færget over.

Hesten blev spændt fra vognen, der blev skubbet om bord. Ofte var man nervøs for, om hesten skulle sparke hul i båden, især hvis den gyngede lidt i uroligt vejr.

For øvrigt var Fuur en oplevelse, og fjællevogne forspændt et par stude eller en ko og en hest var ikke ualmindelige at møde derovre. Manden styrede naturligvis forspandet, og var konen med sad hun enten i bagsmækken eller på siddefjælen hos manden, med samt sit strikkesøj.

Var det besværligt at komme til Fuur, var det ikke lettere at komme til Mors, ihverfald hvis overfarten skulle foregå fra »Pinen« til »Plagen«, som var overfartsstedet, hvor en robåd, senere forsynet med motor, påtog sig færgefarten, førend motorfærgen og senere Sallingsundbroen var tænkt på.

Her ved overfartsstedet lå på hver side af fjorden en kro. Den ene hed »Pinen« og den anden »Plagen« – antagelig disse navne, fordi overnattende rejsende ikke opfattede opholdet som behageligt, og da navnligt ikke hvis dårligt vejr forlængede deres ophold i flere dage.

Glyngøre var dengang en lille fiskerby, hvor Sallingbanen fra Skive havde sin endestation, med samt drejeskive for at kunne dreje lokomotiverne til at køre den modsatte vej tilbage til Skive igen. Her lå ved færgelejet nogle store lokomotivremiser, hvori reservemaskiner opbevaredes. En industri havde Glyngøre allerede dengang, nemlig Priess' fiskefiletfabrik, som senere skulle udvikle sig til et verdenskendt firma.

Indbyggerne var dengang enten fiskere, eller de var ansat ved jernbanen og ved fiskeindustrien. DSB havde opført huse til de ansatte funktionærer, og de var opført i en speciel stil, der var med til at sætte sit præg på den lille by og give den sit eget »ansigt«.

Når dampfærgerne fra Nykøbing Mors med brusset fra de mægtige skovlhjul dampede ind i færgelejet medbringende mennesker, dyr samt fyldte jernbanevogne, der skulle viderebefordres med toget, blev der travlhed ved havnen. Det var her, det foregik.

Limfjordens dengang krystalklare vand, der frembragte så fortrinlige rødspætter og østers, anvendtes ikke til badning, ihvertfald ikke i ret stor udstrækning.

Vi havde sammen med købmand N. Gjedde et badehus liggende først for ved stranden, naturligvis med en lang træbro ud til, og med badehuset opdelt i to omklædningsrum, som det sig hør og bør – et for damer og et for herrer. Først efter at have iført sig de langbenede og ditto ærmede, tværstribede badedragter var det sømmeligt at vise sig i vandet.

Her til Glyngøre tog købmand Gjedde, bagermester Block og min far i sommertiden ofte med fire-toget for at bade, og samtidig kunne min far nå en del sygebesøg, som der altid var nogle af, idet indbyggerne vidste at »æ dowter« kom med fire-toget, og så var der let adgang til at blive kureret på.

Så gik turen hjemad igen med halvsvv-toget, ofte medbringende dejligelimfjordsrødspætter, og ofte havde min far tillige de dejligste store hummere med hjem, fordi fiskerne vidste, han holdt af dem, og de selv ikke havde mod på at gå i kast med dem. Men flotte var de, når de efter kogningen dukkede knaldrøde op af gryden.

Under første verdenskrig var der for øvrigt gravet skyttegrave forbundet med løbegrave og med svære pigtrådsspæringer foran og rundt om hele Glyngøre og nordspidsen af Salling. Ved vejene, der førte igennem, var opsat »spanske ryttere«, klargjort til at trække ud som vejspæringer.

Planen var efter forlydende, at hæren i tilfælde af tysk invasion, skulle trække sig op gennem Jylland og forsvare sig så længe bag brohovedet, at den kunne overføres til Mors. Heldigvis kom fæstningsværkerne aldrig i anvendelse.

Skive var en ret ejendommelig by, med de meget stejle gader og banegården liggende helt uden for byen, hvor den naturligvis var placeret med henblik på en voldsom byudvidelse og med Skive Holdeplads som oplandsstationen.

I Skive lå en lang række kendte, gamle firmaer som Bue-manns og Suurballes manufaktur- og konfektionsfirmaer, Kurt Traps Vinhandel, konsul Kielgasts firma og frk. Topp's berømte konditori, som ethvert besøg i byen nød godt af. Også tandlæge fandtes - han boede på den allerstejleste gade, samlede på antikviteter og borede i tænderne med et foddrevet bor, som han vippede med foden, alt imens han borede løs i tænderne.

En skræk var det at blive placeret i hans stol. Selv gyldne løfter om et efterfølgende besøg i frk. Topp's konditori bragte ingen lindring til delikventen.

Dagliglivet i så lille en by som Durup havde naturligvis sin egen rolige rytme og særlige atmosfære.

Trafikken var mest gående, eller hestevogne, der på deres jernhjul kom skrumplende, og så da også en enkelt cyklist.

Ved købmand Gjeddes pakhus var der ret megen aktivitet af hestevogne, der kom for at aflevere korn og hente kraftfoder eller kunstgødning med retur.

Når der undertiden kom jernbanevogne med kunstgødning til stationen, afhentedes det af de omliggende gårde og herregårde, og deres hestevogne holdt da i lange rækker ventende på deres tur til at få læs.

Hverdagen kunne afbrydes af fiskemanden, der kørte rundt med en lille hestevogn, og selv havde træben, som han med stor rutine bevægede sig rundt på. Eller af »Makrelmanden«, der med visse mellemrum kom til byen medbringende to lange kurve fyldt med røgede makreller. Så spiste hele byen makreller.

Om søndagen spadserede mine forældre, ifald det var muligt, til kirke i stiveste puds. Far iført sort overfrakke og

Agnes Thygesen var skrap til at køre bil og dygtig til selv at reparere den. Her ses hun i 1918 ved rattet, med lægen og sønnen som passagerer.

bowlerhat samt sølvknappet spadserestok. Mor iført datidens sidste mode med slør og hat. Selskabelighed var der ikke megen tid til, men der var dog en l'hombre-klub bestående af N. Gjedde, pastor Fich og min far. De tre havde regelmæssige spilleaftener, hvor de morede sig med det fornøjelige spil, samtidig med at de nød deres whisky og soda, alt mens damerne i et tilstødende lokale ivrigt kastede sig over strikke- eller sytøjet.

Dengang var det almindeligt, at man ved større familiefester rundt om på gårdene, og det kunne da endeligt også være ved andre lejligheder, inviterede 80 til 100 gæster sammen. Med så store fester kunne stuehusene naturligvis ikke rumme gæsterne, men telte måtte lejes og opstilles på gårdsplads eller i haven, når det skulle være et rigtigt gilde.

Var det om efteråret eller ved vintertid, kunne det være en barsk fornøjelse for gæsterne, som man forsøgte at værne mod kulden ved hjælp af et utal af petroleumsovne, der blev placeret langs teltets yderkant, evt. suppleret med en række transportspande fyldt med kogende vand fra gruekedlen og anbragt under bordene for at varme på bentøjet, hvilket var frydefuldt for gæsterne. Efter middagen morede man sig med dans, og det gav jo også en vis varme.

Ferie var der ikke noget der hed. Man kendte det simpelt hen ikke, men min far tog hvert år en uges sommerferie, som hele familien tilbragte i København, idet min far gerne ville gense de kendte steder fra hans studieår og tillige give os børn en forståelse for, at der var en verden uden for Durup.

Dengang var det ikke almindeligt, at man foretog lange rejser, og for os børn var det hvert år et eventyr.

Selve morgenen for afrejsen med tog fra Durup station var hele familien oppe kl. 5 for at nå seks-toget til Skive. Rejsen dertil foregik jo i det senere af så mange anekdoter omspundne Sallingtog. Ankommet til Skive anløb man først Skive Holdeplads, der egentlig var stationen, som lå nærmest

byen. Dernæst kom den rigtige banegård, der fik os til at spærre øjnene op, for her begyndte eventyret med de råbende avis- og chokoladesælgere. Den nye hovedbanegård lå faktisk uden for byen, og toget kom bakkende ind til perronen forspændt et lokomotiv så stort, at dets skorsten var skåret af næsten nede ved dampkedlen, for at det kunne passere under broerne. Det var de såkaldte expreslokomotiver.

Senere kom så sejlturen fra Århus til Kalundborg, der tog fem timer og foregik med dampskibene »Freja« og »Niels Holst«, der krydsede hinanden, når de lagde ind ved Koldby-Kås på Samsø.

Her i havnen var der altid et vældigt leben og noget at se på. Dyr og mennesker kom af og på skibet, og fragtgods blev samtidig ind- eller udladet under opholdet i havnen.

Efter et ophold i Kalundborg gik det igen videre med tog til Københavns Hovedbanegård, der også var en oplevelse. Nu lå endnu flere ufattelige oplevelser foran os i København med Rundetårn, Kastellet, Gefionspringvandet, Rosenborg, Glyptotheket, Zoologisk Have, Dyrehavsbakken og ikke at forglemme: Tivoli.

Ture foretog vi til det skønne Nordsjælland med slottene, Kronborg, Charlottenlund, Hellerup, Dyrehaven o.s.v.

Sommeren 1914 var vi som sædvanlig på ferie i København og tog samtidig en tur over sundet til den enestående svenske landsudstilling i Malmø, der var helt overvældende, efter den tids målestok.

Med færgen på hjemvejen fra Malmø erfarede vi den opsigtsvækkende nyhed, at verdenskrigen var udbrudt, efter mordet i Sarajevo. København var selvsagt på den anden ende, idet man netop var parat til at modtage den franske præsident Poincaré, der skulle komme hertil på statsbesøg. Den røde løber var på det nærmeste allerede lagt ud til modtagelsen. Besøget blev i sidste øjeblik aflyst, og samtidig hastede den tyske kejser Wilhelm hjem fra et krydstogt i Østersøen.

Uhyggen bredte sig i Danmark, idet man forventede et angreb på os, hvorfor der var generalmobilisering af hær og flåde. Togene var overfyldt af de indkaldte, der tog hjerteskrærende afsked med deres pårørende. Krigen i 1864 blev altfor tydeligt husket endnu, og man forestillede sig, at de indkaldte omgående drog i krig.

Mange troede, at deres sidste dage nærmede sig, og at hungersnød truede landet, hvorfor der gik panik i hamstring af fødevarer af enhver art, selv af letfordærvelige varer, der var umulige at opbevare, idet der dengang jo ikke fandtes køle- eller frysebokse.

Man så folk komme kørende med alle de rugbrød, de kunne stakke op på en trækvogn, eller anden form for letfordærvelige varer.

Under disse omstændigheder rejste vi naturligvis straks hjem, men gjorde først et ophold i Århus, hvor alt stod i mobiliseringens tegn og ikke mindst i hamstringens, thi også her slæbte man afsted med de madvarer, det var muligt at bære, til imødegåelse af den forventede hungersnød. Grædende borgere tog afsked med de bortdragende indkaldte, som man jo ikke kunne vide blot skulle indkvarteres og forholde sig afventende i hele krigsperioden.

Priserne steg naturligvis hurtigt på landbrugsprodukterne og ikke mindst på heste (de steg 300 % i løbet af en måned), hvorfor landbruget nødvendigvis måtte tjene store penge, idet skatterne dengang var yderst beskedne, ligesom kontrolforanstaltningerne var ret så lempelige. Med andre ord – pengene fik lov at blive i borgernes lommer.

Landbrugets store indtjening medførte en stor efterspørgsel efter forbrugsvarer, ikke mindst efter de store bjørneskindskørepelse, der var særdeles eftertragtede til brug på de åbne hestevogne, der dengang var befordringsmidlet. Ligeledes blev klaveret et anerkendt statussymbol i hjemmene, uanset om nogen havde lært den færdighed at kunne spille på det.

Rationeringskort blev indført for en række fødevarer såsom mel, sukker, kaffe. Hjemmeslagtning af grise i smug fandt sted i større målestok.

Meget militær var i krigsårene indkvarteret i Salling, hvor der naturligvis ingen kaserner fandtes. Nærmeste garnisonsby var Viborg.

Soldaterne indkvarteredes rundt om i hjemmene, og da ikke mindst på gårdene, hvor der i reglen var god plads til dem. Vi havde i lange perioder militærlægen boende hos os (bl.a. dr. Næss-Schmidt), mens hans oppasser praktisk nok var indkvarteret hos en nabo.

Et efterår afholdtes store militærmanøvrer, der afsluttedes med en kongerevy, hvor Kong Christian den 10. paraderede til hest, med samt generalstaben, alt mens hærens forskellige afdelinger, rytteri, artilleri og fodfolket defilerede forbi. Det var tillige noget af en folkeforlystelse, idet mange af tilskuerne var mødt op, bl.a. fordi de gennem indkvarteringen havde daglig kontakt med mange af soldaterne.

Allerede før krigen holdt mekaniseringen sit indtog i form af automobilet, det supermoderne transportmiddel på landevejen til afløsning af hestekøretøjerne.

Min far anskaffede sig først en trehjulet »Fænomobil«, som de dengang benævntes, med motoren ophængt over det ene forhjul. Der var kun et forhjul, og det virkede som trækthjul. Der var plads til en passager foruden føreren, der styrede køretøjet ved hjælp af en styrestang hen til forhjulet.

Det siger sig selv, at det var umuligt i længere tid med én hånd at kunne fastholde styrestangen, så meget mere, som landevejen var fyldt med huller, skærver og løse sten.

»Fænomobilet« blev afhentet en sommersøndag af min far og en mere motorsagkyndig mand til hjælp, idet min far var alt andet end motorkyndig.

De to kom så kørende hjem fra Skive, hvor uhyret var afhentet, og da det blev en dejlig stille sommeraften, førend

de viste sig, sad vi alle uden for lægeboligen, og mange andre udenfor deres huse, for at afvente øjeblikket for bilens ankomst. Pludselig hører vi i det fjerne motorlarm, og i en sky af støv ankommer de to »motorsportsfolk«, allerede ømme i håndleddene af at fastholde styrestangen.

Stor opstandelse blev der, da de først fik motoren standset, og alle kunne betragte og røre ved det mærkelige køretøj, der forøvrigt ikke blev gammel i gårde, men snart ombyttedes med et nyt, fint, firhjulet automobil, af tysk fabrikat (Opel). To persons, med kalesche og messinglygter, foruden meget andet messingværk, såsom udvendig gear og håndbremse.

Det var naturligtvis en lettelse, at hestekøretøjet (Gig'en) nu var ombyttet med et moderne automobil, men det anes næppe idag, hvilke besværligheder der var forbundet med at starte bilen, specielt når det var koldt. Starten foregik ved, at man forsøgte at dreje startsvinget rundt, så hurtigt det lod sig gøre, efter først at have »snapset« motoren som det hed, d.v.s. at man drejede de fire haner, der sad ovenpå de fire cylindre, og lod lidt benzin dryppe ned i cylinderen.

Så skulle motoren, ifald den var medgørlig, gå igang – men den kunne også, hvis tændingen, der reguleredes med et håndtag, stod for højt, slå tilbage og adskillige fik et forstuvet eller brækket håndled, når det gik galt.

Karbidlygterne lyste ret godt, men kunne forvolde mange kvaler. En kold dag skulle der god øvelse til at få en sådan motor i gang, og det må have været en god opvarmning forinden et patientbesøg.

Ligeledes var der dengang besværligheder med at køre automobil, fordi man efter reglementet skulle standse vognen, hver gang man mødte et hestekøretøj, hvis hestene viste mindste tegn på ængstelse, og det gjorde de næsten alle, og da ikke mindst kusken, der kørte med dem.

Så skulle bilisten standse motoren, gå hen og berolige hestene og trække dem forbi autobilet.

Dette foto af Agnes Thygesen sidder i et kørekort fra 1919. Men hun kørte længe inden, og det var ret usædvanligt for en kvinde på den tid.

Oftentimes accidents happened, and the horses were driven together, the driver fell into the ditch and the passengers were killed, or the horses ran away from the carriage.

Even so, it could be a good idea for the driver, especially if on a trip there were many of these accidents.

It should be remembered, that the cars of that time only drove with 35-40 km per hour, therefore it was difficult to catch up the lost time.

For datidens bilister gjaldt det om at være velforsynet med reservehjul, thi mulighederne for en punktering var ret så stor, idet vejene var tæt belagt med hesteskosøm og skarpe flintesten, og bildækkene var meget spinkle.

Der fandtes ingen autoreparationsværksteder eller servicestationer, hvorfor man selv måtte tage sig af lapningen af de mange punkterede hjul.

Her viste det sig, at min mors praktiske sans hurtigt gjorde sig gældende, idet hun med rutine og ved hjælp af det dengang gængse værktøj rev dækkene af hjulene, lappede slangerne og påmonterede det hele igen.

Samtidig erhvervede min mor kørekort til automobil – noget, der på den tid var usædvanligt for kvinder. Kørekortet, som jeg har fundet, er stemplet 1919 – men eftersom mor kørte bil længe før, har hun enten haft et tidligere kort eller simpelt hen kørt uden kort.

Arbejdet med at overkomme den store lægepraksis blev efterhånden for krævende, og far ansatte dr. Eggert-Pedersen som hjælpelæge for at blive aflastet. Han fik et værelse i nabolaget, men spiste hos os, dog kun indtil ordningen blev så besværlig, at han måtte installeres på kroen.

Min søster og jeg indlevede os naturligvis i det ret ejendommelige miljø med patienter i venteværelset, travlhed fra konsultationsstuen, hestevogne holdende ved husets gavl, og telefonens kimen.

Da skoletiden meldte sig, blev der antaget en privatlærerinde til at undervise os i en skolestue, der på første sal var indrettet med både skolepulte, kort på væggene og en sort tavle.

Eksamen skulle ifølge loven afholdes éngang årligt med pastoren som censor, og foregik på den måde, at pastor Fick ankom, og vi tre elever (den unge datter fra »Hegnet« var også elev i skolen) sad spændte og i stiveste puds i dagens anledning.

Den unge lærerinde, der var examiner, var nok den mest nervøse af os alle. Formiddagens examen afsluttedes med en bedre frokost, hvori naturligvis også pastoren deltog! Forøvrigt skiftede vi ret ofte lærerinde, idet deres job jo var midlertidigt og kun et ophold i deres uddannelsesforløb.

Naturligvis kunne denne form for skolegang med privatlærerinde kun fortsætte en begrænset tid.

Nærmeste latinskole var dengang Viborg gamle katedralskole, der lå lige overfor domkirken. Hertil kom en del elever fra oplandet og da navnligt fra Skive, med toget frem og tilbage hver dag.

Fra Durup var der imidlertid for langt, hvorfor min søster og jeg, samtidig med at vi blev optaget på skolen, blev anbragt i et pensionat i »Villa Volden« ved Nørresø.

Herefter var det kun muligt at tilbringe tiden fra lørdag aften til søndag aften i hjemmet i Durup.

Den store arbejdsbyrde, som min far til stadighed var udsat for, kulminerede i 1919, hvor den »spanske« syge raserede i hele landet og krævede så mange dødsopfre.

Min far pådrog sig sygdommen, der resulterede i en voldsom lungebetændelse, som dengang – uden antibiotika – afsluttedes med dødsfald i en alder af 45 år og efter blot 17 års virke der på stedet. Dermed var epoken i Durup afsluttet.

Lægepraksis og bolig blev solgt, og familien flyttede bort.

»Ny tid« og »Baunen«

En karakteristik af besættelsestidens illegale blade
på Skiveegnen

Af Henrik Fibæk Jensen, Skive

»Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.« (§ 77 i »Danmarks Riges Grundlov«).

Den 9. april 1940 er ikke alene dagen, hvor Danmark bliver besat af Tyskland, det er også den dato, hvor de første foranstaltninger til indskrænkninger i den grundlovssikrede ytringsfrihed træffes. En logisk konsekvens af den samarbejdspolitik, den danske regering vælger at følge, bliver, at danskerne – gennem udenrigsministeriets pressebureau – så at sige indvilliger i at censurere sig selv.

Censuren medfører dog ikke i første omgang en opblomstren af en illegal presse, hvori »sandheden« kan komme til orde. Frem til sommeren 1941 udkommer der således kun 3 illegale blade: Tiden er simpelthen ikke moden til undergravende, tysk fjendtlig propaganda, fordi samarbejdspolitikken vinder genklang hos størstedelen af befolkningen.

Allerede fra 1942 bliver det mere og mere tvivlsomt, om tyskerne vil vinde krigen: Krigen på Østfronten trækker i langdrag, og verdens største industrination, USA, er trådt ind i krigen på de allieredes side. Den danske regering fastholder imidlertid stædigt samarbejdslinjen, og den hastigt voksende

underjordiske bladvirksomhed bliver derfor både »et middel til at rejse en folkelig modstand imod forhandlingspolitikens fortsættelse og til at skaffe støtte til gennemførelse af en aktiv kamp mod besættelsesmagten«.1)

Den 29. august 1943 bryder samarbejdet med tyskerne definitivt sammen: Modstandsbevægelsens politik har sejret, og herefter kan den illegale presse koncentrere sig om udelukkende at bekæmpe nazisterne og deres danske medhjælpere. Samtidig med at tyskerne overtager censureringen af den legale presse, sker der en eksplosion i antallet af og oplagsstørrelsen på de illegale blade: Fra januar 1944 og frem til krigens afslutning udkommer over 250 forskellige titler af »disse lovløse publikationer, der påtog sig kampen for opretholdelsen af landets lov«²⁾, i et samlet oplag på godt 21 mill. eksemplarer!

På alle områder (bladvirksomhed, våbenmodtagelse, sabotage) markerer de sidste krigsår en radikalisering af kampen mod tyskerne, selvom det fortsat kun er en meget lille del af befolkningen, der tager aktivt del i modstandskampen.

To dråber i illegalitetens hav

I Danmark udkommer der i perioden 1940-45 i alt 552 forskellige illegale blade i et samlet oplag på 24 mill. eksemplarer. I forhold til befolkningens størrelse er Danmark det tyskbesatte land, der har den mest omfattende underjordiske pressevirksomhed.

På Skiveegnen har de landsdækkende blade »Folkeviljen« med tilhørende nyhedstjeneste, »Frit Danmarks nyhedstjeneste« og »Land og Folk« lokalredaktioner, der blander lidt lokalt stof i det materiale, der modtages i færdig form fra bla-

1) Jørgen Hæstrup m. fl. (red.): »Besættelsen 1940-45. Politik, modstand, befrielse.« (Politiken 1979, s.147).

2) Jørgen Hæstrup i forordet til Leo Buschardt m. fl. (red.): »Den illegale presse 1940-45.« (Gyldendal 1965, s.10).

denes hovedredaktioner, men kun NY TID og BAUNEN er egentlige lokale blade, idet de skrives, trykkes og distribueres af Skiveborgere med skibonitter og sallingboer som aftagere. Højt sat udkommer NY TID og BAUNEN i et samlet oplag på ca. 15.000 eksemplarer, og selvom de dermed kun er to uanseelige dråber i illegalitetens stillehavsbrede ocean, er det alligevel de dråber, der tilsammen giver et omend fragmentarisk billede af livets gang i vor lille købstad i besættelsens sidste år.

NY TID

NY TID bliver udgivet af den lokale afdeling af Danmarks Kommunistiske Parti, og det udkommer med i alt 21 numre i perioden september 1943-juni 1945.

I begyndelsen trykkes bladet hos skomager Tage Madsen, Holstebrovej, men snart flytter redaktionen ud til kommis Christian Holmgaard, Engvang. Holmgaard – initiativtageren til NY TID – kommer i kraft af sin enorme arbejdsindsats mere end nogen anden til at præge bladet i sin lange periode som redaktør: Hans spidse pen bliver frygtet af fjender og

NY TID og BAUNEN var som regel på 4 maskinskrevne A4-sider pr. nummer, men en overvældende stofmængde kunne gøre, at enkelte numre nåede op på 6-8 sider. I alt omfatter BAUNEN 50 sider og NY TID godt 100 sider. Bladene, der blev finansieret gennem frivillige bidrag og gennem salg af illegale bøger, blev i Skive udbragt af en række hjælpsomme »avisdreng«, mens man i Salling og Fjends havde kontaktpersoner, som sørgede for den videre distribution. Mens BAUNEN fra et begyndelsesoplæg på 250 pr. nummer nåede op på 1000 eks. pr. nummer, nåede NY TID aldrig – givetvist fordi det trods alt var organ for et kommunistisk parti – et større oplagstal end ca. 400 eks. pr. nummer. Da hvert eksemplar blev læst af mange, betyder det, at indholdet af bladene var ganske godt kendt i Skive og opland. Også de i bladene omtalte værnemagere og tyskerpiger fik udleveret eksemplarer, således at de i fred og ro kunne læse om deres egne »bedrifter«. Endelig sørgede også BAUNEN for, at tyskerne fik et dugfriskt eksemplar af deres blad ind ad døren hver fjortendes dag!

NY TID

Organ for den frie presce i Skive. 18/10.44.

DET MORALISKE

Hvad jeg aldrig vil
bragt over vort Land,
at alle Venner, vil v
vor oplyster den styr
Lagerne i Statistikke
på 15 - 15 Aar, og
Restauranter af Best
læser sig harligt
stiger Bølger for y
tellig. Problemer, f
gal af om det kan
Frisk, og det Læst
vi over-ør dette
være Kvinder kast
danak Flige er til
til det Billedet,
fortvivlet og me
Tyrantiet - gaa
Det er ikke alle
en Tabulighed at
gaa fremtid
Landsvendt
med et Mellem
lige Kon-ns
selv den Hvg
men ogsaa di
Danmark i af
Den Beskytt
strækkelig
være forsv
for g-t, søv
Glæde sig
-0-0-0-0-

SCHAI

Schall
deriske
m. m. i
lspæ Bø
Mon
dog vs
liges
Tvf
det 8
Karl
Karm
af 8
for
-0-
G
-c

...alske forfald, de har
...borte fra en
...talsler,

BÅUNEN

Nr. 8. Organ for den frie presce i Skive
Mandag den 9. april.

9. APRIL

Nr. 8.

Tidlig om morgenen for fem år siden blev Danmark vækket af
bombeskud, der dræbte lavt hen over landet og kastede
ind, at tyskerne var kommet for at beskutte landet. Det havde de
indtil da ikke held med sig i et snart opstod den første danske
delar. at opføre sig som modstandsbevægelse. Tyskerne søgte i be-
da de opdagede at danskerne ikke var nogen, som det gik hurtigt i be-
gynning, og de begyndte en terror, der stadig blev værre.
Indtil den 29. august var der så nogenlunde roligt i Danmark,
men denne dato blev et vendepunkt. Tyskerne viste nu deres
ansigt. Deres hensigt var der så nogenlunde roligt i Danmark,
ved denne dato blev et vendepunkt. Tyskerne viste nu deres
af gode danske mænd.
Lidt efter lidt begrubte de at tage en af deres mest djevelske
metoder i brug for at knække modstanden, nemlig deres udnyttelse
af danske forrædere, der ikke skøde noget middel for at takke
deres tyske herrer. Disse forrædere myrdede, brændte og adlagde
sammen med de tyske soldater. Mange gode danske mænd blev dræbt
og kostbare kulturværdier er blevet brændt eller sprængt i luften.
Tyskernes behandling er blevet værre og værre.
til koncentrationlejr. Der er ikke skyder eller politiske fanger er ube-
Siden general Lindemann kom til Danmark er sit døde sende
negt være og ifølge E.B.C. har han forårsaget 57 patrioter han-
rettet.
Tyskerne har under hele besættelsen udplyndret Danmark for
store værdier, og det fortsætter ofte en stadig voksende skals,
men de synes åbenbart ikke at det tilstrækkeligt, derfor har ty-
skerne sendt en hundredtusindtalig flygtningeskare ind over vore
grænser, for at de kan hjælpe til.
Men al den elendighed og undertrykkelse kan vi nu se en ende
på, og lad os gøre os parat til det sidste endelige opgør med vore
»Beskyttere«, hvorefter vi igen kan leve i et frit Danmark.

Lad os i dag på forårsdagen for besættelsen følge Frihedsrå-
dets opfordring og standse al arbejde og trafik for at mindes
Frihedskampens ofre med

2 MINUTTERS STILLHED KLØKKEN 12 MIDDAG!!

elsket af venner. Frem til juni 1944 bidrager endvidere Egon Rash fra »Skive Folkeblad« med artikler og diverse nyhedsstof. Ved den store Gestapo-razzia 9. januar 1945 må Holmgaard i lighed med en række af byens øvrige kommunister (bl. a. elektriker Harald Nielsen og typograf Aksel Mortensen) gå under jorden, men han fortsætter dog med at sende vægtige artikler til den nye redaktion, der bl. a kommer til at bestå af typograf Jens Dalum – i hvis hus på Norgaardsvej NY TID får sit nye og sidste opholdssted – kontorlærling Chresten Kristensen, frisør Kaj Ove Nielsen og postbud Karl Laursen.

NY TID ser det som sin »fornemste Opgave rent lokalt at bekæmpe Tyskerne og deres herværende Haandlangere, hvadenten det drejer sig om Schalburgmænd, Stikkere eller Værnemagere« for herved at blive »et Led i den Frihedskamp, der føres af alle frihedselkende Folk«. Derudover vil bladet »bringe de Oplysninger og Nyheder den legale Presse som Følge af Tyskernes Censur ikke kunne bringe«. Endelig vil NY TID også ufortrødent arbejde for »Arbejderklassens Enhed«.

NY TID er nok »et rent kommunistisk Foretagende«, men af to indlæg fra henholdsvis en socialdemokrat og en radikal i bladets sidste nummer fremgår det, at det har medarbejdere af vidt forskellig politisk observans, ligesom dets læserskare også når langt ud over kommunisternes interne rækker. NY TID lader sig nemlig ikke »friste til at føre en eensidig politisk Propaganda, men lod Sagen – Kampen mod Tyskerne og deres Haandlangere – staa som det største og første Formaal«, skriver den socialdemokratiske medarbejder, der i øvrigt også giver følgende poetiske beskrivelse af bladets betydning: »NY TID var med i det store Fælleskor af Blade, der sang sine kraftige Strofer mod Tyskernes sensible Nerver, saa kraftigt at Nerverne brast som Jerikos Mure i sin Tid for Josvas Basuner«.

NY TID begynder først at udkomme efter samarbejdspoli-

tikkens ophør, hvorfor det ikke behøver at plædere for modstandskampens nødvendighed. I bladets første nummer angribes dog redaktør Nørhaven Nielsen, som i »Skive Socialdemokrat« den 27. august 1943 har kaldt sabotører »unge, ubetænksomme Mennesker«, men hurtigt kan NY TIDS redaktion koncentrere sig om dét, der skal blive bladets to hovedopgaver: at *informere* og at *afsløre*.

Ser vi først på bladets informative funktion, kan man her skelne mellem internationale, nationale og lokale nyheder. Ja, det allerførste nummer er ligefrem inddelt efter overskrifterne »Krigsfronterne«, »Hjemmefronten« og »Lokalt Nyt«, men denne disponering af stoffet forsvinder desværre i de følgende numre, således at artiklernes rækkefølge bliver vilkårlig. Selvom det internationale stof bestemt ikke indtager nogen central plads, støder man dog jævnligt på artikler, der beskriver den øjeblikkelige situation på krigsfronterne. Især omtales »den heltmodige RØDE HÆR«, og et fremtidig venskabsforhold mellem Danmark og Rusland efterlyses. Af nationale nyheder omtales bl. a. de landsdækkende folkestrejker i sommeren 1944 og de allieredes bombing af Gestapos hovedkvarter i Århus i oktober samme år, men det er primært de lokale nyheder, som ikke bliver dækket af andre blade, der fylder op i NY TID.

Den 8. august 1944 bliver skibonitten Erik Nyemann sammen med en række andre modstandsfolk brutalt nedskudt af tyskerne på Roskilde landevej, hvilket den 16. august fra klokken 12 til 24 fremkalder den første folkestrejke i Skive »til Ære« for den faldne frihedshelt. Denne strejke – og de mange følgende strejker – bliver udførligt beskrevet af NY TID, som i den planlagte, tidsbegrænsede strejke ser et effektivt kampmiddel, fordi et stort antal arbejdstimer går tabt, uden at den enkelte strejkende lider et større økonomisk tab.

NY TID bringer også oplysninger om de forskellige sabotage-aktioner på egnen og hvilke skibonitter, der arresteres af

tyskerne. Den 21. juni 1944 bliver Henry Hede og Fritz Nielsen (begge kommunister) taget af nazisterne, og endnu samme dag transporteres de til Århus. Fra juli 1944 til februar 1945 indeholder næsten hvert nummer af NY TID nye informationer om de to partifællers skæbne - overførsel til Frøslev og derefter en tysk KZ-lejr - indtil bladet endelig må bringe den tragiske meddelelse om deres død. Hede/Nielsen-sagen viser dels, at NY TID ikke glemmer arresterede bysbørn, og dels, at bladets redaktører rent faktisk har mulighed for at skaffe sig oplysninger ude fra den store verden.

Fem gange må NY TID bringe nekrologer over faldne skibonitter: Erik Nyemann, Fritz Nielsen, Henry Hede, Tage Nielsen og Nørlem Andersen. Bladet understreger samtidig, at tyskernes tiltagende terror ikke medfører, at byens befolkning mister kamplysten. Tværtimod! Kun ved »at føre Kampen til Afslutning, saa det Mørke, Nazismen har bragt over hele Menneskeheden, kan afløses af en ny og retfærdigere Orden« kan man sikre, at ofrene ikke har været forgæves.

En meget stor del af spaltepladsen i NY TID bruges til at afsløre »Snylterne paa det danske Samfund«: De »smudsige«, »slibrige« og »uappetitlige« danskere, der på den ene eller den anden måde optræder unationalt.

NY TID har et specielt godt øje til de »haardkogte Penge-magere«, der på den ene side »er mest ivrige til at raabe Hurra for Fædrelandet« og ligefrem pynter deres vinduer i nationale farver, samtidig med at de på den anden side skaffer sig »en beskidt Merfortjeneste« ved at sælge varer til tyskerne for »kolossale Priser«. »Alt ulovligt Salg direkte til Tyskerne er Landsforrædderi og vil til Tid blive straffet haardt«, fastslåes det utvetydigt. Især landmændene må stå for skud i NY TID.

»De er så flinke«, undskylder en gårdejer sig, da han bliver hængt ud, fordi han sælger æg og kartofler til tyskerne. For mange landboere er tyskerne netop »flinke«: De betaler jo godt og prompte for de varer, de i stadig stigende mængder

aftager. Enkelte landmænd håber sågar på en tysk sejr, der »vil give det danske Landbrug den samme Chance, som det har haft i disse Krigens Aar, nemlig stigende Afsætning og høje Priser«. Det er et ubestrideligt faktum, at landbrugets pengeindkomst i 1944 er 125% højere end i 1939.³⁾ Besættelsesårene er for mange bønder et helt Klondyke-eventyr. NY TID advarer dog de alt for mammongriske farmere: En tysk sejr vil betyde »fuldkommen aandelig Mørke«, men det er de tyskvenlige landmænd måske ligeglade med – blot de får »ordentlig Betaling for Flæsket og Smørret?«

Men også vognmænd, købmænd, forretningsdrivende (om en bager hedder det, at han sælger »hele læs af Flødeskumskager og andre Varer til Tyskerne«) og mange andre har mulighed for at skaffe sig ekstraordinært gode indtægter ved villigt samarbejde med de tyske besættelsestropper, som mange af dem ovenikøbet synes er »nogle allerhelvedes Karle«. Ja, en urmager går så vidt, at han også begynder at hilse sine danske kunder med et smilende »Guten Tag«! En vognmand, der »har meget ondt ved at køre forbi en tysk Soldat uden at tilbyde denne at køre med«, sender »dybt rørt« røde og hvide nelliker (pris: 12 kr.) til 2 tyske soldaters begravelse, mens en anden vognmand begejstret saluterer sine velbetalende tyske forretningsforbindelser med oprakt arm og »Heil Hitler«, hvortil NY TID dog tilføjer: »Vi andre opfatter det som om han overfor os vil vise, hvor højt Skidtet staar i den Kloak, han og hans Lige hører hjemme i«.

Udover værnemagere afslører NY TID også enkelte stikere og – ikke mindst – tyskerpiger. »Mens danske Mænd kæmper – kæmper fortvivlet og med Opbydelsen af alle legemlige og aandelige Kræfter mod Tyranniet – gaar Hustru og Søstre rundt og sælger sig til Fjenden! Det er ikke alene

³⁾ Jfr. Frantz Wendt: »Danmarks historie bd. 14: Besættelse og Atomtid 1939-1978.« (Politiken 1978, s.236).

Skændsel, det er vanvittigt, grotesk Taabelighed«. Således lyder det i en leder fra oktober 1944. Ja, et ægtepar går endog så vidt, at det »sælger« dets 2 voksne døtre til tyske officerer mod til gengæld at få gratis leverancer af eftertragtede fyringsmidler, hvilket NY TID vittigt sammenfatter under overskriften »Varme for Varme!« Kønslig omgang med de tyske besættelsestropper må for enhver pris undgås, og til skræk og advarsel for piger, der kunne have lyst til at deltage i »de erotiske Orgier, der udspilles paa Hoteller og Restauranter af Besættelseshærens Mandskab og deres danske »Veninder««, omtales Skives to mest velkendte tyskertøser – hvoraf den ene er meget rødhåret og den anden meget tyk – ofte og i lidet flatterende vendinger. Under den opsigtsvækkende overskrift »Et gammelt svin« kan man ligefrem læse om en 80-årig, distingveret herre boende i en af midtbyens gader, som har åbnet sit hjem for byens feltmadrasser, idet han gerne tillader, »at Tøsene tager deres tyske Bekendte med sig hjem om Natten, naar han blot kan faa sin Lyst stillet om Dagen«! Det er ikke uden grund, at kønssygdommene flourerer, men NY TID slutter hoverende, at »det maa være Løn som forskyldt«.

Et stadigt genkommende tema i NY TID er det tilstundende retsopgør. Når »den sidste Nazist er gaaet til de evige Jagtmarker«, skal de danskere – der bl. a. på de ovenfor skitserede måder har handlet unationalt – lide deres retfærdige straf. Tit bruges formuleringen »de vil blive husket til sin Tid«, når tyskernes »betalte, beskidte danske Haandlangere« omtales, og man forstår, at det ikke er spor rart at blive husket »til sin Tid«.

Undertiden er straffen upræciseret. I oktober 1944 har et par af byens førende forretningsfolk inviteret nogle tyskere til »et større Æde- og Drikkegilde« på Jernbanehotellet, hvor »der blev ædt Svinekoteletter, saa Trynerne glinsede af Fedt. Alle gryntede og snøftede af Velvære«. Hertil føjer NY TID sarkastisk, at når regnskabet til sin tid skal gøres op, ja, så »staar den

BAUNEN havde i krigens sidste fase til huse ovenover et tømrerværksted i Søndre Dås. Larmen fra den hånddrevne duplikator blev overdøvet af larmen fra værkstedet i stueetagen. Via en hønsestige kom redaktionsmedlemmerne op på 1. sal i det ensomt beliggende hus, hvor de – som det ses på billedet, der rent faktisk er taget i april 1945 – kunne udtænke, skrive og færdigtrykke deres blad. Personerne på billedet er fra venstre mod højre: Hasse Svendsen, Poul Verner Jensen, Poul Emil Jensen, Søren Østergaard Pedersen og Christian Sønderby Jacobsen.

helt bestemt ikke paa Koteletter«! En tyskvenlig skomager foreslåes lidt utraditionelt afstraffet på følgende måde: »Mon vi ikke efter Landets Befrielse skulle sende ham ud at pille Landminer op?«

Udover disse henkastede bemærkninger, der nok skal tages med et gran salt, opstilles dog også helt konkrete forslag til mulige straffereformer. Massefyringer anses for en passende straf for skibonitter, der ikke godvilligt er gået med i de af modstandsbevægelsen proklamerede strejker. »Ingen anstændig Skibonit kan være tjent med at hans smudsige Hænder skal berøre nogen Post«, hedder det således om et postbud, der ikke deltager i byens første folkestrejke.

For værnemagere er den mest foreslåede straf fængselsophold af kortere eller længere varighed: De skal – som det hedder – få lov til at komme på »Rekreation paa Nielsens »Hotel« henne paa Torvet« – selvom enkelte dog vil kunne nøjes med »en alvorlig Afklapsning«! Det siger sig selv, at de samtidig skal »faa deres let tjente Formuer skrevet ned til Nul«.

Uanset hvilken type landsskadelig arbejde, landsforræderne har deltaget i – alvorligst er selvfølgelig stikkervirksomheden for hvilken NY TID kræver dødsstraffen genindført med tilbagevirkende kraft – gælder det, at dette »at blive dømt efter Loven skal være et Forræderstempel – Kainsmærket – der gør den straffede hjemfalden til alle Medborgeres Foragt«. Nogen forståelse for de sociale og psykologiske forhold, der har drevet nogle skibonitter over på den forkerte side af kridtstregen, viser NY TID ikke. »Efter den søde Kløe kommer den sure Svie«, skriver NY TID i forbindelse med tyskertøsenes allehånde sygdomme, og dette mundheld dækker egentlig meget godt bladets holdning til alle unationale danskere, som med deres »svinske Livsførelse« har sat sig udenfor det folkelige fællesskab, og derfor er hjemfalden til en retfærdig straf.

»Man maatte opføre sig ordentlig, saa man ikke risikerede at komme i NY TID«, skriver den radikale medarbejder efter

befrielsen, og givet er det da også, at bladets præventive effekt har været stor. »Det gaar ikke Herr ... Enten maa Handelen med Tyskerne høre op, ellers Deres Navn vil findes med spærret Skrift i næste Nr. af NY TID«, hedder det faretruende i et af bladets numre, og det kan nok være, at sådanne trusler om pinlige afsløringer kunne få karaktersvage danskere til at afstå fra ellers nok så profitable samarbejder med tyskerne. Den megen snak om det kommende retsopgør har sikkert også fået folk til at tænke sig om mere end én gang. Sammenfattende kan man om NY TID sige, at bladet lægger et moralsk pres på skibonitterne for at få dem til at sætte kampen for frihed højere end personlig sikkerhed og materiel gevinst.

Baunen

Om aftenen ved sekstiden den 5. december 1944 falder to unge skibonitter – handelslærling Hasse Svendsen og malerlærling Jens Astrup – der tilfældigt støder på hinanden i en af byens gader i snak om »knapheden af illegale blade i Skive«. Da deres leder i modstandsbevægelsen, Knud Nørlem Andersen, allerede tidligere har opfordret dem til at starte et nyt blad, påbegynder de sammen med en tredje kammerat – handelslærling Søren Østergaard Pedersen – udgivelsen af BAUNEN, hvis første nummer allerede ser dagens lys den 20. december. I alt udkommer BAUNEN med 10 numre frem til den 22. maj 1945.

I sin kun halvårige levetid må redaktionen flytte ikke mindre end fire gange. Efter to kortvarige ophold i henholdsvis Slotsgade og Nørregade lykkes det paradoksalt nok at skrive og trykke fire numre af bladet på »Kilden«, Nordbanevej, hvor »Ortskommandantur der Wehrmacht« har til huse. Lyden af BAUNENS hånddrevne dublikator drukner i den tyske militærmusik fra de tilstødende lokaler! I længden er situationen dog for risikabel, og BAUNEN flytter derfor – med hjælp fra en intetanende tysker – ud til et tømrværk-

sted i Søndre Dås, hvor redaktionen finder sin blivende destination. Lykkeligvis undgår BAUNEN de talrige personudskiftninger, der karakteriserer NY TID. I forbindelse med den store Gestapo-razzia den 9. januar 1945 må Jens Astrup dog flygte fra byen, og i hans sted indtræder typograflærling Christian Sønderby Jacobsen og gymnasiasterne Poul Verner Jensen og Poul Emil Jensen i redaktionen.

I deres argumentation for betimeligheden i at udgive et nyt blad er BAUNENS redaktører ret diplomatiske: »Vi påbegynder udgivelsen af dette blad, da vi ikke mener, at NY TID udkommer i tilstrækkeligt stort oplag for en by af Skives størrelse. Ved fælles hjælp kan nyhederne komme ud til en større kreds af byens befolkning.« En skarp reaktion i det nummer af NY TID, der udkommer på den første dag i 1945, viser dog, at kommunisterne er alt andet end glade for det nye blad, der hævder at være »absolut upolitisk«.

I NY TID latterliggøres det forhold, at BAUNENS åbningsartikel »baade begynder og slutter med Salmevers«. Derudover hævdes det, at BAUNEN fortrinsvis indeholder »»Klip« fra andre illegale Blade, saa rent lokalt er det derfor ganske uden Betydning«! Hertil svarer BAUNEN: »Det kan vel ikke være NY TIDS mening, at skibonitter kun skal have oplysninger om byens værnemagere og stikkere«? NY TID bringer jo alle de pikante afsløringer, hvorfor BAUNEN – hvis vigtigste kilder er »Information« og »Studenternes Efterretningstjeneste« – ser det som sin opgave *også* at bibringe skibonitterne »kendskab til frihedsbevægelsens arbejde i det øvrige Danmark«. NY TIDS insinuationer om, at BAUNENS redaktion ingen forbindelse har med den lokale modstandsbevægelse affærdiges med stor indignation.

Hvis man i første omgang forsøger at danne sig et overblik over BAUNENS 10 numre, må man konstatere, at NY TID har ret i dets påstand om, at BAUNEN er lidet lokalt orienteret. Over 80% af bladets samlede læsestof omhandler interna-

tionale og nationale emner, således at det lokale og dermed selvstændigt producerede stof optager under 20% af spalteplassen i Baunen (de tilsvarende tal for NY TID er henholdsvis 40% og 60%).⁴⁾

De artikler, der beskæftiger sig med internationale problemer, handler primært om, hvordan man undgår en fremtidig verdenskrig ved at indskrænke Tysklands uhyre magtpotential: Skal Tyskland demilitariseres? Skal landet deles? Skal det afstå landområder til sine naboer (herunder Slesvig til Danmark)? Skal det tyske folk som helhed straffes? En britisk undersøgelse, der refereres i Baunen, viser, at 41% af de udspurgte englændere mener, at *alle* tyskere bør udskrives til tvangsarbejde efter krigen, og i en stor leder i Baunens femte nummer vender redaktionen sig da også mod den opfattelse, at den enkelte tysker ikke skulle være ansvarlig for krigens udbrud. Tyskerne er ikke »engle i grønne uniformer«, de har sammen ved frie demokratiske valg givet Hitler magten, og nu må de også sammen stå til ansvar for deres handlinger.

Også det landsdækkende stof fokuserer i høj grad på efterkrigstidsproblemer, hvilket selvfølgelig hænger sammen med det sene tidspunkt, hvorpå BAUNEN begynder at udkomme (krigens snarlige afslutning med allieret sejr kunne ingen mere tvivle om). Den 29. august 1943 viste, at »modstandspolitikken har sejret«, hvorfor modstandsbevægelsens repræsentanter skal indtage en central plads i den første frie regering efter tyskernes nederlag, mens omvendt de kompromitterede samarbejdspolitikere skal stødes ud i mørket. Det kommende retsopgør bliver også livligt debatteret i Baunen. Som hovedregel fastslås: »Princippet om ikke at gennemføre straffebestemmelser med tilbagevirkende kraft bør kun opret-

⁴⁾ Når Svend Jensen, Jens Astrup og Sv. Harry Madsen i »Hilsen til Margit, Elisabeth ... Modstandsbevægelsens arbejde i Skiveområdet« (Skive 1984) skriver, at BAUNEN var »det mest lokalt dækkende blad i Skiveområdet« (s.35), er det objektivt set forkert.

holdes så længe, det beskytter den lovlydige borger – men ikke til at dække over krigstidens snyltere.« Formuleringen ser bort fra det intrikate forhold, at de »snyltere«, BAUNEN vil straffe, var »lovlydige borgere«, da de udførte deres handlinger! Retsopgøret må også implicere en konfiskation/kraftig beskatning af formuer, der – uanset på hvilken måde – er opbygget i besættelsesårene, idet »enhver social ulighed som er skabt under krigen må fjernes«. I modsætning til NY TID, der vil fjerne enhver social ulighed overhovedet, vil BAUNEN altså kun fjerne de sociale uligheder, der er opstået i årene 1940-45!

I sit emnevalg og i sine synspunkter er BAUNEN – hvad angår det internationale og det nationale stof – repræsentativ for den illegale presse i krigens sidste fase.

Det lokale stof omfatter dels nyheder og dels »en omtale af de personer, der har opført sig unationalt under besættelsen«.

Undertiden er BAUNEN en postgang for sent ude i forhold til konkurrenten NY TID. Den store Gestapo-aktion den 9. januar 1945 skildres således udførligt i NY TID den 15. januar, således at BAUNEN den 18. januar må nøjes med en opremsning af de anholdte skibonnitters navne (nu var de dramatiske begivenheder omkring arrestationerne jo almindeligt kendte). I øvrigt holder BAUNEN ligesom NY TID sine læsere orienteret om de anholdte modstandsfolks videre skæbne. De gentagne sabotager mod især Skive-Viborg jernbanelinjen registreres af BAUNEN, mens bladet også omvendt fortæller om en schalburtaget mod Topps konditori.

Utrolig vittigt referes et møde, arbejdsmand P. Chr. Stelsig holder i Odd Fellow-palæet i februar 1945. Nazisympatisøren Stelsig vil danne en ny regering, og som et bevis på sine førerenskab anfører han, »at han hverken røg, drak eller interes-

⁵⁾ Johannes Brøndsted & Knud Gedde: »De fem lange Aar. Danmark under Besættelsen 1940-1945.« (Kbh. 1946, s.900).

serede sig for kvinder«.⁵⁾ Ved mødet i Skive – hvor han optræder ikklædt »en sort uniform som en bedemand i natskjorte« – deklamerer han med patos: »I dag, hvor vi har ordet i vor magt, ka' ingen sitte os en stol for døren. Vi har initiativitetet, og vi kan ikke proltarseres ...« De 400 tilhørere, »hvoraf mange så helt normale ud«, klapper begejstret af den veltalende fører. BAUNEN medgiver dog, »at der var mening i indtil flere af førerens sætninger«!

I modsætning til NY TID beskæftiger BAUNEN sig ret indgående med de hundredevis af tyske flygtninge, der i foråret 1945 ankommer til byen »i det for dem passende befordringsmiddel: Kreaturvogne«. De bliver indlogeret på skoler og hoteller, og Baunen advarer byens befolkning mod at »få medlidenhed med disse stakler«, de skal ikke »behandles bedre end soldaterne«. BAUNEN hæfter sig i øvrigt ved, at flygtningene »som repræsentanter for den høje tyske kultur benyttede hele banegårdsterrænet som toilette«. De sygdomsbefængte flygtninge udgør, understreges det, en smittefare, ligesom det forhold, at de på landsplan koster Danmark 4½ mill. kr. om dagen, heller ikke lades uomtalt. Forståelsen for flygtningenes problemer er meget lille, hvilket er begribeligt på baggrund af Tysklands årelange besættelse af Danmark.

Hvad angår afsløringen af unationale individer er tonen i BAUNEN betydeligt mildere end i NY TID. Det er repræsentanter for de samme erhverv – men *ikke* de samme personer – der omtales i de to blade. Baunen fortæller således om en landmand, der hver uge sælger »en gris til tyskerne«, og en produkthandler, der selv udtaler, at han er »helt flov over alle de penge«, han tjener på tyskerne, »da han ikke ved, hvad han skal bruge dem til«! Om en direktør, der gladeligt leverer brændsel til besættelsestropperne, skriver bladet med foragt: »Man vil hellere fryse end varmes ved hans tørv!« Som en yderligere service over for sine læsere påtager Baunen sig »at

offentliggøre navne på de »danske«, som ses gående til tyske films« (man kunne åbenbart handle unationalt på mange måder). Det er i øvrigt et sympatisk træk ved BAUNEN, at det kun omtaler tyskerpigerne ét sted og da endog ret periferisk: Man har åbenbart anset nyhedsformidling og afsløring af værnemagere og stikkere for mere væsentlig end det Ekstrabladsagtige dyneløfteri, NY TID excellerer i.

Det ligger i sagens natur, at angivelser af landsforrædere foregår anonymt, og redaktørerne af BAUNEN og NY TID må derfor omhyggeligt efterforske, om de indleverede angivelser har noget på sig. Efter befrielsen henvender en række skibonitter – der føler sig uretfærdigt hængt ud – sig til redaktionerne i håb om at få deres navne rensset. Meget prisværdigt fremkommer NY TID med nogle påtrængte rettelser i sit sidste nummer. Om en vognmand har bladet f.eks. skrevet, »at han har solgt røget Flæsk til Tyskerne«, og så viser det sig minsandten, at han kun har »byttet to røgede Flæskesnitter bort for tre Liter Olie«! Selv efter krien indgår der angivelser. I et brev til BAUNEN dateret 25. maj 1945 hedder det om en kvinde, at hun »siges at være Stikker igennem lang Tid«, mens en bondemand »siges at have lavet Generatorbrænde til Tyskerne«. Man falder uvilkårligt over den genkommende formulering »siges« og kommer let til at tænke på et vist eventyr af H. C. Andersen, hvori én fjer bliver til fem høns! Selvom de to blades redaktører er samvittighedsfulde og så vidt muligt forsøger at efterkontrollere de oplysninger, de modtager, sker der fejludhængninger, og man kan kun gisne om, hvordan sådanne uretfærdige beskyldninger for landsforræderisk virksomhed har påvirket de pågældende.

Regression eller omkalfatring?

En vis uenighed mellem NY TID og BAUNEN angående nyhedsdækning m.v. blev omtalt ovenfor, men divergen-

serne mellem de to blade stikker langt dybere end disse krusninger på overfladen lader formode.

Mens allerede titlen på kommunisternes blad, NY TID, peger forudsætningsløst fremad i dets totale negering af fortiden (den gamle tid), giver titlen på BAUNEN rige associationer til en heroisk fortid. »Bauner tændes fra Næs til Næs, Hærpil sendes rundt«, som det hedder hos de gamle. Dengang anbragte man en vedstabel (baune) på et højt sted, hvorefter man antændte den som signal i krigstilfælde. »Naar Baunene tændes eller Tegn gives med Klokker at Fienden skal imod staaes«, lyder det i en forordning fra året 1700.

Redaktørerne af BAUNEN vil med deres blad råbe vagt i gevær. »Danmark er i farezonen; hjem, minder og traditioner står foran deres udslettelse om ikke dets sønner, faste og uden vaklen vil gå i kamp for land og folk«, fastslåes det i bladets første artikel, der har programagtig karakter. Bålene skal blusse – så Holger Danske kan vågne op af sin dvale!

Her er vi fremme ved den helt afgørende forskel mellem BAUNEN og NY TID. Nok er bladene enige om, at tyskerne skal drives ud af landet og de samarbejdsvillige danskere straffes, men i deres syn på efterkrigstidens Danmark er de totalt divergerende. BAUNENs redaktører har, som det fremgår af det netop citerede, ingen aspirationer om at agere samfundsreformatorer, de vil »blot« genskabe det Danmark, der i april 1940 blev lagt i slaveriets lænker. NY TIDs redaktører, derimod, vil skabe et nyt og fuldstændigt anderledes samfund. BAUNEN kæmper for »hjem, minder og traditioner« (ordene »minder« og »traditioner« rækker karakteristisk nok bagud mod den gamle tid), NY TID kæmper for »et mere frit, et mere lykkeligt, et mere demokratisk Samfund end det, der var i 1939«. Målet – »de bedste Livsbetingelser for størst mulig Antal Medborgere« – nåes ifølge NY TID først, når det klasseløse, kommunistiske samfund (»hvor Friheden og Arbejdet er sat i Højsædet«) bliver en realitet. Det første lille skridt mod

dette lykkelige fremtids-utopia er den sammenslutning mellem Socialdemokratiet og Danmarks Kommunistiske Parti, som NY TID så ihærdigt argumenterer for.

BAUNEN er endvidere nationalt orienteret i modsætning til det internationale NY TID, der primært tænker i klasser og først sekundært i nationer. »Paa Skjold bar jeg Løverne stærke i Hjerternes milde Hegn«, hedder det i Ingemanns »I alle de Riger og Lande«. Det er netop løverne og hjerterne i det danske nationalskjold, BAUNEN bruger som avishoved. På BAUNEN hylder man ingen snak om Internationale, her tænkes nationalt: Det er Gud, konge og fædreland, der skal forsvares. Karakteristisk nok pryder et Dannebrog med kronprinsesse Margrethe væggen i det lokale, hvori bladet bliver konciperet, ligesom et hejst Dannebrog fylder hele forsiden på BAUNENs sidste nummer, der udkommer efter befrielsen. Analogt hermed taler BAUNEN om, at »sammenholdet hos det danske folk har med glans stået sin prøve«, hvorimod NY TID med tørre tal dokumenterer, at lønarbejdere p. gr. a. utilstrækkelige dyrtidsreguleringer får en betydelig reallønstilbagegang i krigsårene, mens omvendt landmænd, visse erhvervsdrivende, kapitalister og andre får en betydelig rigdomsforøgelse.

Selv om BAUNEN (sandsynligvis i bevidst opposition til det erklærede kommunistiske NY TID) hævder at være »absolut upolitisk«, ligger det i sin fastholden ved det fortidige og det nationale rent ideologisk på en tydelig konservativ og systembevarende linje (omend det altså ikke er partipolitisk fikseret som NY TID).

Hjemlig hygge: tilværelsens mål?

I langt højere grad end 1. verdenskrig var 2. verdenskrig en global krig. Europa, Asien og Nordafrika stod i flammer, og det siger sig selv, at Danmark kun var en ubetydelig brik i dette store spil – ligesom Skive kun var en krog i et hjørne af verden.

Man kan da med god ret spørge, om modstandskampen i vor by overhovedet har haft nogen betydning? (Det er her vigtigt *ikke* kvalitativt at skelne mellem bladudgivelse, våbenmodtagelse og sabotage, da alle tre aspekter af modstandskampen forudsatte hinanden og derfor må betragtes som ligeværdige, selv om der blandt de unge modstandsfolk var størst lyst til, som Hasse Svendsen udtrykker det i dag, »at være med, hvor det sagde bang-bang hele tiden«).

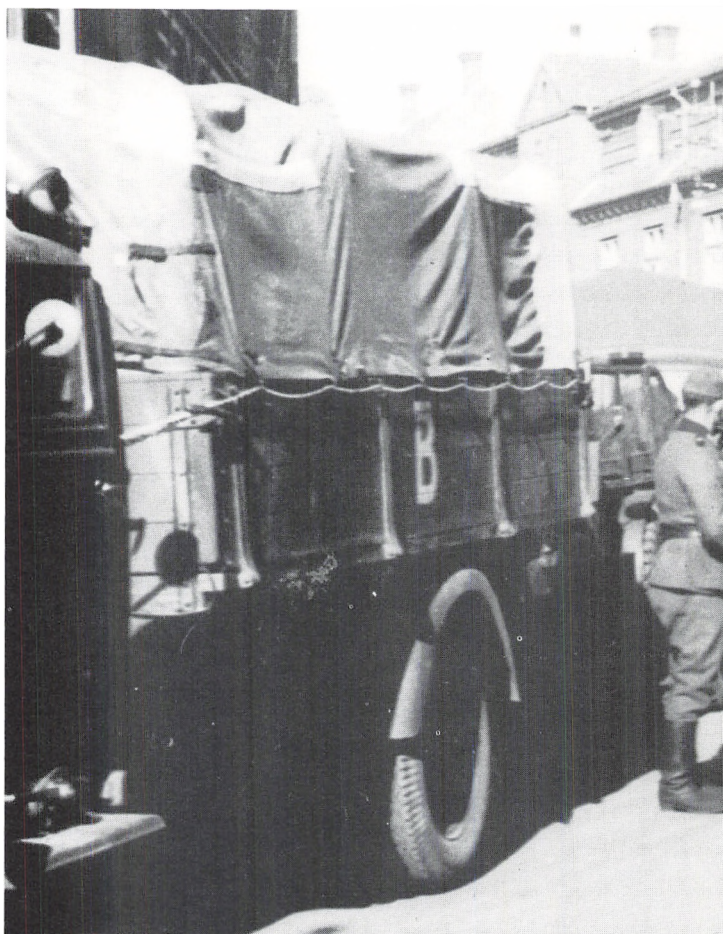
NY TID og BAUNEN har rent konkret haft den betydning, at de viderebragte internationale, nationale og lokale nyheder, som ellers på grund af tyskernes censur ville være blevet undertrykt. Hermed højnedes informationsniveauet i lokal-samfundet. Endvidere offentliggjorde de navnene på byens og oplandets »unationale Individer«. Bladenes tilstedeværelse og angsten for at blive hængt ud i dem har givetvis også standset mange svage sjæle, der kunne være fristet af de let-tjente penge, som kunne erhverves ved villigt samarbejde med og salg til tyskerne. Endelig fungerede det illegale bladarbejde også i vid udstrækning som rekrutteringssted for kommende sabotører.

At bladudgivelse i sig selv var en vigtig – og farlig – del af modstandskampen, fremgår bl. a. af et indlæg i NY TID af bladets radikale medarbejder:

»Gestapo lurede alle Vegne, og ingen af dem, der havde med dette Bladarbejde at gøre, kunde vide, hvad Dag det kunde betyde Frihedsberøvelse, Tortur – eller det, der var værre.

At udgive et illegalt Blad hørte langt fra til det mindst risikable illegale Arbejde. Naar det gjaldt at samle Stoffet, og naar det gjaldt at faa Bladet delt ud, krævedes der, at man til en vis Grad aabenbarede sig for en større Kreds af Befolkningen. Der kunde snart være en Stikker imellem det ene eller det andet Sted.«

På trods af alle farerne fortsatte de selvbestaltede journali-

Når op mod 1500 tyske soldater i årevis skulle opholde sig i en by af Skives størrelse, måtte der næsten selvfølgelig undertiden opstå sammenstød med lokalbefolkningen. Jævnligt læser man i NY TID og BAUNEN om »de tyske sadister«s vilkårlige overfald på sagesløse skibonitter. Under overskriften »Tysk Terror« fortæller NY TID om en tysker, som på restaurant »Kaalormen« tvang Tjeneren til at flytte sit Øl fra det ene Bord til det andet«, mens BAUNEN beretter om 2 tyske marinesoldater, som kl. 9 om formiddagen den 23. april 1945 tilegner sig et ur hos en af byens

guldsmede uden at betale for det, hvilket fremhæves som »et eksempel på Herrefolkets »korrekte« optræden!« Undertiden virker proportionsforvrængningen helt grotesk, som når BAUNEN som eksempel på »Nazibarbariet« nævner tyske KZ-lejre og nedrivningen af dannebrogssflag i Skive i samme åndedrag! Som nutidig læser kan man i øvrigt undre sig over, hvordan tyskerne – der karakteriseres som »sindsyge Personer« med »Kyllingehjerner« – overhovedet var i stand til at føre en så omfattende krig.

ster med at publicere deres tanker om frihed og kampen herfor på dupliserede A4-ark i alle regnbuens farver. At § 77 i Danmarks Grundlov midlertidigt var sat ud af funktion, ignorerede de fuldstændigt, de havde noget på hjertet, som måtte ud, og alene herved var de med til at indgyde lokalbefolkningen nyt mod. Det illegale bladarbejde på Skiveegnen – og i landet i det hele taget – har nemlig primært haft *moralisk* betydning.

Et folks sande natur kommer frem i krisesituationer. Op til den 9. april 1940 fik de tyske invasionssoldater udleveret en karakteristik af den danske nationalkarakter. Heri kunne de bl. a. læse, at »Danskeren elsker en behagelig hjemlig Tilværelse. Danskeren er materialistisk indstillet. Hans interesser bevæger sig hovedsagelig om materielle Livsspørgsmål«. Den lette erobring af landet, efterfulgt af en næsten gnidningsløs okkupation, hvor danske myndigheder beredvilligt udførte de opgaver, tyskerne ellers selv måtte sætte mandskab på, kunne synes at berigtige denne lidet flatterende beskrivelse. Ja, amerikanske sportsjournalister brugte ligefrem følgende formulering om feje bokkere, der smider håndklædet ind bare de snuser til modstanderens handske: »Han lagde sig ned uden kamp som en dansker.«⁶⁾ Modstandsbevægelsen var fra sin start en underjordisk græsrodsbevægelse, hvori en række danskere samledes for med blade og bomber at mane myten om danskerne som et småligt, opportunistisk, hjemmehyggeelskende folk i jorden.

Selv om det i dag lyder en smule patetisk, kommer man ikke uden om, at de få procent af Danmarks befolkning, som aktivt gik ind i modstandskampen, reddede Danmarks ære og sikrede landet en plads blandt de allierede nationer. Det vigtigste er nemlig ikke, hvor stor eller lille betydning modstandskam-

⁶⁾ Per Eilstrup og Lars Lindeberg: »De så det ske under Besættelsen bd. 1: Bevar ro og orden.« (Union 1969, s.132).

pen havde i forbindelse med nedkæmpningen af den tyske krigsmaskine, det vigtigste er, at enkelte bevidst valgte at yde modstand – velvidende at det kunne komme til at koste dem livet.

»Der kan fortælles meget, der lyder utroligt, men som dog er Sandhed«, hedder det i det første nummer af NY TID. De illegale blades betydning har bl. a. ligget i, at de fortalte om alt det utrolige: Om enkeltpersoner og store virksomheder, der på den ene side »glade og fornøjede arbejder for Tyskerne« og tjener store penge, mens unge modstandsfolk på den anden side med alle til rådighed stående midler forsøger at kaste grus i det velfungerende dansk-tyske samarbejde. I vid udstrækning er der tale om en generationskløft, idet det ofte var de helt unge, der tog aktivt del i modstandskampen, medens de voksne, midaldrende og ældre medborgere enten samarbejdede aktivt eller forholdt sig passive, idet de – som det hedder i BAUNEN – undskyldte sig med, at de havde kone, børn og deres faste arbejde at tage hensyn til. Redaktørerne af BAUNEN, der selv var teenagere, sætter da også deres lid til »en stærk og handlekraftig ungdom«.7)

I NY TID og BAUNEN kan man da læse om de forskelligartede måder, hvorpå byens befolkning forholdt sig til besættelsesmagten.

De fleste skibonitter var indifferente forstået på den måde, at de måske nok på den ene side ønskede tyskerne ude af landet, mens de på den anden side ikke var indstillet på at øve nogen modstand, der kunne bringe deres liv i fare. En såre for-

7) Det er bestemt ikke tilfældigt, at Toldstrup dedicerer sin erindringsbog »Uden kamp – ingen sejr« (1. udg. 1947/Stig Vendelkær 1963) til »Dansk ungdom – som i dag/og i fremtiden skal kæmpe sandhedens,/frihedens og rettens kamp«, for netop han fokuserer mere end nogen anden på det forhold, at det var de unge, der kæmpede (s.12): »Havde det stået til de gamle, var der ikke blevet nogen kamp, og ungdommen havde ikke fået lov til at rejse hovedet.«

ståelig holdning. På hver sin side af denne store midtergruppe har vi to minoriteter: Materialisterne, der bevidst bruger tyskernes okkupation af landet til at skaffe sig ekstraordinært gode indtægter, og idealisterne, der føler så stor lede både ved det velvillige samarbejde og den risikofrie, passive uvilje mod tyskerne, at de helt bogstaveligt med livet som indsats engagerer sig i modstandsbevægelsen. Materialisterne, der også blev kaldt værnemagere, sørgede for at få det bedste mulige ud af en umulig situation, idealisterne, der også blev kaldt frihedskæmpere, tilsidesatte alle hensyn til personlig sikkerhed, økonomisk gevinst m. v., fordi de mente, at de havde en mission at udføre.

Det er denne modsætning mellem opportunistisk, sikkerhedssøgende, materialistisk livsholdning og en idealistisk kampholdning – der fastholder gyldigheden af begreber som frihed og menneskelig værdighed og ære – som NY TID og BAUNEN dybest set opridser.

LITTERATUR:

Jens Astrup, Svend Jensen og Sv. Harry Madsen: »Hilsen til Margit, Elisabeth ... Modstandsbevægelsens arbejde i Skiveområdet.« (Skive 1984).

Jørgen D.Jensen: »40-året for befrielsen.« (Pjece om DKPs arbejde på Skiveegnen under besættelsen, Skive 1985).

Toldstrup: »Uden kamp – ingen sejr.« (1. udg. 1947/3. udg. Stig Vendelkærs forlag 1963).

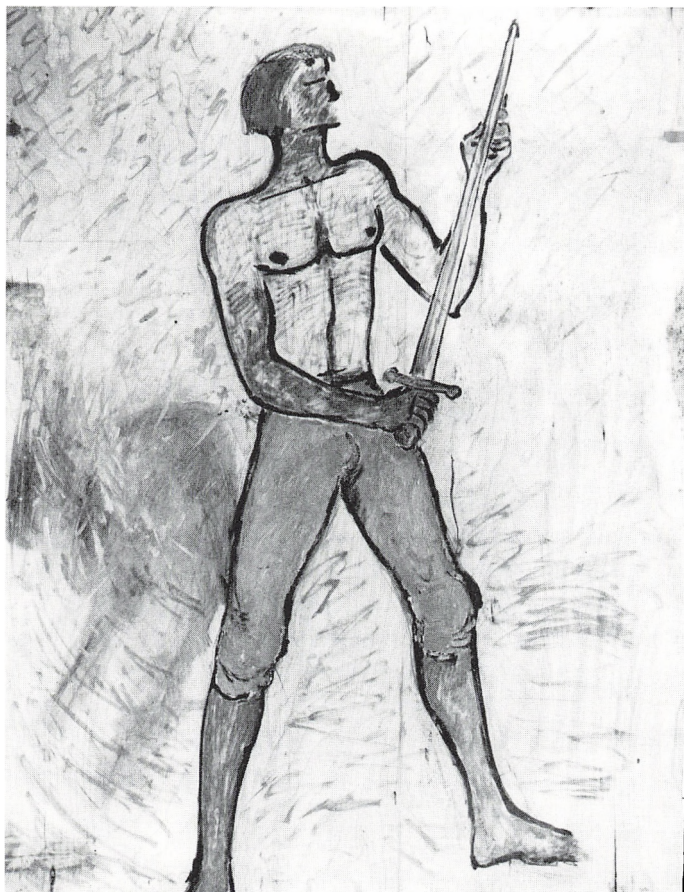

Foto af mørklægningsplade brugt i det lokale på Schades Papir i Asylgade, hvor Terrainsportsforeningen holdt sine møder under krigen. Billedet er malet af den unge Erik Nyemann, som var blandt de første på Ski-veegnen, der tog aktivt del i modstandskampen. Senere blev han medlem af sabotagegruppen »Holger Danske«, der i sommeren 1944 blev optrevet af Gestapo. Erik Nyemann blev sammen med 10 andre frihedskæmpere kørt fra Vestre Fængsel ud på Roskildevej og skudt ned bagfra »under flugtforsøg« om morgenen den 8. august 1944.

Hedevard og Kirstine Jørgensens liv og virke i Vinkel

Af Johs. Jørgensen, Skive

Johs. Jørgensens beretning om sine forældres virksomme liv fortsætter her. Det meste af beretningen findes i Skivebogen 1984.

Vinteren 1923-24 var en lang og træls foreteelse, idet den begyndte midt i oktober og varede til hen i april næste år.

En aften i nævnte oktober var der en astronom, eller ialtfald en belæst mand, der vidste en hel del om vind og vejr samt sol og måne foruden stjernerne, der holdt foredrag i forsamlingshuset om disse ting. Vi fra Skinnersmose var der alle på nær mor for at høre, hvad han kunne fortælle. Det var en aften med fuldmåne og mange stjerner på himmelhvælvet, og da foredraget var tilende, foreslog foredragsholderen, at vi skulle gå udenfor, så ville han vise og forklare os om stjernerne, og hvad han mente, der kunne udledes af dem netop da. Jeg husker selvfølgelig ikke, hvad han sagde, udover at han konkluderede, at det vi så kunne tyde på, at vi ville få en lang og streng vinter, hvilket bestyrkedes af, at det allerede var ret hård frost.

Da seancen var forbi, og vi skulle ad hjemmen til, så vi ikke noget til far, men det tog vi os selvfølgelig ikke af, men fortsatte hjemad ivrigt diskuterende, hvad vi havde hørt. Vi havde dagen i forvejen været beskæftiget med at tage roer op og køre dem i kule, og det var strengt arbejde, da vi skulle rykke dem

Hedevard og Kirstine Jørgensen i 1942.

op med hænderne og hugge top og rod fra med en roekniv. Han ville ikke have dem taget med optagerjern, da de lavede huller i roerne. Han mente, det gjorde dem mindre holdbare, og desuden ville han ikke have al den jord kørt med hjem i kulerne. Det skulle hugges fra inden, så vi var godt trætte og glædede os til at komme hjem i seng.

Da vi nærmede os hjemmet, kunne vi høre, der var uro i gården. Der var raslen af kobler og hestesko mod stenbroen o.s.v. Så vi fik lidt mere fart på for at komme hjem og se, hvad der var los. Men der på gårdspladsen stod begge forspand klar til at køre. Og nu var det meningen, at vi skulle i gang med at

samle roer, før de frøs fast i jorden. Det var jo ikke just det, vi havde tænkt os at bruge natten til, men vi måtte til det. Vi blev holdt i ånde uafbrudt, til vi havde samlet alle roerne, og det var først næste dags aften, vi kunne skeje ud, men da var også alle roerne i kulen og tildels dækket. Hvem andre end Hedevard kunne hitte på sådan noget, ingen. Jeg mener at kunne huske, at vi var de eneste, der fik alle roer bjerget dette år, og mange fik slet ingen bjerget. Mange fik ikke engang kartoflerne bjerget. Jeg behøver vel ikke at fortælle, at vi var godt kry, da vi først havde fået hvilet ud. Når det kunne lade sig gøre, skyldtes det jo for en del, at vi på grund af vognmandshvervet var mange folk derude, som kunne sættes på opgaven.

En anden hændelse, der fandt sted omtrent samme tid, er følgende. Sammen med vore naboer, Amalie og Niels Chr. Clausen, der dengang havde ejendommen, nu Viborgvej 109, skulle far og mor til Maigård i besøg hos Inger Cathrine og Jacob Jacobsen i Skovmølle. Hvad anledningen var, er jeg ikke helt på det rene med, men det var vist sølvbryllup, eller et eftergilde. De skulle køre i vores jumbe og med Clausens heste. Om formiddagen, som de skulle afsted om eftermiddagen, fandt far ud af, at vi manglede vognlys, hvorfor han spændte den gamle røde for arbejdsfjedervognen og agede til Skive for at indkøbe sådanne.

Da han havde god tid, tog han lidt forskud på festlighederne hos sin gode ven, restauratør Engsnep på Jernbanehotellet. Den gamle røde var jo godt kendt med disse ture til Skive, så den satte i gevaldig fart efter hjemmen til. På grund af sommervarmen var det højre baghjul blevet lidt gisten, så da ekvipagen var nået til Korsbakken, løb ringen af hjulet, uden at far i sin glæde over den dejlige fart lagde mærke til det. Så han fortsatte. Lidt efter tabte han et stykke fælg og lidt længere henne et stykke mere, og da fælgene var væk, gik det jo på egerne. Den hoppende bevægelse irriterede den gamle røde lidt, så den rendte endnu stærkere, og det kunne egerne heller

ikke holde til, så nogle knækkede, mens andre holdt. Og så gik det sådan, at snart var den oppe på egerne og snart nede på navet, hvorfor far måtte have fat med hænderne i begge sider af agestolen for at holde sig fast. Derved tabte han tømme, som gled ned og slæbte hen uder vognen, alt imens den røde anstrengte sig for at blive skidtet kvit.

Han var kørt den vej, fordi han lige ville have et ord med Clausen, men det fik han vist ikke. Vi var et par stykker, der stod derhjemme på gårdspladsen og så den højst mærkværdige kørsel og tænkte, hvad det nu var for en forestilling. Det var da underligt, som det gik. Da han nåede hjem, standsede den gamle selvfølgelig som den plejede, og far sad bare der og lo af fuld hals. Han syntes, det var vældig sjovt det hele. Jeg vil nu ikke sige, at mor morrede sig lige så godt, men det var da også kun på grund af den tro hest, at han slap godt fra den spøg. Men altså han morede sig vældig, og der var anledning til endnu engang at lade os vide, at »der er satan danse mig et nøj der ka slå mæ ihjel«. Men da han kom af vognen blev den gamle nu alligevel klappet og aet samt rost i høje toner for sin evne til at bringe ham sikkert hjem.

Hos Kirstine gik det ikke så godt med velkomsten. Hun nægtede kategorisk at tage med i byen, og hun mente, at han havde ødelagt det hele for både hende og de andre. Først da vi unge hjalp til, og Niels Chr. Clausen også kom og lagde et godt ord ind, lykkedes det at få hende overtalt til at tage med. I virkeligheden var han ikke særlig fuld, og det var nærmest uheldet med vognen, som han syntes, der var en kostelig tilgift til spasen, som havde sat ham i så højt humør. Bagefter sagde hun, at det var den skønneste fest, hun havde været med til længe, for hans gode humør holdt sig og smittede af på det øvrige selskab, så de alle morede sig fortrinligt.

At han havde evner i den retning har han givet mange eksempler på i tidens løb.

Mellem Hedevard og gammel Klæmer i Vinkel Nygård, var

der de første mange år et meget venskabeligt forhold, idet de gensidig respekterede hinandens særheder. Een ting havde de ialtfald fælles, nemlig kærligheden til hårdt legemligt arbejde, idet de begge var hårde slidere. Senere begivenheder kunne tyde på, at dette gode forhold i første række skyldtes gammel Klæmers første kone Inger Marie Johansdatter, som døde i en alt for ung alder den 10. december 1896, kun 44 år gammel.

Efter at han den 11. november 1902 efter seks års enkestand blev gift med enken, Inger Marie Davidsen fra Kvindal i Dommerby sogn, begyndte forholdet langsomt at ændres, og når det gjorde det, var det nok ikke så meget, fordi Mari var syndeligt anderledes end de fleste gårdmandskoner på den tid, men nok fordi Inger Marie Johansdatter var mindst 50 år forud for sin tid i sit syn på tyende og fattigfolk. De ændrede forhold i gården, efter at Mari havde holdt sit indtog, betød bl.a. den ringest tænkelige forplejning til tjenestefolkene, både med hensyn til renlighed og mad, så det varede ikke mange år, før Nygård havde skiftet fra at være det mest eftertragtede tjenestested i Vinkel til at være det ringeste. Dette var ikke noget, Hedevard sympatiserede med, så meget mere som hans egne børn var mellem Mari og Klæmers undersætter af og til. De første år slog han det hen med, at det var de unge, der blev for sarte og krævende, men da to af hans egne sønner havde været på sygehuset til behandling for fnat, gik han over til at modvirke, at flere af hans børn lod sig fæste til Nygård, selvom gammel Klæmer var begyndt at give højere lønninger end andre i Vinkel. Alt sammen var det medvirkende til, at der kom kulde mellem de før så gode venner.

Det var også imod hans vilje, da Helvig lod sig friste til at tage plads i Nygård for et år fra 1. november 1918. Normalt brød han sig ikke om, at vi kom hjem og beklagede os over noget som helst. Indgåede aftaler skulle holdes, selvom det kunne være hårdt, mente han, men åbenbare overgreb mod os tålte han ikke, så var han på pletten.

Da en af karlene fra Nygård en aften hen på vinteren kom ud til os ved Skinnersmose for at fortælle, at Helvig var syg og havde været det et par dage, samt at hun blev overladt til sig selv i et kammer, hun havde på loftet, uden noget tilsyn, idet Mari havde sagt, at hun havde andet at bestille, end at pleje en doven, hysterisk pige, fandt han det betimeligt omgående at tage affære, den slags ville han ikke tolerere. Nok vidste han, at Helvig havde et vanskeligt sind, men doven, nej, det var hun ikke, og den sag måtte undersøges omgående.

Trods forrygende uvejr gik han straks samme aften til Vinkel for at få syn for sagn. Ankomsten til gården nægtede Mari ham adgang til loftet, hvor Helvig lå, og gik så vidt som at stille sig i vejen for ham.

Men så var det først han blev opsat på at ville se hende. Så han skubbede Mari tilside trods protest og gik op ad trappen. Da han åbnede døren, slog en ulidelig stank ham i møde, og det viste sig, at hun havde gjort både det ene og det andet i sengen, og han blev hurtigt klar over, at hun lå i vildelse. Så kan det nok være, der blev sat gang i sagerne, og trods Maris protester, gik han til telefonen og fik ringet efter doktoren.

Med trusler om også at ringe efter politiet, hvis hun ikke makkede ret, fik han Mari til sammen med ham at få bragt Helvig og hendes seng lidt i stand, før doktoren kom. Da lægen nåede frem, også godt forsinket på grund af vejret, erklærede han, efter en kort undersøgelse, at hun skulle på sygehuset øjeblikkelig, fordi hun havde en akut blindtarmsbetændelse. Man havde godt nok fået ambulance i Skive, men den kunne ikke komme frem, så der blev rigget en vogn til med halm og dyner, som hun blev pakket ned i, og så tog far selv med på vognen for at sikre sig, at gammel Klæmers heste for engangs skyld fik lov at flytte sig. Ved ankomsten til sygehuset kom Helvig omgående på operationsbordet og overlevede da også, men det var ikke Maris skyld. Gammel Klæmer holdt sig helt og aldeles udenfor begivenhederne, og ønskede

nok ikke et sammenstød med Hedevard lige, mens han var hedet op, men det førte alligevel til, at den sidste rest af venskab var gået fløjten.

Vor nærmeste nabo mod vest var Christen Pedersen (Vestergård) og hustru Marie Petrine Jensen. Jeg husker ikke så meget om Kræn Vejstergor, idet jeg kun var 11 år, da han døde, men mit billede af ham er en duknakket mand med fuldskæg og siddende bøjet over en underkop med ryggende astmapulver.

Marie var mærkeligt nok altid forsynet med de sidste nyheder om egnen og dens beboere, og heldigvis ville hun gerne dele denne viden ud til andre, så hun kom tit en vending ud til mor for at fortælle nyt. Det var kærkommen afveksling, så kaffekanden kom hurtigt på bordet, når hun kom. Marie hældte altid kaffen over i underkoppen, og drak så kaffen af den, mens hun holdt et stykke kandis mellem tænderne. Hvorfor hun altid foretog den manøvre med kaffen, ved jeg ikke, men det var vel for at svale den, eller måske troede hun, at det var fint. Hvem ved, hun var jo gårdmandsdatter og følte sig måske forpligtet til at hævde standens overlegenhed. Når kaffen var på bordet, gik snakken lystig. Mor kunne klare sig med enstavesord. Marie klarede resten. Munden gik på hende som kæp i hjul.

Når hun havde fortalt en eller anden sladderhistorie, hvis sandfærdighed hun ikke helt kunne stå inde for, endte hun altid med at sige: »Ikke mine ord igen Kirstine, hvis du siger, jeg har sagt det, så siger jeg sku, det er løgn«. Men iøvrigt var hun en fornøjelig kone at have til nabo. Hun var altid i aktivitet med fremskaffelse af de mange nyheder, og vi kaldte hende da også Vinkel Avis.

I al den tid, jeg husker, gik sønnen Kresten hjemme hos forældrene og hjalp til med ejendommens drift. Han var desuden en god støtte for moderen i hendes bestræbelser på at vide besked med alting. Hver eller næsten hver formiddag var

Kresten rundt i nabolaget, i Højslev, i Vinkel o.s.v. for at lytte og spørge, altså en slags opsøgende journalistik for moderen. Hvis han så havde snuppet noget af interesse, varede det ikke længe, før Marie tog et rent forklæde på og begav sig på vej til nabokonerne, så hun var sikker på at være først med nyhederne. Om forholdet mellem os og Vestergårds var det sådan, at det var fyldt med tjenester og gentjenester. Jeg mindes aldrig nogen uoverensstemmelser. Man accepterede hinandens særheder og levede med dem i fuld fordragelighed.

Da faderen døde i 1917, fik Kresten Vestergård Jun. skødet på ejendommen, og drev den så i en halv snes år med moderen som husbestyrerinde. Han var en lavstammet mand med et meget stort hoved, forårsaget af engelsk syge, og da dette mægtige hoved sad på en kort hals, så det ud, som om det sad helt nede mellem skuldrene. Om han, noget af denne grund, havde lidt mindreværdskomplekser, er ikke godt at vide, men ialtfald havde han mange pudsige fagter og gebærder, når han talte med folk. Vrikken med skuldrene, vendende siden eller ryggen til, gående nogle trin frem eller tilbage, pludselige kast med det store hoved og vrikken med skuldrene.

Det kneb gevaldig for ham at få kontakt med det smukke køn trods det, at han udfoldede store anstrengelser. Da moderen døde, var det jo så et problem for ham at få en af slagsen til at flytte ind i alkoven.

Men så var det, at Pe Ingvar kom til egnen medbringende to døtre, hvoraf den ældste, Marie, var ved at blive lidt ormstukket og trængte til at blive afsat. Pe Ingvar fik det maget sådan, at Marie skulle flytte ind hos Kresten som husholderske, så de kunne føle lidt på hinanden, og hvis forståelse kunne opnås, da ægteskab. Det var en chance for dem begge, der viste sig, til at få deres længe nærrede ønske om at komme under dynen med det andet køn opfyldt. For Kresten var det nok ikke helt uden betænkeligheder, for da der på dette tidspunkt var så absolut minus grader mellem Hedevard og Pe Ingvar, stillede

denne som betingelse, at ethvert samkvem mellem Kresten og Hedevard skulle høre op. Det var ikke let for Kresten. Siden han var barn, havde han haft sin gang i hjemmet ved Skinnersmose, og der havde aldrig været ufred mellem de to hjem. Så det var ikke nemt at tage en sådan bestemmelse, men længselen efter at få en kvinde under dynen sejrede.

Far var meget fortørnet over den vending, sagerne havde taget, så han benyttede enhver lejlighed til at kaste grus i maskinen, og det blev det jo ikke bedre af. Deraf opstod denne lille hændelse, som jeg her vil berette om.

Det var en dejlig sommerdag. Alle tre var kommet til marked i Skive, Kresten og dværgkokken var kørende i Krestens ekvipage, men hvordan Hedevard var kommet derud ved jeg ikke, måske var han gående.

Far havde jo fået nogle små sorte i løbet af dagen, så humøret var højt, da han hen på eftermiddagen kom ned i Stillingsgård for at se, om der skulle være kørelejlighed ad hjemmen til. Og hvad ser han. Der, på Krestens vogn, sad fjenden og tronede, mens han ventede på, at Kresten skulle få spændt for. Nu fór der en djævel i den gamle, og han gik hen og satte sig op på vognen til kokken, vel vidende, at denne aldeles ikke ville age i samme vogn som han. Ganske rigtig, så snart far entrede vognen, steg Pe Ingvard af. Derved satte han jo Kresten i et slemt dilemma, for køre uden svigerfaderen turde han ikke, og bede Hedevard stige ud, turde han heller ikke. Han vidste forøvrigt godt, at det ville være håbløst at få ham til det, når han var i dette humør. Kresten valgte derfor at sætte russerne på stald igen, selvom staldkarlen Hans Jensen grinede lidt i skægget. Da far nu måtte sidde der lige i solen og vente, endte det jo med, at han blev tørstig, hvorfor han sneg sig op på den restauration, der var i gården for lige at snuppe et par øller. Men det skulle han ikke have gjort. For selv om de to makkere var gået ud af gården, var de jo ikke gået længere væk, end at de kunne holde øje med kalorius. Så snart far var væk, blev der

spændt for, og det gik ud af gården i flyvende fart. Så kunne tværingen stå med en lang næse, når han kom tilbage.

Da Hedevard havde fået tørsten slukket og kom ned i gården igen, var de over alle bjerge, og det så stærkt ud til, at fornøjelsen var til ende for denne gang.

Dog, Hedevard besindede sig i en fart, fik fat i en udlejningsbil til at køre til Højslev, så kunne han tage dem der. Han vidste, at Kresten skulle have varer med hjem fra købmanden i Højslev. Det plejede han altid at skulle. De overhalede ekvipagen fra Vinkel på Dommerby bakke, så der blev også tid til at slukke tørsten hos købmanden, før de kom, og det blev galgenhumøret ikke mindre af.

Med det samme, de kørte i hold ved købmanden, gik Hedevard ud og satte sig op på vognen til Pe Ingvar, som selvfølgelig straks kravlede af. Men nu havde far ikke sind til at forlade vognen igen, så Kresten blev så nødt til at køre med sin nye passager, da han havde fået varerne. Han vidste, at der ikke var en jordisk chance for at få Hedevard til at ændre på den nu herskende tilstand. Der blev vist ikke talt ret meget på resten af turen.

Da de kom hjem til Marie, kunne Hedevard have gået hjem, men han kunne ikke undvære at høre, hvad dværgkokken ville sige, når han kom svedende.

Otto var også kommet derhen for at høre nyt fra turen, og både han og Marie himlede op om det skandaløse i, at deres far måtte gå, for at det fulde svin skulle have hans plads. Far forsvarede sig med, at Pe Ingvar var stået af frivillig. Det var ham, der ikke ville være på samme vogn som far, ikke omvendt. Kresten sad og var dybt ulykkelig. Hedevard var jo en gammel ven, men den anden var jo kvinden, så hvad skulle han gribe til.

Skønt ikke indbudt, gik far med ind for at vente på »vennen«, og imens fik Marie lavet mad, de skulle have, når faderen kom. Da dette var sket, gik de i gang med spisningen, selv-

følgelig uden at byde far med til bords, og de skulle have frikadeller, som kom på bordet i panden. Mens de spiste, stod far bagved, og ærtede både Pe Ingvar og Otto efter bedste evne og det vil sige en hel del, når han havde det humør på.

Det endte da også med, at det blev Otto for meget, så han for op og slog i bordet, men desværre med det resultat, at han ramte skaftet på panden, så frikadellerne spredtes over hele stuen. Ved dette uheld blev han da helt tosset og råbte, at nu skulle det svin smides ud, og det skulle være nu, hvorpå både han og faderen for ud af stuen.

Det undrede far, at de forlod stuen, for han havde jo fået det indtryk, at det var ham, der skulle smides ud, og hvordan det skulle gå til, når de løb deres vej, det kunne han ikke lige regne ud.

Da de havde været væk lidt, ville han alligevel ud for at se, hvor de var blevet af, men så, lige da han trinede ud af døren, fik han et ordentlig drag over skulderen, og det viste sig, at det var Otto der stod på lur der med Krestens møjhakke. Det var så meningen, tværingen skulle have den lige i skallen, men desværre ramte han forkert. Han ramte skulderen i stedet, hvorved skaftet knækkede, så tænderne stintede langt væk. Lidt derfra stod kokken med en plejl i hånden, og det var meningen, han skulle have sat det afgørende slag ind, men da det glippede for Otto, gik gejsten af dem, så de opgav videre krigsførelse. Kresten og Marie var nu kommet til, og de forsøgte at gyde olie på de oprørte vande, og også far syntes, at nu kunne det være nok. Så han begav sig på hjemvejen.

Lige da han fik den møjhakke ned over skulderen, gav han et vældigt brøl fra sig, og det hørte Peder og jeg. Det var sådan en dejlig sommeraften, og vi var gået op i jordbærstykket for at se, om der skulle være et par stykker, mor havde glemt, og så var det, vi hørte dette kæmpebrøl derhenne vestpå. Vi sagde straks til hinanden, »det var far« og »gud ved, hvad han nu har rodet sig ind i«. Vi havde jo erfaring for, at der godt kunne ske

et eller andet, når han var ude for sig selv. Vi stod så og lyttede for at høre, om der skulle komme mere af slagsen, og mens vi stod og lyttede, fik vi øje på, at han kom gående, mærkeligt nok kom han langs skellet mellem os og Pe Ingvar, i stedet for at følge vejen. Vi kunne se på gangen, at han ikke var særlig fuld, og da han kom nærmere kunne vi både og se og høre, at heller ikke humøret fejlede noget. Nej, han morede sig kosteligt over den spas, han havde haft for, berettede om den i alle enkeltheder, og pralede af, at »der er sateme ingen, der ka slå mig ihjel, ikke engang med en moghak«. Jo, han var kry som bare pokker. Mærkeligt nok var mor ikke hjemme. Hvor hun var, når hun ikke var sammen med far, kan jeg ikke komme i tanker om, for det var ellers noget, som sjældent skete. Men hjemme var hun ikke, så ville jeg have kunnet huske det, for så havde hun jo taget del i samtalen, og det gjorde hun ikke.

Nå, Kresten fik da sin Marie, og samme efterår solgte de stedet og flyttede til Stoholm. Det var bedst at flytte fra Hedevard, når de ikke måtte komme sammen med ham, har Kresten nok ment.

I 1915 kom den første bil til Vinkel, indkøbt af Bette Klæmer og Nicolaj Jensen i fællesskab. Det var en åben Ford med kaleche, men vistnok alligevel så moderne, at den havde el-lys fra en dynamo i svinghjulet, men ingen batterier. Den havde startsvinget hængende ned foran, en mægtig flot messingkøler og et stort båthorn. For os børn var det et vidunder over alle grænser, og vi løb gerne flere kilometer, bare for at få et glimt af den. Til at begynde med var det Nicolaj, der navigerede herligheden, og det gjorde det endnu mere spændende, idet han i forvejen havde en høj stjerne hos os børn, fordi han spillede violin for os til juletræ, høstfest og lignende. Vi udnævnte ham selvfølgelig til at være verdens bedste chauffør, og hvis nogen ville postulere noget andet, blev der omgående slagsmål. Det vil sige, hvis de ikke var alt for store. Kørefærdigheden bedømte vi efter støvskyens størrelse, og

når vi så en ovre på landevejen, der satte en stor støvsky, så var det Nicolaj, ingen tvivl om dette. Hvis de med dette køretøj kørte i hold ved skolen, kunne lærer Jensen ligeså godt suspendere undervisningen til et godt stykke tid efter, at de var kørt. Det var ganske umuligt for os at tænke på andet end dette utrolige køretøj.

Far talte selvfølgelig med den dybeste foragt om dette nymodens legetøj, som selvfølgelig aldrig kunne blive til nytte for nogen, kun til udgifter, og det kunne absolut ikke på nogen måde måle sig med gode, gedigne heste. Alligevel ville han gerne prøve djævelskabet, bare han kunne komme afsted med det uden at tabe ansigt. Det kunne jo være helt sjovt at prøve at blive transporteret med en så hidsig fart (vel 30-40 km i timen) bare for sådan lige at kunne snakke med om, hvordan det var. En dag han skulle til Stårupgård for at tale med kaptajn Jørgensen, der dengang ejede gården, fik han på en eller anden måde maget det sådan, at Nicolaj skulle køre ham derover. Det viste sig imidlertid at være et fejlgreb, for kaptajnen var en mindst lige så stor original som Hedevard, og nærede som han den dybeste foragt for dette sprælleværk, så han nægtede at indlade sig på nogen form for forhandling om grusharvning på sine jorder, så længe det larmende og stinkende uhyre befandt sig på hans grund. Han lod Hedevard vide, at hvis han ønskede at lave nogen som helst forretning med ham, måtte han komme til hans gård på anstændig vis. Dermed basta. Der var ikke andet at gøre end at køre hjem med uforrettet sag, men så havde han da prøvet det, og det var jo også det, der var hensigten.

Dagen efter traskede han til Stårupgård på sine ben, og så kunne der forhandles. Det blev iøvrigt indledningen til et samarbejde, der varede så længe, som Jørgensen var på gården. Denne Jørgensen var ellers ikke nem at bide skeer med. Men når far kunne, var det måske, fordi de begge var et par originaler, så de forstod hinanden bedre.

Hedevard var på mange måder en sjov fyr, jeg har således aldrig hørt, at han har sagt til nogen, at du skal gøre dette, eller du må hellere gøre dette. Nej, han sagde altid: »Hvis du vil, så kan du gøre det«, eller »om Gud vil, så kan du jo gøre sådan eller sådan«. Dette »om Gud vil«, var altid med. Også hvis der var et eller andet, der ikke gik som det skulle, så lød det: »Åh, Herre Jesus Krist, hvad gør vi nu«. Når så situationen var reddet, var han straks ovenpå, og så lød: »Ja, der er fanden bræk me et nøj vi ett ka klår«, eller »A tint sku nok vi kun«. Andre tider kunne han bryde ud i de vildeste forbandelser, hvis noget gik skævt, og det var sjældent ham, der havde skylden. »Åh, Herre Jesus Krist, hvordan fanden i helvede ku du også gøre dette«, eller sådan noget lignende. Nu skal man ikke tro, at han var ugudelig. Han havde sin barnetro i behold og kunne blive meget vred, hvis nogen ytrede tvivl om, at der var en gud til. Hvis han en morgenstund, længe før vi fik øjne, skulle afsted i et eller andet ærinde, kunne han stå udenfor kammerdøren og mumle om, hvad han mente, der måtte gøres den dag, uden hensyn til, at vi lå og sov, og ikke havde nogen chance for at høre det. Men han forventede alligevel, at det blev gjort, som han havde sagt. Nå, mor stod jo i køkkenet og lyttede, så hun kunne bringe beskeden videre, og det regnede han selvfølgelig også med, men han kunne aldrig drømme om bare at give hende besked.

Når vi først var kørt om morgenen, var det meningen, at vi skulle blive væk hele dagen og passe vort arbejde uden hensyn til vejret, og det gjorde vi da også som regel. Kun een gang husker jeg, at vi afveg fra denne uskrevne lov, men det gjorde vi aldrig mere.

Det var en dag med slud og sne, rigtig stormende og grimt vejr, et vejr, det ikke var rimeligt at sende en hund ud i, så vi besluttede at køre hjem, da vi havde kørt første træk fra Jordbromølle til Dommerby. Vi tænkte, at vi så kunne tærse lidt, eller andet indendørs arbejde.

Desværre var han selv hjemme, og det kan nok være, at skråen fik et ekstra knubs, da han så os. Dette med at tærse blev der ikke noget af, men i stedet fandt han på, at der skulle brolægges i gården. Dertil havde vi alle materialerne liggende, og når vi nu var kommet hjem, kunne han passende få hjælp til denne pikerne, efterhånden som han fik brug for dem. Den ene af os måtte sørge for stenene og den anden for sandet, og det var der jo ingen arbejde ved, så vi frøs gudsjammerligt. Men det meste af stykket fra brønden og ned til aljebeholderen langs med kostalden blev brolagt den dag, for vi blev ved til det var helt mørkt. Han var selv pakket godt ind i skindtrøje og islænder, så han kunne sagtens nære sig. Det var noget andet med os. Så havde det været meget bedre at køre med vognene, for der kunne vi da gå os til varme ved siden af. Her måtte vi bare stå næsten stille hele tiden. Det var den eneste gang, jeg var med til at indstille arbejdet på grund af vejret.

I 1924 blev der bygget en ny lade, og samtidig blev der installeret petroleumsmotor, en 6 hk. Elektricitet ville han ikke have, og der blev også anskaffet kværn og valser, så vi ikke behøvede at køre til mølle mere. Til dette byggeri skulle der bruges træ, og for at spare penge tog han op i Margrethelund plantage og købte træ der, som han så kørte til et savværk i Viborg for at få skåret i brædder og lægter. Da han nu fik de mange dejlige brædder hjem, var der een og anden, som gerne ville købe nogle af dem. Så han solgte så mange, at han måtte afsted og købe flere. Et par år efter byggede han en stor trælade, og da gik det på samme måde, hvorfor han fandt, at han hellere måtte have et savværk selv, nu havde han jo motoren. Der blev så anskaffet en rundsav, men så viste det sig, at den 6 hk motor ikke kunne trække den, hvorfor den blev udskiftet med en 10 hk. Men da nu også egnens tømrere begyndte at interessere sig for det danske træ, blev opgaverne større, og der måtte skiftes motor engang til. Denne gang til en 25 hk diesel, så nu kunne der skæres træ, så det klodsede. Og snart blev det

sådan, at der skulle et spand heste afsted hver dag efter mere træ. Det var jo heller ikke så meget, der kunne fragtes hjem på den måde. 3 kubikmeter kunne et spand heste drage med sig.

Mens dette stod på, hændte det en dag, at han fik hånden i klemme mellem et par stammer. Og efter nogle dage begyndte hånden at svulme op og så rigtig grim ud, hvorfor han bestemte sig for at aflægge besøg hos sin læge. På den tid brugte han læge Liepmann, som havde konsultation i Ågade, men som tidligere havde haft konsultation på Højslev Kro, og derfra stammede bekendtskabet. Han gik imidlertid ikke direkte til lægen, men gik om på Porshøjvej og ville have Ricard med. Ricard syntes, det var noget underligt noget, at han skulle med til doktoren, så han undslog sig, men det hjalp ikke, han skulle med. Men så viste det sig, at den gamle rævepels havde udtænkt en hel anden festlig dag end bare det at gå til læge på vanlig vis. Den gamle satte nemlig kurs efter Topps restauration, som dengang var i Brogården, og hvor vi sædvanligvis kom, når vi var i Skive. Ankommen dertil fik han ringet efter Liepmann, om han ikke kunne komme derhen, da han var kommet tilskade med en hånd og gerne ville have ham til at se på skaden. Liepmann kendte jo så udmærket Hedewards ideer, og var selvfølgelig klar over, at der var lagt op til fest, så han kom ret hurtigt. Den slags kunne han ikke modstå. Da de havde fået et par tepuncher, blev hånden ordnet til alles tilfredshed, og så kunne de slå gækken løs.

Det var den slags numre, som han var en mester i, der gjorde ham så besnærende, og så dette at han kunne belægge sine ord, så han var en fornøjelse at høre på. Desuden havde han en særlig evne til at tale med alle mennesker, både høj og lav. Han var absolut ikke tilbageholdende, men talte frit til alle. Jeg husker engang, vi var til fjerkræudstilling i Viborg, at han gav sig i snak med en fin direktørfrue, der også var fjerkræinteresseret og havde et par dyr på udstilling. Hun var en rigtig fin dame i dyr pels og sager, og da far talte til hende, var

det ligesom hun trak sig tilbage fra denne simple, gamle mand, og jeg må tilstå, jeg følte mig generet af, at han ikke kunne lade hende være. Men han blev ved, og skam slå mig om det ikke senere var hende, der kom til ham. Jeg tror hun hed Poulsen, og at hendes mand havde en stor møbelfabrik i Viborg, eller måske var det Mathiasen hun hed, det står lidt uklart for mig.

Jeg lyver vist ikke, når jeg siger, at Hedevard var kendt af alle mellem Viborg og Skive og Lundø og Daughjerg. Der var ingen indenfor denne radius, der ikke vidste hvem Hedevard var. Kendte de ham ikke personligt, havde de hørt om ham, måske ikke altid for det bedste. Når det var sådan, skyldtes det nok tre ting. Den udadvendte forretning han drev, der bragte ham vidt omkring og i forbindelse med mange mennesker. Dernæst de mange mere eller mindre fornuftige ting, han foretog sig, indbefattet hans mange tossestreger, og så det navn han bar. Der var jo ingen andre, der hed sådan (jo, der var en til, man han boede i Fredericia, sagde far), så når der blev snakket om en Hedevard, ja, så var der jo kun een, der kunne være tale om.

Det var næsten lige meget, hvor vi kom hen, så snart dette navn blev nævnt, så vidste folk, hvem det var, og de vidste som regel også et eller andet at fortælle om samme Hedevard. Nu er det jo det her med en fjer og syv høns, og det gjorde sig også gældende med hensyn til det, folk vidste om Hedevard. Det bar tit præg af, at have været fortalt mange gange.

Meget af det, jeg i tidens løb har fået fortalt om min far, ved jeg er ren og skær opdigt, eller også ganske uhyrlige forvanskninger af sandheden. Således gik der i mange år et rygte om, at han engang under krigen havde købt en bønne med kunstsæbe i den formening, at det var kunstmør. Og da vi opdagede fejlen, forlangte han, at vi skulle spise dette produkt, for når han havde betalt for det, skulle det sateme også ædes. Sandheden var, at købmanden ved en fejltagelse havde udleveret en

sådan bøtte med sæbe i den tro, at det var smør. Emballagen, der var træbøtter, var nemlig ens. Da mor åbnede for varen, der lugtede ganske forfærdeligt, tog hun lidt af det og gik ind i stuen til far med det og spurgte, om det var meningen, vi skulle spise sæbe på brødet. Så snart han havde lugtet til dette, for han til telefonen og skældte købmanden huden fuld og truede ham med al landsens ulykker, fordi mor nu stod der og ikke havde smør til de mange madder, der skulle smøres dagen efter. Men altså, den historie med, at vi åd sæbe for smør på hans forlangende, har jeg hørt utallige gange fra mange forskellige. Og sådan var der jo så mange, og de blev fortalt fra mund til mund, fra sted til sted og huskedes, fordi de var tilknyttet dette særlige navn.

Hedevard yndede at gøre tingene helt færdige, når han først var begyndt, også selvom han oprindeligt havde været modstander af det, der skulle gøres. Således husker jeg, da jeg ville til søs. Far og mor strittede imod af bedste evne, og der var ingen grænser for det, de ville gøre for mig, bare jeg ville lade de griller fare. Men da han først blev klar over, at det ikke kunne være anderledes, satte han alt ind på, at det skulle være så godt som muligt. Jeg skulle have det bedste udstyr, der kunne skaffes, og han gjorde sig megen ulejlighed med dette. Da jeg skulle rejse, sagde han sandelig ikke farvel ved døren. Nej, han tog med helt til Århus og blev der, til båden skulle gå. Han fulgte mig til landgangen, så jeg kom ordentlig afsted. Sådan var han nemlig også.

Der var mange andre gange, hvor han gjorde sig stor ulejlighed med den slags, som man synes er uvæsentlige ting, også når det var venner og bekendte, det drejede sig om.

Efterhånden kom der mere og mere gang i savværksvirksomheden, og det udviklede sig derhen, at de syntes, det var ved at være for meget til dem, så de begyndte at tale om at sælge noget af det. Jeg tror nok, det mest var Kirstine, der var ved at køre træet.

Det blev altså til, at gården skulle sælges. Men da de ikke mente at kunne sidde uvirksomme, ville han så fortsætte med savværket et andet sted, og så kunne Kirstine gå og lunte med et par køer og grise.

Derfor købte de den nedlagte destruktionsanstalt i Nr. Søby. Der var bygninger og plads, der egnede sig til dette formål, syntes vi.

Derefter blev gården så afhændet til Morten og Kamilla efter forskelligt forspil.

Da Hedevarð og Kirstine den 1. november 1930 flyttede deres domicil fra Skinnersmosegården til Nr. Søby, havde de virket der på stedet i 38 år, og fra den næsten nøgne hede var stedet blevet forvandlet til veldyrket agerjord, der kunne give sin bruger et tåleligt udkomme. Men dette at nå så vidt havde krævet et rent utroligt slid og slæb, kombineret med nøjsomhed, afsavn og tålmodighed i en grad, som nutidens mere begunstigede mennesker slet ikke kan fatte. Selv jeg, der er født ind i det, har svært ved at sætte mig i deres sted. Det værste var trods alt overstået, da jeg kunne begynde at leve med i begivenhederne, for da havde Hedevarð og Kirstine jo allerede slidt i det i 20 år.

Hedevarð var nu 70 år, og Kirstine var 62 år.

Den sommer, flytningen skulle finde sted, havde vi næsten dobbelt så travlt, som vi plejede, for vi skulle både passe gårdens drift, levere tømmer og brædder i samme omfang, som vi plejede, og desuden bygge op på det nye sted, flytte maskinerne og alt det der. Denne sommer havde Hedevarð næsten ikke tid til at sove, han ville være med alle vegne og påse, at alt blev, som han ville have det. Han havde hverken rist eller ro, og som følge deraf heller ikke meget tid til at gå og græmmes over at skulle forlade stedet ved Skinnersmose.

Det var nok værre for Kirstine. Hun var mere beklemt ved situationen, og vi mærkede det på den måde, at hver gang hun var henne for at bese sin nye bolig, fandt hun noget at kritisere

af det, vi havde lavet. Så vi måtte lave det om igen, for tilfreds skulle hun være, hvis ellers han kunne gøre noget til det.

Jeg, der arbejdede sammen med ham hver dag, kan bevidne, at der trods alderen stadig var krudt i den gamle. Han var i gang længe, før jeg stod op om morgenen, arbejdede sammen med mig hele dagen, og når vi havde spist om aftenen, gik han ud for at fortsætte arbejdet, til det blev mørkt. Og jeg var da kun 25 år, mens han var 70.

Til stedet, han havde købt i Nr. Søby (nu Viborgvej 245), var der tre tdr. land agerjord, men Hedevard kunne ikke leve uden eng. Der skulle være noget til græsning i en tør tid og noget til hø til vinterbrug. Så da lejligheden bød sig, købte han tre tdr. land eng, hvorved arealet øgedes til seks tdr. land.

Men dette stykke jord havde jo kostet penge, og de skulle gerne tjenes ind igen, så nu måtte de have 3-4 køer i stedet for 1-2, som de havde tænkt sig. Desuden skulle der også nok så mange grise til, så det med lediggangen for Kirstine blev jo så som så. Det varede ikke længe, før hun havde lige så meget arbejde der som ude i gården, og hun sagde tit: »Var vi endda blevet i gården, det kunne vi lige så godt, der var da ikke mere arbejde end som her«.

Til at begynde med havde han et spand heste med fra gården. Han ville stadig drive sin vognmandsforretning. Desuden skulle vi jo have hentet træ i Viborg, men efterhånden begyndte vi at få det transporteret med bil, og så blev hestene solgt. For dog at have heste til ejendommens drift, anskaffede han sig en mindre hest, en nordbagge.

Hans mani med at bygge huse var også usvækket, så han gik og byggede hele tiden, men nu var det træhuse, han byggede.

Uheld blev han dog ikke forskånet for, idet han en dag fik venstre hånd læderet i tømmeren, hvorved han mistede de to yderste led af fire fingre. Den dag, det skete, var han beskæftiget ved den store sav med at klodse op til tagspåner, som jeg så stod inde i skæreriet og forarbejdede videre. I stedet for

at skynde sig ind til mor for at få ringet efter lægen, kom han ind til mig, holdende ved stumperne med højre hånd, idet han sagde: »A er rej for hun ett ka sær å ring når hun sieer de hær.«

Han kom selvfølgelig på sygehuset for at få hånden ordnet, og da lægerne var færdige med deres arbejde, insisterede han på at ville med hjem igen, hvad han dog ikke fik lov til. Det var han godt sur over.

Det var første gang i hans liv, han var på sygehuset, selv om han havde haft brækket ben, og skulder læderet førhen, så vi var jo lidt betænkelige ved, hvordan han ville opføre sig der, hvis der skulle blive et eller andet, der ikke var ham tilpas.

Selvom mor tog derud hver dag, skulle jeg også komme om aftenen for at aflægge rapport om dagens forretninger, for sådan noget overlod man ikke til en kvinde. Det skulle der nu alligevel mænd til.

Iøvrigt var han godt tilpas med at være på sygehuset. Han fortalte historier til både læger og sygeplejersker, købte vin og chokolade til de sidste og nødte de første til at pimpe i hans hjemmelavede mjød. Kort sagt var han godt på vej til at korrumpere hele sygehusets personale. Var han misfornøjet med at skulle indlægges, var han da mindst lige så misfornøjet, da de ikke ville have ham længere, for nu gik det lige så godt.

Han kom hjem fra sygehuset, dagen før Ingrid og jeg blev gift i Feldingbjerg kirke, med efterfølgende gilde hjemme i gården i Feldingbjerg, og der fik han jo rig lejlighed til at lufte sine fortælleevner om dette sygehusophold. Alle, der ville høre på ham, fik en udførlig beretning om hændelsen, bl.a. fik han også slået kløer i pastor Langer fra Kobberup, og han måtte jo så finde sig i at høre beretningen, men selvfølgelig på fars sprog, der bl.a. indeholdt vendinger som f.eks. »Pastoren mo jo forsto the det blywwer fannen brækme et nem å lav nøj med de hær pølser« o.s.v.

Iøvrigt blev netop denne præst og far meget gode venner. I årenes løb kom præsten ofte cyklende til Nr. Søby og besøgte

far og mor, og så kom den allestedsnærværende mjødflaske på bordet, og han fik en skænk eller to (af samme glas som far selv drak af), og han sang salmer for dem. Det satte de stor pris på. Senere til deres guldbryllop fik præsten to øller til maden. Vi andre måtte nøjes med en.

Efter at vi var blevet gift, overtog jeg savværket, mens han beholdt ejendommen. Så jeg sad altså til leje hos ham med mine maskiner og plads til oplag og materialer.

Nu kunne de jo så slappe lidt af, skulle man synes, men han arbejdede lige så ihærdigt, som han altid havde gjort. Nu bare uden at få noget synderligt for det. Nu gik det jo i min lomme, på samme måde som mit arbejde før var gået i hans lomme.

Men alligevel, der skulle mere til. Så da det gamle Løve Apotek i Skive skulle fjernes til fordel for et nyt posthus, gav han tilbud på at fjerne disse gamle bygninger, og der gik han så og masede med det, og med nænsom hånd, så der ikke gik for meget i stykker. Det skulle nemlig bruges igen. Hele molevit-ten blev kørt hjem til Nr. Søby, og der gik han så i gang med at gøre det hele klar til genbrug. Både mursten, tagsten, tømmer, lægter, brædder, døre og vinduer, alt blev brugt igen, og ud af dette opstod der et efter den tids målestok vældigt hønsehus, som forøvrigt er der endnu.

Nu skulle der så drives hønseri i stor målestok. Hundrede brune italienere havde han, og det var mange dengang. Han ville have høns af fineste afstamning, der kunne lægge mange æg, og det fik han. I årene derefter fik han mange præmier og æresbevisninger på udstillinger, så han var ikke til at skyde igennem.

Endnu engang var hans mange foretagender ved at vokse dem over hovedet, så de begyndte at spekulere på at få realiseret noget af det.

Den sommer, de skulle have guldbryllop, skete der det, at Line Wirenfeldts hus blev ledigt, idet hun var blevet for gammel til at sidde der alene, mente hendes børn. Så det købte far

så, og i løbet af forsommeren blev det gjort klar, så de kunne flytte ind der, når de havde holdt deres guldbryllup, og så skulle de altså til at nyde livet, som man siger.

Men først skulle guldbrylluppet overstås, og denne begivenhed løb af stablen under svære betænkeligheder, fordi far ikke ville have nogen fest. Han mente ikke, de havde råd til det, hvorimod mor gerne ville, og vi pressede også på, for at der skulle være lidt festlighed. Særlig Clemmen var aktiv for sagen, og argumenterede med, at far ikke behøvede at spekulere så meget over pengene, for som han sagde, når I nu er så gamle, kan I da regne med, at folk giver jer pengegaver i stedet for ting og sager. Han fik god støtte af os andre, og det endte med, at Hedevard gav sig.

Dagen oprandt, og startede ilde, idet far fik bud fra slagteriet, at den sidste gris, han havde leveret, var blevet kasseret, og dermed fik han svinekortet tilbage. Det var jo også meget godt, men det var sidste gyldighedsdag, så det skulle afsættes selvsamme dag, ellers var også det tabt. Det så sort ud, så meget mere som han havde regnet med indtægten fra denne gris til udgifterne ved festen, eller en del deraf. Det lykkedes da at få kortet afsat, men til en dårlig pris, fordi det var sidste dag. 35 kr. fik han.

Intet under, at humøret var sort fra formiddagen, og bedre blev det ikke, efterhånden som tiden gik, og det væltede ind med blomster. Hele huset var fyldt med blomster, buketter, potteblomster, sammenplantninger, men ingen penge. Og der sad Hedevard med blyant og papir parat til at sammenligne udgifter med indtægter. Da jeg så lidt før middag havde været på teglværkskontoret, og fru Sørensen havde givet mig en stor blomsterkurv med hjem til Hedevard, og da jeg trinede ind ad døren med den, blev det alligevel ham for meget, og han råbte »flere blomster, hvad satan i helvede tror folk, jeg kan betale med dem«. Ved bordet sad købmand Jensen og fik en lille forfriskning, og han havde lige afleveret en lignende

blomsterkurv, så han blev jo lidt benovet, og sagde »Jamen Hedevard Jørgensen, jeg kan da tage den med igen, som jeg kom med«. Det fik ham dog til at falde lidt ned i erkendelse af, at det vist ikke var helt pænt sagt. Så han fik hurtigt glattet lidt ud. At de næsten alle var med i en pæn pengegave, som de fik senere, ja, se, det vidste Hedevard jo ikke.

Senere om aftenen, da festen var ved at være forbi, opdagede han, at næsten ingen havde betalt spillemandspenge. Han blev rigtig gram i hu, det var for galt syntes han. Før om dage var det jo skik og brug på landet, at når man var inviteret til fest, hvor der var musik og dans, gav man spillemandspenge for at spare værten for den udgift. Det var imidlertid en skik, som var ved at gå af mode. Så til denne her fest var der kun nogle få af de gamle, der holdt skikken i hævd, hvorfor der ikke var kommet ret mange penge i deres kasse, og ikke nær nok til, at det kunne dække det, musikerne skulle have for deres arbejde.

Så eksploderede han endnu engang. Dette var ham alligevel for stærkt, så han stillede sig op ved siden af musikerne og råbte ud over salen:

»No hår a satan danse mæ alle kjen mage, hvad fannen er I for nown fjetrøv, når I ett hår ginn mier i spelmanspæng. No hår a allivell wot te manne gill i mi daw, å a hår altier ginn spellmanspæng, så a ku vær bekjenn, men no de er mæ, så giier I et nøj.« Clemmen for op til far og sagde til ham: »Lad nu vær far, så skal jeg nok betale musikerne.« Så faldt han da til ro. Jeg tror nu forresten, at Clemmen betalte det meste af det gilde, og jeg bøssede da også lidt for at gøre ham glad.

Men folk fik jo endnu engang noget at snakke om med hensyn til Hedevard. Der var noget at fortælle videre, og der blev sikkert grint meget af det. Det var jo sådan, at mange tænkte som Hedevard, men ingen andre end han kunne få sig selv til at sige det. Ialtfald ikke på den måde. Han fik ingen uvenner af den grund, det kendte de ham alt for godt til.

Efter at denne begivenhed var overstået, flyttede de om i Lines hus til deres »alders hvile«. Han var da 78, og mor var 70, så nu skulle de rigtig slappe af. Til deres hus var der så stort tilliggende, at der nu er bygget tre huse på jorden foruden Lines hus. Al den jord gik han nu igang med at dyrke med spade og greb, for nu ville han dyrke grøntsager til salg.

Der blev bygget stort drivhus, udhus med plads til høns og duer, til en ko og grise, samt urtekælder og værksted. Hele herligheden byggede han selv, med en håndsregning af mig ind imellem. Til drivhuset, som han også selv byggede, blev anvendt kasserede glasplader fra et fotoatelier i Skive. Pladerne sad de to gamle møjsommeligt og rensede for film. Han fik konstrueret en trækvogn, så han kunne transportere avlen til Højslev til sine aftagere der.

Enhver kan jo nok forstå, at det blev så som så med hvilen der, når alt dette skulle passes, og det skulle det, til punkt og prikke endda.

Når man hørte de to diskutere, fik man egentlig ikke indtryk af, at der var noget særligt ømt forhold dem imellem, men det var der nu alligevel. Det gav sig bare ikke udslag i overdreven kæleri. Måske tværtimod.

Da de havde boet i deres nye hus et stykke tid, hændte det sig, at mor faldt, og brækkede et eller andet, hvorfor hun kom på sygehuset. Og da var han ganske utrøstelig.

Den første aften efter, hentede vi ham om til os, så han kunne få lidt mad, men han var ganske utrøstelig, helt borte i sin sorg, og kunne ingenting spise. Hele aftenen sad han og udbredte sig om, hvor meget hun havde gjort for ham og for os børn gennem de mange år, roste hende til skyerne og dadlede sig selv tilsvarende, så man skulle tro, hun allerede var død.

Han besøgte hende på sygehuset i alle de tilladte timer, mødte op længe før besøgstid, for om han kunne snige sig ind et par minutter før besøgstid. Når han så kom ind til sengen,

fik hun et kys, og han tog hendes hånd, og slap den ikke, før han blev gennet ud, og han skulle have besked om at gå flere gange, før han bekvemmede sig til at sige farvel.

For os, der så godt kendte den daglige omgangstone, var det betagende at se og overvære.

Når der var alvorlige problemer, kunne de altid finde fodslav. Så var de enige, og sådan havde det altid været, men derimellem kunne der godt flyve splinter. Jeg tror, at de fleste af deres bekendte troede, at mor levede en underkuet tilværelse, hvad hun langtfra gjorde, tværtimod næsten. Hun talte ikke om alle de gange, hun fik sin vilje sat igennem, for hun ønskede, at det skulle se ud, som om han var enerådende. Hun var selv den ivrigste til at omgive ham med en nimbus af magt og myndighed. Hun ville ikke være gift med en tøffel-helt.

Den niende april 1940 var en hård dag for de to gamle fædrelandskærlige mennesker, og i lange tider var de aldeles humørforladt af den grund. Men også de måtte jo lære at leve med det, sætte det på afstand, og vente.

Da det havde varet et par år, begyndte det at blive dyrt at købe brændsel. Så foruden alle de andre gøremål han havde, begyndte han at tage træstubber op, og til dette brug konstruerede han en kran til at rykke dem op med. Det var et sejt arbejde, og næsten ligeså sejt at få dem parteret, men han blev ved. Arbejdede næsten både nat og dag. Uforståeligt, at han kunne blive ved. Han var da 83 år, men han ville. Der var ikke noget at gøre, for ham var hver time, der ikke blev arbejdet, en spildtime.

Som tiden gik, blev det værre og værre. Til sidst sov han næsten ikke. Naboerne undrede sig og snakkede om, hvordan det kunne gå til, for næsten lige meget, hvor sent eller hvor tidligt de kom forbi, så var Hedevard oppe og arbejdede. I dagtimerne ude i haven eller ved andet, i nattetimerne inde i værkstedet. De kunne ikke forstå, den gamle mand aldrig

skulle sove. Men det var jo sådan, at han kun sov et par timer ad gangen, og det var lige så godt om dagen som om natten.

Men så en dag, lidt før jul 1944 gik han i sengen og sagde, at nu var han træt, og nu døde han snart.

Vi unge forsøgte at få ham på andre tanker, for når han ikke var syg, kunne vi ikke rigtig forstå, at det ikke kunne ændres. Men nej, han blev i sengen.

Engang, mon ikke det var i julen, var Ricard og jeg kommet på besøg, og vi havde begge købt en halv flaske snaps, for at se om det kunne sætte humør i ham. Vi fik ham da også op af sengen, dog ikke i tøjjet, men med et tæppe om benene, og han fik da også en kaffepunch. Men da han havde fået den, sagde han nej til flere med den begrundelse, at nu ville han ikke have mere, for hvis jeg ligger og er død i morgen tidlig, så siger folk, at I har drukket mig ihjel, og den fornøjelse skal de dog ikke have.

Han kom ikke op mere. Efter jul satte han ind på at få huset solgt, og få det ordnet sådan, at de kunne komme på alderdomshjemmet, for han ville ikke, at Kirstine skulle sidde alene der i huset, når han var væk.

Nogen tid efter jul sendte han bud efter Morten for at ville have ham til at hjælpe sig op af sengen og ud. Han ville ud for at se til tingene endnu en gang. Hvert rum og hver ting skulle beses, og det var svært for Morten, for han kunne næsten ikke selv støtte på benene, og selv om far ikke var fed, så var han jo meget svært bygget og derfor tung. Så Morten havde sit besvær med at holde ham så længe, og det tog lang tid, han ville se det hele. Morten var den eneste af os, der kunne klare den opgave, og det vidste den gamle, derfor skulle det være ham.

Det var sidste gang han var ude af sengen. Da de den 1. marts 1945 skulle ned på hjemmet, måtte de have ambulance til at transportere ham derved, hvad bestyrerinden ikke ligefrem var begejstret for. Det er jo ikke noget sygehus det her, sagde hun. Men hun tog ellers pænt imod dem, og det varede

da heller ikke mere end 5 dage for Hedevarlds vedkommende.

Hedevard Jørgensen død 5. marts 1945 i Højslev,
knap 84 år gammel.

Hedevard oplevede ikke at se de grønne sataner trasker ud af landet. Det ville ellers have været ham en inderlig fryd at se. Han kaldte dem røvere og hadede dem, af et ærligt dansk hjerte.

En anden ting, han heller ikke oplevede, var, at Kongenshus Mindepark blev etableret, og at hans og Kirstines navne blev hugget i sten der, idet de blev valgt til at repræsentere hedeopdyrkningen i Højslev sogn, og anbragt ved Fjends-Herredsstenen, samt at deres billede blev ophængt i mindestuen på hotellet. Det er ellers sikkert, at det ville have glædet ham meget.

Men den oplevelse fik Kirstine, og ved hendes begravelse sagde præsten, at hun var en af de få, der selv fik lov at se sit navn hugget i sten før sin død.

Kirstine fik næsten ni år på alderdomshjemmet i Højslev. Det skulle jo være gode år, og var det med hensyn til forplejning og alt det der, men alligevel var mor ikke særlig glad for at være der, og det skyldes nok dette, at hun pludselig ikke havde opgaver, der påhvilede hende. Det havde hun jo altid haft, så det var utilfredsstillende bare at skulle sidde og modtage alt af andre. Hende, der havde skullet råde over så meget, skulle nu ikke råde over noget som helst. Der var ingen, der behøvede at spørge hende om forlov. Det var nok der, tampen brændte. Men hun faldt til ro, og de sidste par år var hun godt tilfreds med tilværelsen.

Kirstine Jørgensen f. Pedersen død 22. januar 1954 i Højslev,
85 år og 1 måned gammel.

Og dermed var et par uhyre virksomme menneskers livsbane slut.

Christen Pedersen Lyngbyes sindbilledlige udsmykning i Vroue Kirke

Tekst og foto af cand. phil. Jens Jensen, Viborg

Vroue kirkes interiør er tidligere blevet behandlet ¹⁾. Imidlertid er inventaret under restaureringen 1982-1984 blevet istandsat og bl.a. for stolestadedørenes vedkommende flyttet tilbage til kirkerummet.

Kirkerummets inventar er udsmykket med malerier. Således viser pulpiturets forside i syv billeder Kristi lidelseshistorie fra Judaskysset i Getsemane og til korsfæstelsen på Golgata. Ovenover står der: »1. Petri 3 v. 18 CHRISTUS Lidde Eegang for Syndere«, underneden (kompletteret): »Den (R)etfærdige for de urætfærdige«.

Iflg. indskrift blev pulpituret forfærdiget 1703 og stafferet 1710 »da Mag. CHRISTEN ERICHSON sogne Præst til sorte Brødre Kirche i Wiborg var proust i fiends Herret og samme tid var Hr. Zacharias Baudelin Sogne Præst her til Stedet«.

Samme indskrift og årstallet 1710 genfindes i forbindelse med prædikestolens staffering, der viser dyderne Justitia, Fides og Spes. Under Justitia står der: »Staferet C. Lyngbye Pictor« (maler), hvorfor det må antages, at maleren Lyngbye også har stået for maleriet på pulpituret.

¹⁾ V. Tranberg: Om Vroue kirkes indre. Viborg 1946.

Alterbords forside, Vroue kirke.

Malerier, der forestiller de 4 evangelister, ses placeret på skibets sydvæg, og apostlene er skildret på skibets nordside. Både evangelister og apostle har indskrifter med deres navne.

Ovenover evangelisterne læses: »Psal. 5.v.8. Ieg vil bede mod din hellige tempel i din frygt 1705« og over apostlene: »Math.: 28. gaar hen og lærer alle folch og døber dem i nafn faders Søns og Hellig Aands og lærer dem at holde alt det Ieg haver befalet eder«.

Herudover er der sindbilleder på det resterende panel i vestenden af kirken. Her er overskriften i sydsiden: »Anno 1703: blev alle stolerne i den Store gang tillige med Panelet ved Siderne giort af ny. Anno 1705 blev de stafferet«. Nordsiden: »Esa: 2.v.3. Kommer lader os gaae op til herrens bierg og Jacobs guds Huus at hand lærer os om sine veye og at vi vandre paa hands Stie«.

Endelig findes på altertavlen i samme skrifttype: »Sandelig Ieg siger eder, een iblant eder som æder med mig skal forraade mig. Marc. 14.v.18.«.

De førømtalte stolestadedøre er ligesom de sidst nævnte paneler dekoreret med sindbilleder, hvilket også er tilfældet med alterbordsforsiden.

Farvemæssigt er der mest kolorit på apostlene og evangelisterne, hvorimod sindbillederne med farverne blågrå, hvid, sort, rød og grønbrun virker grålige kun oplyst af røde hjerter. I det hele taget virker malerierne ret to-dimensionelle, hvilket især skyldes manglende skyggelægning; samtidig spores en vis grovhed i udformningen.

Det er imidlertid sindbillederne, der især i denne forbindelse har interesse, og maleren der stod bag, nemlig Christen Pedersen Lyngbye fra Viborg. Derfor skal maleren, sindbillederne og de kobberstukne forlæg, som maleren har brugt til udsmykningen, behandles nærmere, ligesom der skal forsøges en teologisk tolkning ud fra billedernes indhold og forlæg.

Malerarbejdet.

Iflg. »regnskab for Kongens Kirker 1705 ²⁾ hedder det ang. Vroue kirke:

»Wroe

Christen Maler af Wiborg for Skriftestoelen, Deignestoelen, og alle de andre stoele i dend store gang saavelsom paneled derom ved væggene paa begge sider i Kirken, og 3 Kierchedøre at staf-

²⁾ Viborg bispearkiv: Regnskab for Kongens Kirker. Gienpart af Hans Kongl. Maj.ts beholdne Kierchers Regnskaber fra 1. May 1705 og til 1. May Anno 1706 udi Viborg Stift.

ferre med olliefarve og med
emblematis paa hver fylling
baade i Stoledørene og panellit
eftter besigtelse bogens tilladelse
fol: 7 og Contract udi Repara-
tions bogen fol: 7, betalt ef-
ter qvit: bog: fol: 6 No 1

40 Sldr. – –«

Christen Maler fra Viborg har således i 1705 dekoreret paneler og døre med »emblem« maleri. ³⁾

Imidlertid skulle sådant arbejde ved en kirke åbenbart ske i en bestemt rækkefølge; thi det hedder videre:

»NB. Det Maler arbeide er udi Kir-
chens besigtelse bog fol: 7 til-
ladt at foretages, naar først
Kierchens mangel var repa-
reret, som eftter Loven først
burde skee; Men som iche des
mindre denne staffering er
skeeed førend Kirchens Muur
og Vaabenhuusets tæche er Vor-
den repareret, som af synet
sees endnu at være brøstfel-
dige, saa kommer det paa
Proustens Ansvar som tilla-
delsen haver overgaaed, hvis
Kierchen derover skulle tage
nogen Skade, eller ei have be-
holdning nok tilkommende
aar Muurenes brøstfeldighed
at hielpe.«

³⁾ Det er ikke lykkedes at fremskaffe kontrakten.

Samme år arbejdede Christen Maler fra Viborg også i en anden kirke, nemlig Sønderbæk kirke i Sønderlyng herred en halv snes km vest for Randers ⁴⁾).

- »Synderbeeg Kirches Regnskab.
 d. 4. aug. 1705 til Christen maler af
 Viborg for pulpituets forklædning
 og paneel verch med gudelige, zirlige
 og sømmelige emblematus at
 Male efter siun og tilladelse
 udi besigtigelse bogen fol 7 No 8
 og Contract udi reparations
 bogen betalt efter qvit: bogen
 fol: 18 No 1 15 Sldr. – –
- d. 19 febr. 1706 til Christen Ma-
 ler af Wiborg paa 100 dlr. som
 hannem skulle gives for alle
 Kirchens stole og pannelle at Ma-
 le med Zirlige emblematus
 efter besigtigelse bogen fol: 7 No 5
 og Contract udi reparations bogen
 betalt forhen til farver at
 indkiøbe efter qvit. bog fol: 19
 No 6 20 dlr.
- Til ovenbemelte Christen Lyng-
 bye af Viborg 80 Sldr. som er
 dend sidste Rest af de 100 Sldr:
 for alle Kirchens stoele og pa-
 neel at male med zirlige
 og gudelige emblematus alt

⁴⁾ Se note 2.

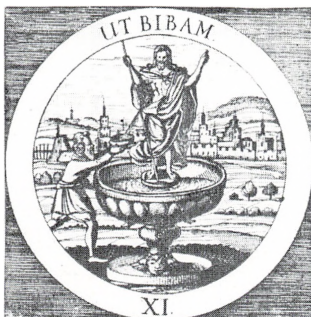
⁵⁾ Se note 3. De omtalte udsmykninger forefindes ikke længere i Sønderbæk kirke.

D. Cramer: Emblemata Sacra, II

D. Cramer: Emblemata Sacra, II

D. Cramer: Emblemata Sacra, II

efter besigtelse bogen og reparationsbogen ligesom for ovenmeldt er bet: efter qvit: bog:
fol: 21 No 15

80 Sldr. – –«

I øvrigt har Chr. Pedersen Lyngbye været meget virksom i Thisted Amt ⁶⁾, og herfra kan bl. a. nævnes som det tidligste pulpituret i Karby kirke, Morsø sdr. herred fra 1680 og altertavle sammesteds 1691.

⁶⁾ Se Danmarks Kirker, Tisted Amt I-II, København 1940-1942, og Weilbachs Kunstnerleksikon II, København 1949 p. 307.

Maleren.

Christen Pedersen Lyngbye døde d. 18. januar 1715 i Viborg 70 år gl., hvilket vil sige, at han var født ca. 1645 ⁷⁾). Han nævnes første gang, som boende i Viborg 1680 og medlem af købmagerlavet ⁸⁾). Han havde åbenbart en gård i Sct. Mogensgade – gaden, hvor Domkirken er beliggende, for i 1697 d. 25. Oktober afhændede han sin gård, der var beliggende i Sct. Mogensgade mellem Christen Jenssøns hus og gård og Johannes Erickssøns hus ⁹⁾). Måske skyldtes salget hans aktivitet i Thisted amt, nærmere betegnet i Hassing herred og på Mors, hvor han netop var at finde i perioden 1697-1699 ¹⁰⁾).

I 1701 vendte Chr. Pedersen Lyngbye tilbage til Viborg, idet han d. 23. marts købte en gård – igen i Sct. Mogensgade (nr. 11), men denne gang mellem – på den søndre side mag. Jens Reenbergs gård, der i 1701 beboedes af justitsråd Friderich Lelius og på den nordre side Niels Jenssøn Holst Dreyer.

Til gården hørte der »tilligende Haugejord, brynd i gaarden, saavel som Spande og lencke i brynden, en jern kackelovn i dagligstuen« ¹¹⁾).

For at skaffe penge til købet måtte Chr. Pedersen Lyngbye 30. marts s.å. lade læse en »Pante Forskrifning« til Povel Hanssøn i Viborg på 100 Rdl. med pant i gården, »samt det øde jord og Eyendoms platz ligendis bag ved forbm. gaards Eyendom ud til St. Hans Gade som Niels Kleinsmed sidst haver haft i Leie« ¹²⁾). Tilbagebetalingen skulle finde sted 11. marts 1702.

⁷⁾Viborg Gråbrødre Kirkebog 1685-1757. Hans hustru Mette Pedersdatter døde 15.1.1723 *ibid.*

⁸⁾ Viborg Rådstuearkiv. Viborg bys skattemandtal over matriklen og næringsberegning 1680.

⁹⁾ Viborg Byfoged – 1919. Skøde- og Panteprotokol for Viborg Købstad 1696-1710.

¹⁰⁾ Se note 6.

¹¹⁾ Se note 9.

¹²⁾ *ibid.*

D. Cramer: Emblemata Sacra, I

Stolestadedør, Vroue kirke.

1708 måtte Chr. Pedersen Lyngbye 12. april igen låne med pant i gården. Denne gang var kapitalen 200 Rdl., som han var skyldig til »velærværdige Hr. Willadz Ollufsen, Sognepræst for Grundfør og Spørring Sognes og Provst over Westerliis Herret« til betaling »2. Aprilis 1709 udi hans huus og bolig«¹³).

Nu var der dog 5 »Iern Kachelovne i stuerne« og ejendommen var indhegnet.

At Chr. Pedersen Lyngbye havde økonomiske problemer fremgik allerede i 1704, idet han da havde fået tildelt bespisningen af nogle latinskoleelever. »Christen Pedersøn Liungbye som ei er Oeconnimus eller Forstander, mens en fattig Borger som formedelst hans slette tilstand af medlidenhed til sig og gammel Hustrus underholdning er af Rectore antagen til at spise alleene 13 fattige Skole Discipler«¹⁴).

Husstanden bestod på dette tidspunkt af maleren selv, hans hustru, en datter og en pige¹⁵).

I 1710 blev der i forbindelse med opkrævning af parykskat registreret følgende indvånere hos Chr. Pedersen Lyngbye, som selv »bærer een Parüqve af høy fornødenhed for hans alderdom og svagheds skyld«, nemlig hustru og en datter, og løgerende – »anden Lectie hører Henrich Bang« og »en Dantze mester ved Navn Johan Bødecker«. Også faderen Peder Lyngbye (død 1711) boede i huset¹⁶). Endelig var der to tjenestepiger¹⁷).

Chr. Pedersen Lyngbye døde i uformuenhed i 1715¹⁸).

¹³) *ibid.*

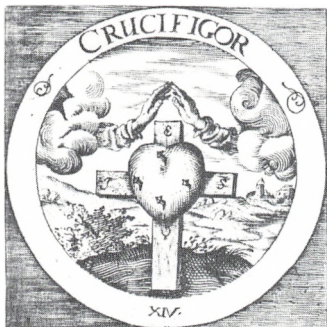
¹⁴) Viborg Rådstuearkiv. Dok. ang. opkrævning af kgl. skatter 1670-1716. Kongelige Mayestetz allernaadigste Paabudne Skat til Land-Militiis Mundering af Dato 9de Juli 1704.

¹⁵) *ibid.*

¹⁶) Viborg Rådstuearkiv. Dok. ang. opkrævningen af kgl. skatter 1670-1716. Parykskatten.

¹⁷) *ibid.* Mandtal som er forfattet over tjenestefolks løn ...

¹⁸) *ibid.* Krigstyrens Regnskab for Anno 1716 med aldt Det Der Tillørende.

D. Cramer: Emblemata Sacra, I

Stolestadedør, Vroue kirke

I skiftet efter ham af 14. maj 1715 er nævnt følgende, der i denne forbindelse kan have interesse ¹⁹⁾).

- »I dend store stue.
 1 stor styche Malled paa træ med Cupido Venus.
 1 frugtstøche paa træ
 1 stk. med Christo i urtegaarden
 1 stk. med 2 Nøgenbilleder paa
 1 stk. med Christi føedssels forkyndelst,
 udi dend liden stue
 Christiani qvartii Contrafei«.

Som det ses heraf har Chr. Pedersen Lyngbye været leveringsdygtig i malerier til forskelligt klientel.

Af bøger nævnes »1 tydsk bibel og Francischus Petrarcus paa tysk«.

Også i køkkenet forefandtes malerier – i alt 4 stk. »malled paa lærridt«.

På »Maldt Cammeret ... 1 farver steen med løber« (til rivning af farver) »og kriid-støder sampt farvepotter«.

Udsmykningen.

Til brug for udsmykningen af paneler, stolestadedøre og alterbordsforside har Chr. Pedersen Lyngbye sikkert efter provstens eller præstens udvælgelse anvendt kobberstukne forlæg stammende fra Daniel Cramers »Emblemata Sacra« fra 1624 i 2 dele.

Fortegnelse over sindbillederne.

Først følger indskriften kompletteret med indskriften fra Cramer (i parentes), herunder følger den fra tysk oversatte udlægning fra Cramer. Derefter ses en beskrivelse af billedet i kirken og endelig henvises til Cramer (Cr.).

¹⁹⁾ Viborg Byfoged – 1919, Skifteprotokol 1708-1717.

Paneler, sydsiden fra vest.

1. Sapientia Simplex
Enfoldig visdom.	Kors m. øje, hjerte	Cr. I35
2. Per Angusta
Ved trængsel og angst	Hånd m. krans over
hjerte	Cr. I43
3. Græsk tekst:
Patima Matima
Ingen kundskab uden lidelse.	Hjerte på toppen
af ovn	Cr. I33
4. Limus fimus
Du er jord og vil blive jord.	Hjerte i pengekasse	Cr. I32
5. Sic Alor
Således ernærer
jeg mig.	Hånd og fod m. sår-
mærker, sammensat
ørn og hjerte	Cr. I40
6. Refectionem Spero
Jeg håber vederkvægelse.	Fugl på gren i hjerte	Cr. I30
7. Internum limeo
(Infernum timeo)
Jeg frygter Helvede.	Ørn på hjerte, slange	Cr. I29

Alterbordsforsiden fra nord.

1. SCRUTAMINI
SCRIPTURAS act. 8.30
Forsk i skriften.	Konge i vogn	Cr. II27
2. MITESCO Matth. 5.5
Jeg bliver sagtmodig.	Hyrde m. får	Cr. II 4
3. UT BIBAM Esa 12.3
Jeg kommer for
at drikke.	Kristus i font,
blod af siden	Cr. II11

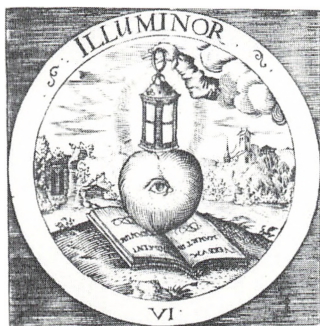
Paneler, nordsiden fra vest.

1 Emergo
Jeg kommer igen fra
dybet. | Hånd m. fiskestang
m. hjerte | Cr. I45 |
|---|---------------------------------|---------|

2. Vulneror
Jeg såres.	Hånd m. bue og pil	Cr. I 47
3. Amo
Jeg elsker.	Hånd hælder væske
på hjerte i bål	Cr. I 4
4. Circum specte
Forsigtigligt.	Vinget hjerte, snegl
på bro	Cr. I 49

Stolestadedøre, sydsiden fra vest.

1. Afsliger
(Affligor) Jeg ængstes.	Hænder m. ris og
svøbe	Cr. I 48
2. Fidelis sum
Jeg er tro.	Hænder u. hjerte m.
hakke og spade,
krone ovenover	Cr. I 28
3. Lateo
Jeg ligger skjult.	Hånd m. skjold foran
hjerte	Cr. I 5
4. Cresco
Jeg vokser.	Hjerte med aks i torne	Cr. I 2
5. Probor
Jeg prøves.	Hånd skubber? hjerte
ind i ovn	Cr. I 24
6. Superædificor
Jeg opbygges.	Hjerte m. kors på tårn	Cr. I 20
7. Non Lædor
Det skader mig ikke.	Hjerte m. blomster
i torne	Cr. I 22
8. Absolv (Absolvor)
Jeg erklæres fri.	Hånd m. pen peger på
kors m. papirark	Cr. I 21
9. Præpondero
Jeg vejer mere.	Hånd m. vægt, hjerte
og kors, tungere end
lovens tavler	Cr. I 19
10. Nil sum
Jeg dur ikke.	Hånd m. vægt, lovens
tavler tungere end
hjertet	Cr. I 18
11. Mellifico
Jeg laver honning.	Kristi kors m. spindel-
væv, insekter flyver
gennem låge i korset	Cr. I 17

D. Cramer: *Emblemata Sacra, I*

Stolestededør, Vroue kirke

12. Prædestinor
Jeg forudbestemmes. | Hånd skriver IESU på
hjerte, der ligger på
en bog | Cr. I 23 |
|--|---|----------|

Stolestadedøre, nordsiden fra vest.

1. Periclitor
Jeg er i fare.	Hjerte i muslingeskal
på bølge	Cr. I 13
2. Vivo
Jeg lever.	Vinget hjerte på omv.
kranium m. slange	Cr. I 11
3. Refrigeror
Jeg køles.	Hånd hælder væske
på hjerte i bål	Cr. I 25
4. Sanas fero
(Sannas fero)
Jeg tåler spot og hån.	Hjerte i ring hænger
på en plante	Cr. I 27
5. Mollesco
Jeg blødgøres.	Hånd hamrer på
hjerte	Cr. I 1
6. Illuminor
Jeg oplyses.	Hånd m. lygte, hjerte
m. øje i bog	Cr. I 6
7. Suspiro
Jeg sukker.	Hånd hælder væske
på hjerte	Cr. I 8
8. Meditor
Jeg betænker.	Hjerte ml. timeglas
og bog	Cr. I 15
9. Protegor
Jeg beskærmes.	Hjerte under vinger	Cr. I 26
10. Redimor
Jeg befries.	Hjerte lænket til
pengekiste,
hånd m. nøgle	Cr. I 16
11. Liberor
Jeg befries.	Vinget hjerte bundet
til rigsæble	Cr. I 9
12. Sanor
Jeg helbredes.	Hånd hælder væske
på hjerte skåret af
sværd	Cr. I 12

13. Sum Constans
Jeg er standhaftig.	Hjerte i brand på
alter? blæses på fra
fire sider	Cr. I 7
14. Crucifigor
Jeg korsfæstes.	Hjerte naglet til kors
med bogstaverne IESU	Cr. I14
15. Revivisco
Jeg bliver igen levende.	Kranium m. lys i
stage	Gr. I10

For at få mening i mange af malerierne må det nævnes, at der er fejl og mangler i udformningen i forhold til den oprindelige Cramer udgave. Således kan nævnes, at der på billedet til Revivisco his Cramer er en hånd, der med et tændt lys tænder det lys, der er placeret på kraniet. Ligeledes – som et andet eksempel – billedet til Sannas fero, hvor der hos Cramer i højre side af billedet ses en djævel, der spytter pile mod det ophængte hjerte.

På grund heraf må det konstateres, at der sikkert har været benyttet en mindre nøjagtig samling af Cramers illustrationer evt. til brug for malere, dette må så gælde 1. delen af Cramers bog, da alterbordsforsidens billeder svarer nøje til de respektive stik i Cramers 2. del.

Motivsymbolik.

Det altdominerende motiv er hjertet, endogså med et øje! Herom menes der i en ligprædiken fra 1665, at hjertets betydning er menneskets samvittighed, og øjet er forstandens lys. Øjet i hjertet er en klog mands sindbillede, hvilket igen vil sige, at hjertet står for personen, og i kirken – den troende ²⁰⁾.

Et andet ofte forekommende motiv er hånden eller armen. I Cramers bog forekommer hånden gerne udgående fra en sky.

²⁰⁾ Ligprædiken over Dettlef Reventlow, Kiel 1665 i S. Clotz: Geistliche Cypressen Krantzlein, Lübeck 1669.

For at afhjælpe forstandsmæssige urimeligheder som f. eks. flintestål på marken og flintestenen svævende ovenover er »hånd fra sky« opfundet, også for at undgå det ubehagelige syn af afhuggede lemmer anvendes motivet ²¹⁾).

Skyen er dog undgået i Vroue kirke, i stedet er armen forlænget ud til billedkanten.

Emblembøger.

I 1531 udgav den italienske retslærde Andrea Alciati sit værk *Emblematum liber* og gav herved startsignal til en kolossal udvikling indenfor emblemlitteraturen.

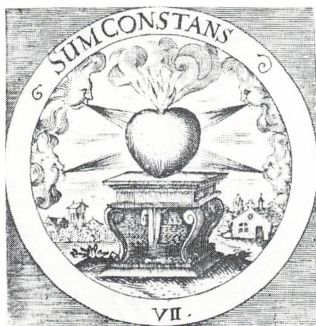
Hans værk kom i adskillige udgaver og oversættelser til de europæiske sprog. Således i mere end 150 oplag. Værket blev kopieret, eller man overtog emblemerne herfra, som så blev forandret, både hvad angik billeder og betydning af samme.

Fra Italiens lærde kredse bredte moden sig til resten af Europa. Udover et stort antal anonyme er der kendt mere end 600 forfattere, hvis værker udkom i adskillige oplag og oversættelser. Der regnes med et syvcifret antal i tiden fra midten af 1500-tallet til ind i 1700-tallet. De tidlige latiniserede værker erstattedes efterhånden af flersprogede værker, således at emblemlitteraturen blev almeneuropæisk.

En af de specialiserede grene indenfor genren er emblema-ta-sacra.

Hovedansvaret for dens fremståen skal ses i den flamske modreformation, hvor man fra jesuitisk hold ud fra den italienske renæssance-embematik selv skabte en række markante motiver. Herved opstod der en speciel baroksymbolik, der lagde vægten på forholdet mellem Gud og verden, mellem sjælens renhed og sansernes drift. Det ægte emblematiske blev herved i nogen grad brudt, hvilket også skete for den

²¹⁾ A. Sahlstedt: *Sinnebildkonsten*, Stockholm 1758 p. 47 ff.

D. Cramer: *Emblemata Sacra*, I

Stolestadedør, Vroue kirke

form for emblematik, der er centreret omkring hjertesymbolet. Her er der snarere tale om allegori end emblematik ²²⁾).

Cramers »Emblamata Sacra«.

Daniel Cramer (1568-1637), teologisk professor og præst udgav allerede i Frankfurt 1617 en emblembog under titel: *Societas Iesu et roseae crucis vera* indeholdende 40 gejstlige emblemater fra den hellige skrift. I 1630 udgav han *Octoginta emblemata moralia nova*. Denne indeholdt sindrige figurer fra Bibelen med skønne anvisninger til guds frygt.

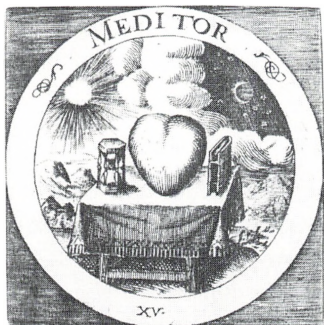
Herimellem udkom *Emblemata Sacra* i 1624, bestående af to dele med hver 50 emblemer.

Som det fremgår af gengivelserne, er det enkelte billede anbragt i en cirkel med nr. og latinsk hovede. En firsproget tekst ledsager billedet. Hvem der har fremstillet illustrationerne vides ikke.

Iflg. L. Juul Nicolaisen kredser Cramer i sit motivsprog i overvejende grad om hjertesymbolet og den dermed forbundne allegoriserende hjertesymbolik, han vil sætte skriften – Bibelen – og emblematikken i en nøjere forbindelse, og hans emblemer synes at strække sig fra emblemer, der bedst lader sig tolke ud fra en luthersk sammenhæng og til de mere mystisk virkende.

Cramer har som en god luthersk kristen i tidens forstand betaget livet i verden med al dets møje og fristelse som en anledning for Gud til opdragelse af sine børn. Gud optugter altså sine børn gennem det, der møder dem i tilværelsen. Men i rette forståelse af menneskets tilværelse som forgængelig ligger der for Cramer, som for hans samtidige, en spore til omvendelse og etisk handling. Foruden at verden var den

²²⁾ Lisbeth Juul Nicolaisen: »Emblemmaleri i danske kirker. Et bidrag til belysning af emnet« i Kirkehistoriske Samlinger 1969 p. 126-151. Hertil henvises i øvrigt.

D. Cramer: Emblemata Sacra, I

Stolestadedør, Vroue kirke

»falske og onde verden«, så var den også et middel for Guds opdragelse, og derfor må den af den kristne nødvendigvis erkendes også som et middel til lutring ²³).

Emblem/sindbillede.

Et emblem af a) Lemma, b) Icon, c) Epigramma ²⁴). Denne formelle struktur betegner den strenge udformning, som emblemet fik gennem Alciati i første trediedel af 1500-tallet, og som følge heraf blev grundlaget for den efterfølgende tid.

Lemma er et knapt udsagn, hvis indhold giver en sædelig eller etisk sandhed eller et valgsprog eller en leveregel. Lemma må ikke være på mere end fem ord og skal være affattet om ikke på latin så på græsk.

Icon er billedbestanddelen i emblemet. Der sættes så godt som ingen grænser for Icon's motiv eller indhold.

Epigramma, over-, på- eller indskrift er den tredje bestanddel i et emblem, og samtidig den del, hvis tilstedeværelse adskiller et emblem fra alle beslægtede billedlige-litterære kunstformer.

Epigrammets funktion i et emblem er at løse den gåde, der via Lemma og Icon er stillet eller i det mindste pege i retning af løsningen, p. 14, men i kunstfærdig forklædning. Så snart forklædningen er gennemskuet er løsningen af gåden nemlig fundet, og derved får det fundne udsagn almen karakter.

Som det fremgår af illustrationerne hos Cramer og billederne i kirken mangler Epigramma, hvorfor der ikke kan være tale om emblemer. Snarere er der tale om sindbilleder jvfr. Sahlstedts bog om Sinnbildskonsten fra 1758.

Heri forklares sindbilleder som en smuk og sindrig tanke, fremstillet i nogle figurer med vedføjjet overskrift ²⁵).

²³) *ibid.* p. 131.

²⁴) W. Heckscher og K. A. Wirth: »Emblem, Emblembuch« i *Reallexicon zur Deutschen Kunstgeschichte*. V. Stuttgart 1967 sp. 88 ff.

²⁵) Se note 21.

Da forlæggene har sit udspring i Cramers bog fra 1624 med den lutherske ortodoksis budskab, må den endelige betegnelse for de omhandlede malerier i kirken være »ortodoksiens sindbilleder«.

Formålet med billederne i kirken kan belyses gennem den tyske teolog og generalsuperintendent i Celle, Johann Arndt (1555-1621), som udsendte sit vidt udbredte værk »Fire bøger om den sande Kristendom« i årene 1606-10.

Denne bog handler om en alvorlig, sand, inderlig hjertebed (omvendelse) og frugterne heraf, og også om den sande tros øvelse og om at gøre alt i kærlighed ²⁶).

Det hedder heri bl. a.: »Til at befordre Gudfrygtighed er det dernæst saare tjenligt, at man har andægtige og trøstelige Regler for Øje, navnlig saadanne som man kan rumme i Hukommelsen og ofte tænke paa. Men de rette Regler for et kristeligt Levnet ere de, som lære Mennesket at kjende sit eget Intet og sin Skrøbelighed, som plante Kjærligheden i Hjertet, virke Taalmodighed, befordre Andagten, styrke Taksigelsen, dæmpe Synden, optænde Ydmygheden og fremfor alt bevare Troen« ²⁷).

Her ses en klar forbindelse mellem Chr. Pedersen Lyngbys sindbilleder i Vroue kirke og den Arndt'ske bodsteologi.

Sammen med den øvrige udsmykning i kirken indgår sindbillederne i et hele, der som Arndt skriver i sin udlægning af Davids 74. salme: »de smukke bibelske historier, således afmalet, skal være dit hjertes smykke og ihukommelse« ²⁸).

²⁶) Johan Arndt: Samtlige bøger om den sande Kristendom (1764), Bergen 1868 p. 3 f.

²⁷) *ibid.* p. 624.

²⁸) Johan Arndt: Auslegung den gantzen Psalters David, Lünburg 1644. p. 651.

HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

DRIFTSREGNSKAB for perioden 1/8 1984-31/7 1985

Indtægter:

Kontingenter, medlemssalg af årbøger.....	20.496,00	
Salg af ældre årbøger.....	2.870,00	
Salg af årbøger til ikke-medlemmer	10.648,00	
		<u>34.014,00</u>

Tilskud:

Viborg Amtskommune.....	2.925,00	
Afholdsfonden	1.200,00	
Skive Folkeblad	400,00	
Skive Sparekasse.....	500,00	
Dansk Historisk Fællesforening.....	4.850,00	
Salling Bank	2.000,00	11.875,00
		<u>1.062,77</u>
Renteindtægter		1.062,77
I alt.....		<u>46.951,77</u>

Udgifter:

Trykning af årbøger m.v.....	30.713,30	
Porto og distribution.....	4.890,00	
Kontingenter D.H.F. m.fl.	1.090,20	
Kontorartikler, kuverter, møder m.v.....	1.014,20	
Historisk Vandring	557,15	
OVERSKUD	8.686,92	
		<u>46.951,77</u>
I alt.....		46.951,77

STATUS

AKTIVER:

Indestående i pengeinstitutter.....		16.668,77
Indestående på postgiro		3.781,07
Fond til fordel for Bostrup Tinghøj.....		3.355,63
Beholdning af ældre årbøger:		
Lager pr. 1/8 1984	24.120,00	
- solgt i årets løb.....	2.870,00	
+ tilgang i 1984/85	5.808,00	27.058,00
I alt.....		<u>50.863,47</u>

PASSIVER:

Formue ved årets begyndelse.....	40.888,55	
Opskrivning af beh. af bøger.....	1.288,00	
Årets overskud	8.686,92	<u>50.863,47</u>

Pr. 31/7 1985 udgør medlemstallet 520.

Skive, den 12. august 1985

E. Steen Sørensen, kasserer

Revideret. Intet fundet at bemærke.

Skive, den 14. august 1985

Gunnar Petersen

Carl Kaiser

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Henrik Teisen og Gert Pedersen:</i>	
Det første sygehus i Skive	5
<i>Henrik Teisen og Gert Pedersen:</i>	
Patientklientel på provinssygehus 1882	11
<i>Oluf Thygesen:</i>	
Landlægens liv og virke i Salling ved århundredeskiftet	21
<i>Henrik Fibæk Jensen:</i>	
»Ny tid« og »Baunen«	48
<i>Johs. Jørgensen:</i>	
Hedevard og Kirstine Jørgensens liv og virke i Vinkel	74
<i>Jens Jensen:</i>	
Christen Pedersen Lyngbyes sindbilledlige udsmykning i Vroue Kirke	102
Regnskab	124

